

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI**

Qo‘lyozma huquqida

UDK: 378.041:81’243

IBRAGIMOVA SEVARA BAXODIROVNA

**MUSTAQIL TA‘LIM JARAYONIDA TALABALARNING
XORIJIY TILNI O‘ZLASHTIRISH KO‘NIKMASINI
RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI
(kredit-modul tizimidagi iqtisodiyot yo‘nalishi talabalari misolida)**

13.00.02-Ta‘lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi

**Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)ilmiy darajasini olsih uchun
yozilgan
DISSERTATSIYASI**

Ilmiy rahbar: Xakimova Muxabbat Fayziyevna,
pedagogika fanlari doktori, professor

Toshkent – 2024

MUNDARIJA

KIRISH	3
I bob MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING XORIJIY TILNI O'ZLASHTIRISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI	12
1.1§ Oliy ta'lim tizimida kredit-modulli o'qitishning metodologik asoslari.....	12
1.2§. Talabalarni xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishda kredit-modul tizimining pedagogik va psixologik xususiyatlari.....	25
1.3.§ Kredit-modul tizimi asosida xorijiy til mashg'ulotlarida mustaqil ta'limni tashkil qilishning pedagogik tamoyillari.....	38
Birinchi bob bo'yicha xulosa.....	45
II bob MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING XORIJIY TILNI O'ZLASHTIRISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH TIZIMI	47
2.1§ Kredit-modul tizimi sharoitida talabalarga xorijiy tilda so'zlashni o'qitishning mazmuni.....	47
2.2 § Mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishning shakl va metodlari.....	60
2.3 § Mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasni rivojlantirish modeli.....	70
Ikkinchi bob bo'yicha xulosa.....	83
IIIbob MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING XORIJIY TILNI KREDIT-MODUL TIZIMIDA O'ZLASHTIRISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI	85
3.1§. Kredit-modul jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish bo'yicha pedagogik tajriba-sinov ishini tashkillashtirish va uni o'tkazish metodikasi.....	85
3.2§. Pedagogik tajriba-sinov ishlarining natijalari va ularning samaradorlik darajasi.....	104
Uchinchi bob bo'yicha xulosa.....	117
XULOSA VA TAVSIYALAR	118
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	121
ILOVALAR	132

KIRISH (falsafa fanlari (PhD) dissertasiyasi annotasiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati Jahon iqtisodiy landshaftida xorijiy tillarni o‘zlashtirishda talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorgarligini va zamonaviy mehnat dunyosi talablariga moslashishi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Yevropa Ittifoqi tomonidan qabul qilingan 2030-yilgacha Xalqaro ta’lim konsepsiyasida, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining “Ta’lim va ko‘nikmalar kelajagi 2030”¹ loyihasida ta’lim sifatini oshirish, o‘quv faoliyatining asosiy tarkibiy qismi bo‘lgan o‘quv dasturlarini qayta ishlash va takomillashtirish, talabalarda mustaqil fikrlash ko‘nikmasini oshirish bo‘yicha mamlakatlararo tizimli ishlar olib borilmoqda. Oliy ta’lim sifatini ta’minlash Yevropa tarmog‘i xalqaro tashkilotlari amaliy ingliz tilini, xalqaro muloqot tili sifatida kasbiy talablar darajasida o‘rganishda mustaqil ta’lim amaliy ko‘nikmalariga ustuvorlik bergan holda tashkil etishga qaratilgan yirik loyihalarni joriy etish bo‘yicha amaliy ishlar amalga oshirilmoqda.

Jahonda talabalarning ingliz tili ko‘nikmalarini rivojlantirish, tillarni mustaqil o‘rganish, refleksli fikrlash va kuchli iroda fazilatlarini rivojlantirish, konstruktiv fikr bildirish qobiliyatini shakllantirish bo‘yicha ustuvor ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Xorijiy tillarni o‘rganishda amalga oshirilgan tadqiqotlar tarkibida mustaqil ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqish, inklyuziv yondashuvlarga asoslangan va ko‘p madaniyatli xususiyatlarni hisobga olgan holda oliy ta’lim muassasalarida xorijiy tillarni o‘qitish tizimini joriy etish hamda chuqur o‘rganish an’analarini saqlab qolishda ta’lim texnologiyasidan foydalanish kabi yo‘nalishlardagi ilmiy tadqiqotlarga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Yangi O‘zbekiston ta’lim tizimini jahon ta’lim standartlari darajasida rivojlantirish bilan bir qatorda xalqaro darajadagi raqobatbardosh, yuqori malakali, iqtisodiyot yo‘nalishlarida mutaxassislarni tayyorlash, talabalarning amaliy ingliz

---

¹ The future of education and skills: Education 2030:Organisation for Economic Co-operation and Development. Directorate for Education and Skills, Paris, France: OECD, 2018, p.7 (p.21)

tilidan ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha keng qamrovli chora tadbirlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5847-sonli Farmonida “oliy ta’lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadigan, mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish” ustuvor vazifa etib belgilandi². Mazkur vazifalarni amalga oshirishda talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish jarayonida nutq qobiliyatini rivojlantirish samaradorligi mantiqiy tugallangan modulli diskret (uzviylik) rejimda va talabalarning shaxsiy intellektual xarakatchanligi uyg‘unligini izchil motivatsiyalash tadqiqotlar ko‘lamini kengaytirishni taqozo etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi, 2019 yil 8 oktabrdagi PF-5847-son “Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonlari, 2017 yil 20 apreldagi PQ-2909-son “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish to‘g‘risida”, 2020 yil 27 fevraldagi PQ-4623-son “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 8 maydagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Uzluksiz ta’lim tizimining chet tillar bo‘yicha davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisiga Murojaatnomasi kabi hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya muayan darajada xizmat qiladi.

---

² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risidagi” farmoni

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalarni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlariga mosligi. Mazkur tadqiqot ishi respublika fan va texnologiyalarni rivojlantirishning I. “Axborotlashgan jamiyat va demokratik davlatni ishtimoiy, madaniy-ma’rifiy rivojlantirishda innavatsion g‘oyalar tizimini shakllantirish va ularni amalga oshirish yo‘llari” ustuvor yo‘nalishi doirasida bajarilgan.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. Respublikamizda F.S.Azizova[17], L.T.Axmedova[35], F.X.Ibragimova[46], G.T.Maxkamova[51], K.J.Riskulova[27], T.K.Sattarov[28], F.B.Saidova[56], D.U.Xoshimova[65], M.T.Qodirovalar[26]lar oliy ta’lim muassasalarida chet tillarini o‘qitish va sifatini boshqarishning didaktik va metodik jihatlarini tadqiq etgan.

Talabalarning nutq malakalarini rivojlantirish O.N.Fedorova[114], T.I.Shamov[68], G‘.B.Shoumarov[34]lar; I.Ya.Yoqubov[33], V.V.Safonova[58], O‘.X.Xoshimov[32]lar esa xorijiy til o‘qitishning kommunikativ metodi va kompetentlik yondashuvining nazariy asoslaridan I.A.Zimnaya[44], T.M.Kovaleva[106], N.A.Muslimov[22], K.J.Riskulova[27], M.T.Qodirova[26]lar; hamda kredit-modulli yondashuvning xususiyatlari O‘.A.Maxmonov[21], M.K.Sultonov[29], A.Umarov[31], B.Sh.Usmonov[31], V.O‘rinov[29], R.A.Habibullahev[31], T.V.Guskova[103], I.V.Sidorov[77], I.L.Shishkina[118], O.A.Xramochkina[116] va boshqalar tomonidan o‘rganilgan.

Chet tillarini o‘qitishda kommunikativ, ijtimoiy va amaliy-faoliyatli moslashuvchanlik jihatlarini oliy ta’lim muassasalarida, MDH mamlakatlari olimlari N.I.Arshinova[101], N.A.Belenyuk[102], T.I.Gustomyasova[104], B.A.Darmayev[105], S.R.Dortman[133], I.A.Zimnaya[44], A.V.Konisheva[47], E.S.Nechayeva[107], L.P.Pavlova[108], M.V.Seliverstova[111], E.E.Sokolova[62], O.I.Xalupo[115],T.I.Shalavina [117]lar tatbiq etishgan.

Tillarni o‘rgatish jarayonida muloqot yuritish ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning turli jihatlarini xorijiy davlat olimlari S.Aston [70], Z.L.Berge [71],

J.A.Choi [72], E.Coleman[73], A.Crowe[74], T.Dinkelman [75], Harmer Jeremy [76], F.Karimkhani [77], F.Liao [78], J.Senese[79], J.Whitehead va B.Fitzgerald [80]lar tomonidan tatbiq etilgan.

Dissertatsiya bajarilgan oliy ta'lim muassasasining ilmiy-tadqiqot ishlari rejalari bilan bog'liqligi. Dissertatsiya tadqiqoti Jizzax politexnika instituti ilmiy-tadqiqot ishlari rejasining OT-F1-049-raqamli "Talabalarda assertiv xulqni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari" mavzusidagi ilmiy loyiha doirasida bajarilgan (2017-2021 yillar).

Tadqiqotning maqsadi mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat

Tadqiqotning vazifalari:

mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirishning pedagogik va psixologik imkoniyatlarini aniqlash;

zamonaviy xorijiy til ta'limini modernizatsiya qilish doirasida kredit-modulli tizim sharoitida tilni o'zlashtirish jarayonini takomillashtirish;

talabalarni kredit-modulli tizim sharoitida xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish modelini takomillashtirish;

kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ishlashi sharoitida nutq qobiliyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirish samaradorligini takomillashtirish.

Tadqiqotning obykti sifatida mustaqil ta'lim jarayonida talabalarda xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish jarayoni belgilanib, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Guliston davlat universiteti va Farg'ona davlat universiteti Iqtisodiyot fakultetining 367 nafar talabalari respondentlar sifatida ishtirok etgan.

Tadqiqotning predmetini mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirishning shakl, metod va vositalari tashkil etadi.

Tadqiqotning usullari. Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, anketa, savol-javob, suhbat, ekspert baholash, pedagogik tajriba-sinov, matematik-statistika usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

oliy ta'lim muassasalari talabalarining xorijiy tilni o'zlashtirish jarayonida nutq qobiliyatini rivojlantirish samaradorligi mantiqiy tugallangan modulli diskret (uzviylik) rejimda va talabalarning shaxsiy intellektual harakatchanligi uyg'unligini izchil motivatsiyalash asosida oshirilgan;

mustaqil ta'lim jarayonida talabalarda xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish imkoniyatlari kognitiv ehtiyojlarni hal qilish qobiliyatlarini shaxsning faoliyat jarayoniga uyg'unlashtirish hamda reflektiv fikrlash, irodaviy fazilat, mustaqillik komponentlarini funksional va kommunikativ jarayonlarda talabalarning bir-birini baholashi asosida ochib berilgan;

talabalarning mustaqil ta'lim jarayonida xorijiy tilni rivojlantirish modeli ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda fikr-mulohazalarning va individual farqlanishning oshishi hamda muammoli til birliklarini ifodalovchi so'zning leksik va grammatik shakllarini assotsiativ bog'lab o'rgatish asosida takomillashtirilgan;

talabalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish jarayoni differensiallashgan ta'lim trayektoriyasi va modulli ta'limda o'zini o'zi nazorat etish va lingvistik o'quv materiallarini tematik modullarga ritorik aloqasini uyg'unlashtirish asosida takomillashtirilgan.

Tadqiqotning amaliy natijalari quyidagilardan iborat:

mustaqil ta'lim jarayonida talabalarda xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishning mazmuni, samarali shakl, metod va vositalari takomillashtirilgan;

iqtisodiyot yo‘nalishlarida o‘tiladigan “Xorijiy til” (ingliz tili) fanidan xorijiy tilni mustaqil ravishda o‘rganish uchun mo‘ljallangan “Independent work time” nomli o‘quv qo‘llanma tayyorlangan;

mustaqil ta’lim jarayonida talabalarda xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish maqsadida iqtisodiyot fakulteti talabarlari uchun “Economy English in one lesson” nomli o‘quv qo‘llanma yaratilgan va talabalarining mustaqil ta’lim jarayonida xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirishga erishilgan;

“Xorijiy til” (ingliz tili) fanidan “Talabalarining mustaqil ta’lim jarayonlarini rivojlantirish yoki boshqarish uchun natijalarni tahlil qilish va bashorat qilish tizimi”, ayniqsa, tilni mustaqil ravishda o‘rganish (kredit modul tizimi asosida) nomli mobil ilova yaratilgan.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi olingan natijalar asosida ishlab chiqilgan xulosalarning asoslanganligi va ishonchliligi pedagogika fanining zamonaviy yutuqlarining tahlili bilan; tadqiqotning maqsadi va vazifalariga mos keladigan hamda o‘zaro bir-birini to‘ldiradigan metodlar majmuini tanlaganligi; tajriba-sinov ishlari samaradorligining matematik-statistik metodlar vositasida asoslanganligi, natijalarning tajriba-sinov ishlarining turli bosqichlarida tizimli tekshirilganligi; tadqiqot natijalari ma’lumotlarini matematik statistika metodlarini qo‘llash orqali sifat va miqdoriy tahlil qilinganligi xamda olingan ilmiy natijalarning amaliyotga joriy etilib, vakolatli tuzulmalar tomonidan tasdiqlanganligi bilan belgilanadi

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati kredit-modul tizimi sharoitida oliy ta’lim muassasalari talabalarining mustaqil ta’lim jarayonida xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish asosida talabalarining kasbiy tayyorgarligi, xalqaro ilg‘or tajribalar; fanning mohiyati, mazmuni va innovatsion ta’lim texnologiyalari takomillashtirilganligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati shundaki ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalardan bo‘lajak mutaxassislarning ijtimoiy faolligini oshirishga asoslangan o‘quv-tarbiya jarayonida, ishlab chiqilgan model va dasturdan bo‘lajak iqtisodchi mutaxassislarni tayyorlashda, seminar mashg‘ulotlari, ingliz tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘qitishda, intensiv o‘quv kurslarda, o‘quv-uslubiy qo‘llanma hamda darsliklarni yaratishda, sohaga yo‘naltirilgan tarjima lug‘atlarini tuzishda ingliz tili faniga doir fan va o‘quv dasturlarini takomillashtirishda keng foydalanilishi mumkinligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarining joriy qilinishi. Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish texnologiyasi tizimiga doir tadqiqot natijalari asosida:

kredit-modul tizimi sharoitida oliy ta’lim muassasalari talabalarining xorijiy tilni o‘zlashtirish jarayonida nutq qobiliyatini rivojlantirish samaradorligi mantiqiy tugallangan modulli diskret (uzviylik) rejimda va talabalarining shaxsiy intellektual harakatchanligi uyg‘unligini izchil motivatsiyalash asosida oshirilgan tavsiyalar 60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun tavsiya etilgan “Economy English in one lesson” nomli o‘quv qo‘llanma mazmuniga singdirilgan (Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2021-yil 18-avgustdagi 356-sonli buyrug‘i, O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 02/01-01-86-son, 26-may 2023-yildagi ma’lumotnomasi). Natijada, mustaqil ta’lim jarayonida talabalarining xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish imkoniyati yaratilgan;

mustaqil ta’lim jarayonida talabalarda xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish imkoniyatlari kognitiv ehtiyojlarni hal qilish qobiliyatlarini shaxsning faoliyat jarayoniga uyg‘unlashtirish hamda reflektiv fikrlash, irodaviy fazilat, mustaqillik komponentlarini funksional va kommunikativ jarayonlarda talabalarining bir-birini baholashi tizimi asosida ochib berilgan tavsiyalar 60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun tavsiya etilgan

“Independent work time” nomli o‘quv qo‘llanma mazmuniga singdirilgan (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektorining 2023-yil 28-avgustdagi 272-48-raqamli guvohnomasi). Natijada, talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini imkoniyatlari funksional va kommunikativ jarayonlarda bir-birini baholashi asosida ochib berilgan;

talabalarining mustaqil ta’lim jarayonida xorijiy tilni rivojlantirish modeli ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda fikr-mulohazalarning va individual farqlanishning oshishi hamda muammoli til birliklarini ifodalovchi so‘zning leksik va grammatik shakllarini assotsiativ bog‘lab o‘rgatish asosida takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar 60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun tavsiya etilgan “Economy English in one lesson” nomli o‘quv qo‘llanmani ishlab chiqishda foydalanilgan (Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2021-yil 18-avgustdagi 356-sonli buyrug‘i, O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 02/01-01-86-son, 26-may 2023-yildagi ma’lumotnomasi). Natijada, bu yondashuvlar talabalarning mustaqil ta’lim jarayonida mashg‘ulotlardagi faoliyatini, kommunikativ kompetentligini rivojlantirish samaradorligiga erishilgan;

talabalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish jarayoni differensiallashgan ta’lim trayektoriyasi va modulli ta’limda o‘zini o‘zi nazorat etish va lingvistik o‘quv materiallarini tematik modullarga ritorik aloqasini uyg‘unlashtirish asosida takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar 60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun tavsiya etilgan “Independent work time” nomli o‘quv qo‘llanma mazmuniga singdirilgan (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektorining 2023-yil 28-avgustdagi 272-48-raqamli guvohnomasi). Natijada, kredit-modul tizimi sharoitida oliy ta’lim muassasalari talabalarining mustaqil ta’lim jarayonida xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish usullarini amaliyotga tatbiq etish imkoniyati kengaytirilgan.

Tadqiqot natijalarining aprobasiyasi. Mazkur tadqiqot natijalari 2 ta respublika, 2 ta xalqaro ilmiy-amaliy anjumanda muhokama qilingan va ma'qullangan.

Tadqiqot natijalarining e'lon qilinganligi. Dissertasiya mavzusi bo'yicha jami 13 ta ilmiy ish, jumladan O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestasiya Komissiyasi tomonidan doktorlik dissertasiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya qilingan ilmiy nashrlarda 7 ta maqola, 4 tasi respublika va 3 tasi xorijiy jurnallarda chop etilgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Dissertasiya kirish, uchta bob, xulosa va tavsiyalar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati hamda ilovalardan iborat. Dissertatsiyaning asosiy matni 121 sahifani tashkil qiladi.

I BOB. MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING XORIJIY TILNI O'ZLASHTIRISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI

1.1-§. Oliy ta'lim tizimida kredit-modulli o'qitishning metodologik asoslari

Bugungi globallashuv sharoitida inson hayotining barcha sohalarida misli ko'rilmagan o'zgarishlar ro'y bermoqda. Bu silsilalar ham uzoq yillar davomida shakllangan qadriyatlar, an'ana va tamoyillarning "bo'linib ketishi"ga olib keldi. Xususan, nufuzli olimlar, xalqaro tashkilotlar ekspertlari tomonidan yaqin va o'rta muddatli istiqbolda yer kurrasining rivojlanishiga tahdid soluvchi xavf-xatarlar bo'yicha bir qator tasdiqlangan va tasdiqlanmagan ma'lumotlar e'lon qilinmoqda. Ammo shunisi aniqki: agar dunyo umuman harakat qilmasa, inson o'ta xavfli vaziyatning qurboniga aylanishiga shubha yo'q. Tejashning yagona yo'li – to'plangan bilim, ko'nikma va xulosalarni yagona maqsadga yo'naltirish, bilim va tajribani samarali birlashtirishdir.

Bilimlarni rivojlantirish va shakllantirish bevosita ta'lim tizimiga borib taqaladi. Ta'lim tizimining samaradorligi bevosita o'qituvchining saviyasiga, talabaning ehtiyojlariga, o'quv adabiyotlari mazmuniga va mustaqil ta'limni shakllantirishga qaratilgan infratuzilmaga bog'liq. Binobarin, ilg'or kadrlar tayyorlash, ularning raqobatbardoshligini mehnat bozori talablariga mos ravishda oshirish, ijodiy fikrlaydigan mutaxassislar tayyorlash ta'lim muassasalarida tashkil etilgan o'quv jarayoni bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekistonda ta'limni modernizasiya qilish jarayoni, mamlakatimizning xalqaro ta'lim dasturlari jarayoniga kirishi oliy ta'lim muassasalarining ta'lim faoliyatini sezilarli darajada yangilashga, talabalarning harakatchanligini, ularning o'zini o'zi anglashi va talabini rivojlantirish uchun sharoit yaratishga ma'lum talablarni qo'yadi, bu davlat darajasida quyidagilarni anglatadi:

“ko'p darajali kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish;

ta'limning kredit-modulli tizimiga o'tish (Boloniya Konvensiyasi, 1997, Lissabon)"[56].

Kadrlar tayyorlashning bunday tizimi quyidagi sxema asosidagi ta'limni o'z ichiga oladi: bakalavr darajasi (4 yil), keyin magistratura (2 yil) va doktorantura (3 yil).

“Bakalavriat” ta'lim dasturi oliy kasbiy ta'limning boshlang'ich bosqichi sifatida “mutaxassis” va “magistr” ta'lim dasturlaridan nafaqat qisqaroq o'qish muddati (kamida 4 yil), balki tor profilning yo'qligi bilan ham farqlanadi. Bakalavr hech qanday tor mutaxassisliksiz fundamental ta'lim oladi, chunki bakalavriat dasturlari umumiy ilmiy va umumiy kasbiy xususiyatga ega.

Kredit-modulli o'qitish tizimi Boloniya Konvensiyasini imzolagan barcha mamlakatlarda qo'llaniladi. O'zbekistonda kredit-modulli ta'lim tizimiga o'tish o'quv jarayonini global standartlar bilan birlashtirishga, o'quv jarayonini talabalar uchun yanada shaffof va tushunarli qilishga imkon beradi, shu bilan birga, xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalari rivojlanadi.

V.O'rinovning fikriga ko'ra, “Kreditlar shunchaki raqamlar emas. Har bir kredit talaba bajarishi kerak bo'lgan ma'lum miqdordagi o'qish yuklamasini va talaba buning natijasida muayyan o'qish natijalariga erishganligini bildiradi. Ya'ni, ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System / Yevropa kredit o'tkazish va to'plash tizimi) kredit-modul tizimi tarkibi ikki zaruriy elementdan iborat: a) o'qish yuklamalari va b) o'qish natijalari. Talaba shu elementlarni bajargandagina fan bo'yicha belgilangan kreditlarni qo'lga kiritishi mumkin” [29].

Kredit-modul tizimining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

-maqsad, vazifa, natijaga e'tiborni qaratish tamoyillarning amalga oshirilishi; birlik tamoyili asosida kompetensiyalarni shakllantirish; o'quv materialini modulli tashkil qilish tamoyili va minimal yetarlilik, hamkorlik tamoyili, faol nutq amaliyoti tamoyili, talabalarning shaxsiy intellektual harakatchanligi o'yg'unligini izchil motivatsiyalash va tilning barcha jihatlarini o'zlashtirish;

- paralell ishlash: guruh, hamkorlik va individual;

-o‘quv materialining darajali differensiasiyasining majburiy mavjudligi.

Shu munosabat bilan kredit-modulli tizim sharoitida xorijiy tilni o‘zlashtirish jarayoni an’anaviy xorijiy tilni o‘qitishdan birmuncha farq qiladi.

Nutq faoliyatini, shu jumladan, nutq faoliyatini rivojlantirish an’anaviy ravishda xorijiy tilni o‘zlashtirish maqsadi – xorijiy tilda gapirish ko‘nikmasini shakllantirishning tarkibiy qismi bo‘lib kelgan.

X.A.Mamatkulovning ilmiy tadqiqotida tillarga “ixtisoslashmagan oliy ta’lim muassasalari talabalariga chet tilini o‘rgatishda ijodiy faollikni modernizatsiyalash masalalari, ya’ni tillarga ixtisoslashmagan oliy ta’lim muassasalari talabalariga ingliz tili o‘rgatish kommunikativlik, ijodiy faollik va kreativlik komponentlari, o‘z-o‘zini baxolash, individual rivojlantirish, auto-psixologik trening majmuini qo‘llash asosida takomillashtirilgan; tillarga ixtisoslashmagan oliy ta’lim muassasalarida ingliz tilini o‘qitish sifati, innovatsion va ijodiy faoliyat komponentlarini optimallashtirish asosida rivojlantirilgan ingliz tilini bilish darajalarini rivojlantirish asosida takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan” [92].

Pedagog olimi K.J.Riskulovning ta’kidlashicha, “Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarini tayyorlashda ularning pedagogik kompetentligi va kreativligini shakllantirishga innovatsion yondashish, zamonaviy axborot-texnologiyalaridan foydalanish ustuvor bo‘lmoqda. Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarning kompetentligini shakllantirish samaradorligini oshirishga innovatsion yondashishning mazmuni, shakl va metodlarini aniqlash va tajriba-sinov ishlari orqali ularni amaliyotga keng tatbiq etishga qaratilgan shuningdek oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarini kasbga tayyorlashda beriladigan bilim, malaka va ko‘nikmalar ta’lim mazmuniga metodologik asosda yondashuvni talab etadi” [27].

Davlatimiz rahbari 2019 yil 8 oktabrda “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi

Farmonni imzoladi. Ushbu muhim siyosiy hujjatda “respublikaning kamida 10 ta oliy o‘quv yurtini xalqaro miqyosda tan olingan tashkilotlar reytingida birinchi 1000 o‘rinni egallagan oliy o‘quv yurtlari ro‘yxatiga kiritish va asta-sekin oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini kredit-modulli tizimga o‘tkazish” belgilangan [7].

B.Sh.Usmanovning fikricha, “O‘zbekistonda kredit ta’lim tizimiga asoslangan milliy modelni ishlab chiqishda, Yevropa ECTS krediti va Amerika kredit soatlari tizimlarining yutuqlarini inobatga olgan holda yuqori ta’lim sifatini va dunyo ta’lim jarayonlariga integratsiyalashish uchun ishonchli asosni tanlash maqsadga muvofiqdir” [31].

Kredit tizimi ilk bor AQSH universitetlarida XVIII-XIX asrlarda o‘quv jarayonini erkinlashtirish, talabaning haftalik o‘quv yuklamasini yo‘lga qo‘yish maqsadida joriy etilgan.

Amerikalik taniqli arbobi Charlz Uilyam Eliot ta’limda “kredit soatlari” tushunchasini 1869 yilda Garvard universiteti prezidenti kiritdi. Shu asnoda, kredit soatlari bilan baholash tizimi joriy etildi (1870-1880 yy). Talabalarga kredit tizimida o‘qish va o‘quv dasturlarini o‘zlashtirish, o‘quv jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish, hamda ta’lim sifatini nazorat qilish va ta’lim texnologiyalarini takomillashtirishga imkon berdi.

Talaba uchun kredit yig‘ish shkalasining joriy etilishi nafaqat ko‘proq erkinlik berdi, balki kelajakda u tanlangan sohada raqobatbardosh mutaxassis bo‘lishi uchun o‘quv jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish imkoniyatini ham berdi. Bu ayni paytda, baholash tizimi va ta’lim texnologiyalarining rivojlanishiga olib keldi. O‘tgan asrning 70-yillaridan boshlab, Yevropadagi barcha oliy o‘quv yurtlarining integratsiyasini ta’minlash, yagona oliy ta’lim standartini yaratish hamda talabalar va o‘qituvchilarning harakatchanligini oshirish, diplomlarni tan olish, talabalarning malaka va ko‘nikmalari, bilimlarini baholashni birlashtirish bilan bog‘liq bir qator muammolarni hal qilish uchun kredit-modul tizimini yaratildi. Bu jarayon natijasida

1999 yilda Italiyaning Boloniya shahrida 29 mamlakat vakillari tomonidan Boloniya Deklarasiyasi imzolandi.

Bugungi kunga kelib Boloniya jarayonida 50 dan ortiq mamlakat ishtirok etmoqda. MDH mamlakatlari orasida Rossiya, Ukraina, Ozarbayjon, Moldova, Armaniston, Gruzziya, Qozog‘iston va Belarus Respublikasi bor. Boloniya tizimi bo‘yicha yuqori malakali kadrlarni tayyorlash ikki bosqichda amalga oshiriladi. Odatda, bakalavr darajasiga tayyorgarlik kamida uch yil, magistr darajasi esa 1-2 yil davom etadi. Boloniya deklarasiyasida ko‘rsatilganidek, kredit-modulli tizim asosan mustaqil ta‘limga e‘tibor qaratgan holda ikkita funksiyani bajarishga xizmat qiladi:

birinchisi, talabalar va o‘qituvchilarning harakatchanligini, ya‘ni bir oliy o‘quv yurtidan boshqa universitetga to‘siqsiz, erkin o‘tishni (o‘qish yoki ishlashga o‘tishni) ta‘minlaydi;

ikkinchidan, talabaning tanlangan yo‘nalish yoki mutaxassislik bo‘yicha barcha ilmiy va metodik faoliyati uchun o‘quv yuklamasi aniq hisoblanadi. Kreditlar miqdori talabaning tanlangan dasturda qancha o‘zlashtirganligini ko‘rsatadi.

Ta‘limni tashkil etish jarayoni bo‘lgan kredit-modulli tizim – bu modulli o‘qitish texnologiyalari va kreditni o‘lchashga asoslangan baholash modelining kombinatsiyasi. Uni umuman amalga oshirish ko‘p qirrali va murakkab tizim jarayonidir. Kredit-modul tamoyili ikkita asosiy masalaga ahamiyat beradi: talabalarning mustaqil ishini ta‘minlash; talabalar bilimni reyting asosida baholash.

O‘.A.Maxmonovning fikricha “Kredit-modulli tizim – bu mazmunli modullarni o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan talabaning o‘quv yukining o‘lchov birliklari sifatida modulli o‘qitish texnologiyalari va ECTS kreditlarining birligiga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish modeli”[21].

N.A.Muslimovning ta‘kidlashicha, “Kredit-modul tizimi – talaba o‘quv yuklamasini o‘lchash birliklari sifatida modulli o‘qitish texnologiyalari va kreditlari birligiga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish modelidir” [22].

“O‘quv jarayonini tashkil etishning kredit-modulli tizimi talabani o‘quv dasturlarining mazmunini sifatli o‘zlashtirishga majbur qiladi va shu bilan O‘zbekiston va chet eldagi turli ta‘lim muassasalarida o‘qish natijalarini ob‘yektiv tan olishni ta‘minlaydi, maktab bitiruvchilari oliy o‘quv yurti uchun zarur bo‘lgan yakuniy imtihonlarga jiddiyroq tayyorgarlik ko‘rishga imkon beradi” [20].

“Ta‘lim jarayonini tashkil etishning kredit-modul tizimi – modulli o‘qitish texnologiyalari va ta‘lim bo‘linmalarining kreditlari yoki kreditlari kombinasiyasiga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish modelidir” [107].

T.V.Guskovanning tadqiqot ishida kredit-modulli o‘qitish tizimi – har besh yilda bir marta malaka oshirish talabiga muvofiq rejalashtirilgan bo‘lib, asosan, har bir talabaning kredit-modulli o‘quv dasturlari tarkibiga mos keladigan bir qator kreditlarni mustaqil ravishda olishiga asoslanadi [103].

V.O‘rinovning ta‘kidlashicha “Kredit-modul tizimida ahamiyat beriladigan asosiy masalalar [29]:

- talabalarda mustaqil ta‘lim olish ko‘nikmasini oshirish;
- talabalarga baholash mezonini singdirish;
- ta‘limda modul texnologiyasini takomillashtirish;
- talabalarning mustaqil ishlashini ta‘minlash uchun fanning metodik ta‘minotini takomillashtirish.

Kredit-modulli tizimning asosiy vazifalari sifatida quyidagi vazifalar tan olinadi:

- o‘quv jarayonini modulli tashkil etish;
- bir mavzu, xarajatlarni belgilaydigan kurs (kredit);
- talabalar bilimni baholar asosida baholash;
- talabalarga individual ravishda o‘z o‘quv dasturlarini yaratish imkoniyatini berish;
- qulay ta‘lim dasturlari va mehnat bozorida mutaxassisligi bo‘lgan talabaga qarab o‘zgartirish imkoniyati kabilar berilgan.

Muxtasar qilib aytganda, ushbu tizim talabaning malakasini oshirish va kamol topishiga qaratilgan. U hayot davomida bilim olishni va zamonaviy mehnat bozori talablariga javob bera oladigan inson kapitalini shakllantirishni ta'minlashga qaratilgan.

Modul va kredit tushunchalarining mohiyatiga qisqacha to'xtalamiz. Modul – ta'lim dasturining bir qismi bo'lib, fanlar va kurslar o'rganiladi. Shu bilan birga, o'qituvchi o'quv jarayonini ijodiy tashkil qiladi, jonli, video va audiolar bilan talaba faoliyatini muvofiqlashtiradi va nazorat qiladi. Talaba mavzuni o'rganadi va vazifalarni mustaqil bajaradi.

“Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi tinglovchilarini oliy ta'limning normativ-huquqiy asoslari haqidagi bilimlarini takomillashtirish, oliy ta'lim muassasalarida kredit tizimi asosida ta'lim jarayonlarini tashkil etish, normativ hujjatlarni qo'llashdagi muammolarni aniqlash, tahlil etish, shuningdek, ularda oliy ta'limning normativ-huquqiy asoslari to'g'risida ko'nikma va malakalarini tarkib toptirish” modulning maqsadi deb belgilandi [18].

Xorij tajribasiga ko'ra, kredit-modulli tizimda o'quv jarayoni har semestrda 2-4 moduldan iborat bo'ladi. Modullarga birlashtirilgan fanlar oddiydan murakkabga, nazariy va uslubiy fanlardan amaliygacha, shuningdek, mantiqan bir-birini to'ldirish tamoyiliga muvofiq shakllanadi. Talaba mutaxassis sifatida shakllanishi uchun nafaqat bilimga, balki ularni qayta ishlash, amalda qo'llash qobiliyatiga ham ega bo'lishi zarur.

Modulli ta'lim dasturlari maxsus sxema bo'yicha ishlab chiqilgan va quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

- ✓ ta'limning maqsad va vazifalarini to'liq ochib berish;
- ✓ kurs boshlanishi va tugaganidan keyin yaxshilanishi kerak bo'lgan talabaning malakasiga qo'yiladigan talablar;

✓ modulga kiritilgan har bir mavzu uchun xulosa (o‘quv dasturi), ya’ni mavzular, amaliy mashg‘ulotlar rejasi hamda mustaqil ta’limni baholash uchun mo‘ljallangan vazifalar;

✓ mashg‘ulotning qisqacha mazmuni: tarbiya usullari va vositalari; bilimlarni baholash usullari va shakllaridan iborat.

Modulli ta’lim tizimida talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini baholash uchun reyting baholash tizimi qo‘llaniladi. Unda talabaning barcha o‘quv faoliyati, ya’ni u tomonidan guruhdan va auditoriyadan tashqarida o‘zlashtirilgan bilimlar ballar bilan baholanadi. Kredit – talabalarning alohida ta’lim yo‘nalishi yoki dastur (kurs) bo‘yicha fanlarni o‘rganish va o‘zlashtirishga sarflagan o‘quv yuklamasining (vaqtining) o‘lchov birligi. Kredit – bu talabaga guruhlarda o‘qish uchun ajratilgan va mustaqil ravishda normativ hujjat bilan belgilangan, odatda, bir hafta ichida ajratilgan minimal vaqt o‘lchovidir. Qayd daftari ma’lum fan bo‘yicha berilgan topshiriqlarni bajarib, yakuniy imtihonni muvaffaqiyatli topshirgandan so‘ng talabaga beriladi.

Kelajakda tanlangan yo‘nalish va mutaxassislik bo‘yicha diplom olish uchun har bir talaba kredit to‘plashi kerak. Yig‘ilgan kredit talabaga butun hayoti davomida malaka oshirish yoki qo‘shimcha oliy ma’lumot olish uchun xizmat qilishni davom ettiradi. Iqtisodiy jihatdan to‘plangan kredit talabaning akademik “aktivi”ga aylanadi.

Talaba kredit texnologiyasida o‘quv dasturidagi tanlov fanlarni hamda o‘qituvchilar tarkibini tanlash huquqini oladi, talabalar individual o‘quv dasturini shakllantirishda bevosita ishtirok etishlari mumkin. Shuningdek, o‘quv jarayonlarini baholash uchun bir xil qiymat ko‘rsatkichidir.

Bugungi kunga kelib ushbu kredit o‘lchov tizimini joriy etishning modelidan keng foydalanilmoqda. Bular Amerika Qo‘shma Shtatlarining kredit tizimi (USCS); Yevropa mamlakatlarining kredit tizimi (ECTS); Osiyo-Tinch okeani mintaqasining

kredit tizimi (UCTS); Buyuk Britaniyaning kredit tizimi (CATS). Ushbu modellar orasida eng keng tarqalgan modellar AQSH va Yevropa mamlakatlariga tegishli.

Ma'lumotlarga qaraganda, mamlakatimizning oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi respublikamizning barcha OTMlarda kredit modul tizimini joriy etishda, Yevropa ECTS tizimidan foydalanishga e'tibor qaratmoqda. Shuning uchun biz uning afzalliklari, qulayliklari, ijobiy va salbiy tomonlari haqida to'xtalishni tavsiya etamiz.

Boloniya Deklarasiyasining eng muhim jihatlaridan biri – bu oliy o'quv yurtlarining yagona "kredit tizimi" (ECTS) dan foydalanishdir. Kredit yoki kredit birligi o'quv dasturida hisobga olingan har qanday ta'lim faoliyatining xarajat ko'rsatkichi hisoblanadi. ECTS tizimi Yevropadan kelgan talabalar va umuman Boloniya jarayonining ishtirokchi mamlakatlari uchun katta afzalliklarni beradi. Masalan, talaba o'zi o'qiyotgan oliy o'quv yurtida olgan akademik bilimlari uning ushbu tizimga a'zo mamlakatlarning oliy o'quv yurtlarida tan olinishini, ya'ni uning "o'zgarishi" turini kafolatlaydi. Shu bilan birga, ushbu tizim a'zolariga talabalarni boshqa oliy ta'limda o'qishni davom ettirish, o'tkazish va tugatish imkoniyatini beradi.

ECTS tizimi, shuningdek, oliy ta'limlar uchun bir qator qulayliklarni taqdim etadi. Shunday qilib, u aniq ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari kontekstida o'quv jarayoni haqidagi ma'lumotlarni aniq aks ettiradigan o'quv dasturlarining o'xshashligi va o'ziga xosligini ta'minlaydi. Shuningdek, u mutaxassislik darajasini tan olishga erishish uchun talabalarni oldindan qabul qiladigan va yuboradigan oliy o'quv yurtlarida dasturlarning mazmunini muvofiqlashtirishga imkon beradi. Talabaning ta'lim-tarbiyasi bilan bog'liq barcha masalalarni hal etishdagi mas'uliyati va mustaqilligi saqlanib qoladi.

ECTS tizimiga ko'ra, har bir oliy o'quv yurti mustaqil ravishda kredit tuzilishini, har bir modul uchun kreditlar sonini, har bir kursni va umuman o'qish davrini yakunlash uchun to'plashi kerak bo'lgan kreditlarning umumiy miqdorini

belgilaydi. Talabalar ECTS tizimi bo'yicha bir yilda 60 kredit to'plashi kerak. Bir o'quv yili ikki semestrda iborat, talaba har semestrda 30 kredit to'plashi shart. Agar bakalavriat ta'lim yo'nalishi 3-4 yil bo'lsa, talaba oliy o'quv yurtini tamomlash uchun 180-240, 1-2 yillik magistraturada o'qish uchun esa 60-120 kredit to'plashi kerak.

Ma'lumki, xalqaro ma'lumotlar bazalariga kirish imkoniyati mavjud oliy ta'limda o'qituvchi kadrlarning asosiy e'tibori axborotni qidirish, uni o'zlashtirish va dastlabki ishlov berilgandan so'ng talabalar o'rtasida tarqatishga qaratildi. Ya'ni o'qituvchilar faqat ma'lumot qabul qiluvchi va uzatuvchi sub'yektlar bo'lib qoldi. Shu bilan birga, talaba ta'lim jarayonining ob'yekti sifatida axborotni qabul qiluvchi bo'lib xizmat qildi, ko'p vaqtini auditoriyada o'tkazdi, ma'ruzalar tingladi. Bugungi kunga kelib, axborot olamiga kirishni jadallashtirish, o'quv materiallarini tematik modullarga ritorik aloqasini uyg'unlashtirish hamda xalqaro ilmiy-texnik ma'lumotlar bazalariga kirishni kengaytirish, globallashtirish jarayonlarini jadallashtirish munosabati bilan talabalarning mustaqil ta'limi kun tartibiga qo'yildi.

Shu bilan birga rivojlangan xorijiy mamlakatlarning barcha oliy ta'lim muassasalarida ta'lim yo'nalishi va mutaxassisliklari, xususan, o'quv rejasida fanlar bo'yicha qisqacha o'quv rejalari (fanni aniqlash, professor-o'qituvchilar xaqida ma'lumot, dars tavsifi, fanning maqsadi, natijalari hamda ularning yutuqlari, mehnat bozorida mutaxassisga qo'yiladigan qisqacha talablar, ko'nikma va mutaxassislik malakalarini egallash bilan bog'liq ma'lumotlar) oliy ta'limlarning rasmiy veb-saytida ommaviy ravishda e'lon qilinadi. Hozirgi kunda, afsuski, abituriyentlar ushbu ma'lumotni oliy o'quv yurtlarimiz veb-saytlarida topishda qiynalishmoqda.

Yuqorida qayd etilganidek, an'anaviy o'qitish tizimining salbiy jihatlaridan voz kechish va ishni xalqaro standartlar talablari doirasida tashkil etish bo'yicha dastlabki qadamlar qo'yilmoqda. Hozirgi kunda mamlakatimizdagi 35 ta oliy o'quv yurtida kredit-modulli tizimga o'tish ishlari jadal olib borilmoqda. Bu tizimni

yaratish uchun barcha kuchlar safarbar etilgan. Jumladan, Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida ta'limning kredit tizimini boshqarish bo'limi mavjud. 2020/2021 o'quv yilidan boshlab ushbu bo'lim oliy ta'limda o'qitiladigan barcha ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklarini ECTS kredit-modulli tizimiga to'liq o'zgartirishni amalga oshirish bo'yicha ishlarni boshladi.

Dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, oliy ta'limda semestrda 15 haftalik o'qish va sertifikatlash uchun 6 hafta bakalavr bosqichida beriladi (imtihonlar uchun 3 hafta bir semestrda beriladi). Shu bilan birga, 4-yilda mashg'ulotlar haftalari soni 144, sertifikatlash 24 hafta va umumiy bayramlarni hisobga olgan holda 204 hafta ketadi. Barcha ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari o'quv dasturlarida har bir bosqichda fanlarni ikki qismga, ya'ni asosiy va fakultativ qismlarga bo'lish bilan aks ettiriladi. ECTS talabidan kelib chiqib, talabani har yili 60 kreditdan 4 yil davomida jami 240 kredit to'plashni majbur qilish rejalashtirilgan.

1 kredit = 12 akademik soat + 18 soat mustaqil ish deb oladigan bo'lsak, 1 kredit 30 soatga teng va talabaning haftalik guruh yuki 20 soatga teng. Ushbu tizimning oliy ta'limga kirib kelishi ta'lim sifatini oshirish, oshkoralikni ta'minlash, korrupsiyaga barham berish, talabaning haqiqiy bilimini ochib berish va mustaqil o'qish va talaba ishlashiga zamin yaratadi. Bugungi kunda Yevropa kredit tizimi ushbu qit'aning deyarli barcha oliy o'quv yurtlarida amalga oshirilmoqda.

Kredit-modulli tizim o'qituvchi va talabaning hamkorlikdagi ishi muhim omil hisoblanadi. Modulli o'qitishda o'qituvchi tinglovchi tomonidan o'zlashtirish jarayonini tashkil qiladi, kuzatadi, maslahatlashadi, tekshiradi. Talaba esa o'zi yo'nalgan ob'yektga mustaqil harakat qiladi. Talabalarning o'z-o'zini o'rganishga ham eng katta e'tibor qaratiladi. Ma'lumki, talabaning umumiy yuklamasi auditoriya va mustaqil ta'lim yuklamalaridir. Amaldagi ta'lim tizimida auditoriya yuklamalari bilan bir qatorda, mustaqil ish turlari ommalashmoqda.

Kredit bu baho emas, balki ish hajmi hisoblanadi. Masalan, talaba 4 kreditlik fanni o'zlashtirgan bo'lsa, u 4 kredit hajmidagi ishni bajargan hisoblanadi, ya'ni u ushbu fanning barcha talablarini bajargan hisoblanadi.

Kredit-modul tizimini "kredit" va "modul" atamaları orqali izohlash yetarli bo'lmaydi. Bu atamalar uni ixcham nomlash uchun qo'llanilgan, xolos. Biz kredit-modul tizimining mohiyatini boshqacha usulda ochib bermoqchimiz.

Avval ta'kidlab o'tilganidek, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida kredit-modul tizimining asosiy tamoyillari va elementlari qisman tatbiq qilingan. Shunday ekan, kredit-modul tizimi biz uchun yangi bo'lgan va amaldagi ta'lim tizimida mavjud bo'lmagan quyidagi jihat va afzalliklari haqida fikr yuritamiz.

1)Oliy ta'limning samaradorligi. Amaldagi ta'lim tizimida talabalar 1-kursdan boshlab, umumiy fanlar, keyingi kuslarda yo'nalishlar va ular ichida tarmoqlar bo'yicha ajratilib ixtisoslik fanlarini o'zlashtiradi.

Kredit-modul tizimida tanlov fanlari semestrda semestrda oshib boradi. (1-2 kurslarda tayanch fanlarni, 3-4 kurslarda esa tanlov asosida ixtisoslik fanlar). Xulosa qilsak, endilikda kadrlarga bo'lgan talab uchun 2 yil yetarli bo'ladi. Bu esa oliy ta'limning ish unumini, samaradorligini 2 barobar oshiradi.

2) "Talaba-o'qituvchi"ning nisbati. Hozirgi kunda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida maxsus fanlarni past kurslardan boshlab rejalashtirish, o'quv rejalardagi takrorlanadigan fanlarni har xil mutaxassisliklar bo'yicha alohida o'qitish, auditoriya soatlari hajmini oshirish kabi holatlar mavjud. Bunday jarayonlar o'quv yuklamalarining keskin oshishiga sabab bo'ladi. Biroq biz bilamizki, oliy o'quv yurtida bitta o'qituvchiga to'g'ri keladigan yuklama hajmi oliy o'quv yurti bo'yicha umumiy o'quv yuklamasi hajmini talabalar soni asosida hisoblangan o'qituvchilar soniga bo'lish orqali aniqlanadi. Ya'ni o'qituvchilar shtati o'quv yuklamalari asosida belgilanmaydi, balki talaba-o'qituvchi nisbati orqali belgilanadi. Oliy o'quv yurti bo'yicha umumiy o'qituvchilar soni

aniqlangandan so'ng, ushbu asosda kafedralar shtatini shakllantiriladi, bunda esa kafedra o'quv yuklamalari hajmiga asoslaniladi.

Kredit-modul tizimida talaba-o'qituvchi nisbati 16:1 va undan ham yuqori bo'lishi ko'zda tutiladi. Bunga auditoriya yuklamalarini kamaytirish, talabaning mustaqil ishi hajmini oshirish, o'quv rejalarni unifikasiyalash, darslarni katta auditoriyada tashkil qilish orqali erishish mumkin.

3) Talabaning mustaqil ish turlari. Ochig'ini tan olishimiz kerak, biz asosan "Talabani qanday o'qitishimiz kerak?", degan muammo ustida bosh qotiramiz. Kredit-modul tizimida esa "Talaba qanday o'qishi kerak?" degan muammo ko'ndalang qo'yiladi. Buni batafsil izohlab o'tamiz.

Amaldagi ta'lim tizimida asosan auditoriyadagi darslarga ko'proq e'tibor beriladi, talabaning mustaqil ishiga esa jiddiy e'tibor qaratilmaydi, chunki bu faoliyat turi chuqur o'rganilmagan.

X.A.Mamatkulovning "Pedagoglarda xorijiy tillar bo'yicha kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning axborot-metodik ta'minotini takomillashtirish" mavzusidagi ilmiy tadqiqot ishida "oliy ta'lim muassasalari talabalarining amaliy ingliz tilidan ko'nikmalari tilni rivojlantirish uchun sharoit yaratish, og'zaki, majoziy, o'zini o'zi rivojlantirishning konstruktiv-texnologik va intellektual-ijodiy parametrlarini ijodiy va tanqidiy fikrlashga yo'naltirish asosida takomillashtirilgan, talabalarning darsdan tashqari mashg'ulotlardagi faoliyati talim olishga qiziqishlari, kommunikativlik, ishchanlik qobiliyati, emotsionallik darajalarini gomogen va geterogen qurishlarda kommunikativ jarayonlarni bosqichma-bosqich faollashtirish asosida takomillashtirilgan; auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda talabalarning ijodiy faoliyatini reproduktiv va mahsulodor darajalari "ENGLISH CLUB" to'garaklarida didaktik jarayonlarning pedagogik maqbul yechimlarni topish va natijaga erishishning bosqichlarini aniqlashtirish asosida takomillashtirilgan; talabalarning auditoriyadan tashqarida mustaqil fikrlashini rivojlantirish kasbiy faollik, ijodiy-yaratuvchanlik darajalarini oshirishga qaratilgan mustaqil o'qish,

muammoli-integrativ, tarkibiy-mazmuniy va qadriyatli-semantik komponentlarni kiritish orqali takomillashtirilgan”[92].

Kredit-modul tizimida esa fan moduli tarkibidagi “O‘qituvchi hamkorligidagi talabaning mustaqil ishi” (O‘HTMI) va o‘qituvchiga bog‘liq bo‘lmagan “Mustaqil ta’lim” (MT) muhim ahamiyat kasb etadi. O‘RTMI ga keyslar, topshiriqlar, intervyu, krossvord, viktorina, esse, dayjest, taqdimot, hisob ishi, hisob-chizma ishi, kurs loyihasi, kurs ishi, ilmiy izlanishlar, fan to‘garaklarida qatnashish va h.k.larni misol qilib keltirish mumkin. Bunday faoliyat turlariga rahbarlik qilish uchun alohida o‘quv yuklamalari joriy etilishi maqsadga muvofiq. MT ga esa vodkastlar, o‘rgatuvchi testlar, virtual trenajyorlar, FAQ, forumlarni misol qilib keltirish mumkin. O‘RTMI va MT turlari ro‘yxatini, glossariylarni, ularni qo‘llash bo‘yicha uslubiy qo‘llanmalarni zarur darajada shakllantirishimiz mumkin, lekin eng asosiy masala – har bir fan bo‘yicha o‘ziga xos O‘RTMI va MT turlarini ishlab chiqishdir. Ayniqsa, ushbu mustaqil ish turlarini masofaviy ta’lim platformalarida shakllantirish shu kunning eng dolzarb muammolaridan biridir. Bu jarayonlarni ilg‘or pedagoglarning tajribalarini ommalashtirish orqali jadallashtirish mumkin [20].

Aytish o‘rinliki, ta’limning kredit tizimi talabalar almashinuvini oshiradi. Chunki oliy ta’limda olingan kreditlar boshqasida hisobga olinadi va talabalar kreditni yo‘qotmasdan bir oliy o‘quv yurtidan boshqasiga o‘tishlari mumkin. Aynan shu tizim o‘zbek talabalariga ilg‘or xorijiy oliy ta’limlarda o‘qishni davom ettirish va murakkab byurokratik to‘siqlarni olib tashlash imkonini beradi.

Ammo shuni ham ta’kidlashimiz kerakki, ko‘r-ko‘rona, o‘z qadriyatlarimizni hisobga olmasdan, har qanday xalqaro tajribani to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llash, uning har bir elementini chuqur tahlil qilmasdan, ilmiy dalillarga asoslanib amalga oshirib bo‘lmaydi. Kelajakda muayyan salbiy holatlar paydo bo‘lishi mumkinligini ham unutmasligimiz kerak. Shuning uchun biz o‘quv jarayonining faol elementlari bo‘lgan o‘qituvchilar va talabalarning fikrlarini o‘zgartirishimiz, ularga ushbu tizim talabalarini singdirishimiz va maxsus madaniyatni shakllantirishimiz kerak.

1.2-§.Xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishda kredit-modul tizimining pedagogik va psixologik xususiyatlari.

Kredit-modulli ta’limning o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘rib chiqishga to‘xtaladigan bo‘lsak, kredit modulli ta’limning muhim tavsifini berish zarur.

“Tadqiqotimizning birinchi bandida ta’kidlaganimizdek, o‘quv jarayonini tashkil etishning kredit-modul tizimi – o‘quv jarayonini tashkil etish modeli bo‘lib, u modulli o‘qitish texnologiyalari va o‘quv bo‘linmalarining kreditlari yoki kreditlari kombinasiyasiga asoslangan.O‘quv jarayonini tashkil etishning kredit-modulli tizimi bilan fanning mazmuni tarkib modullariga bo‘linadi (1 semestrda 2-4 modul), ya’ni o‘quv intizomi tarkib modullari tizimi sifatida shakllanadi. Modul – o‘quv jarayonining tegishli shakllari bilan amalga oshiriladigan ta’lim va kasbiy dasturning (o‘quv intizomi, amaliyot, davlat attestasiyasi) hujjatlashtirilgan tugallangan qismidir. Shunday qilib, tarkib moduli ma’ruzalar, seminarlar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari, mustaqil va individual ishlar (masalan, kurs ishlari), maslahatlashuvlar, amaliyotlar va modul bo‘yicha bilimlarni boshqarish (joriy va yakuniy test) uchun vaqtni o‘z ichiga olishi kerak” [112].

Kredit-modulli tizim o‘zining afzalliklariga ega va bir o‘quv dasturidan ikkinchisiga, shu jumladan, tayanch doktorantura ta’lim dasturlariga o‘tish davrida talabalarning harakatchanligini oshirish vositasi sifatida qaraladi. Jamg‘arma kredit tizimi talabani barcha yutuqlarini hisobga olishga imkon beradi: nafaqat o‘quv yuki, balki uning ilmiy tadqiqotlar, konferensiyalar, fan olimpiadalarida va hokazolarda ishtiroki ta’minlanadi. Kredit-modulli o‘qitish tizimi talabalarga o‘qish va o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan o‘quv fanlarini tanlashga hamda ularni ma’lum vaqt ichida o‘zlashtirishga imkon beradi, bu haqda modulli nazoratning ob’yektiv ma’lumotlari, yagona baholash shkalasi asosida olingan imtihon natijalari guvohlik beradi. O‘quv jarayonini tashkil etishning kredit-modulli tizimi talabani oliy ta’lim mazmunini sifatli o‘zlashtirishga majbur

qiladi va shu bilan turli ta'lim muassasalarida va Yevropa mamlakatlarida o'quv natijalarining ob'yektiv tan olinishini ta'minlaydi [20].

Shuni ta'kidlash mumkinki, kredit-modulli o'qitish ta'lim sohasi evolyusiyasi jarayonida shakllangan va ta'lim faoliyatining eng samarali shakllari va vositalarini uzoq vaqt izlash natijalaridan biridir. 1.2.1-jadvalda an'anaviy va kredit-modulli ta'lim solishtirilib, bu kredit-modulli ta'limning konseptual qoidalarini aniqlash imkonini beradi.

1.2.1-jadval³

Talabalarni xorijiy tillarni o'zlashtirishda kredit-modul tizimidan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklari

Afzalliklari	Kamchiliklari
Mustaqil ish ulushini oshirish	Auditoriya soatlarini qisqartirish
Mustaqil ishlash ko'nikmasini shakllantirish	O'quv materialini siqish
Ta'lim yutuqlarini baholashning ball-reyting tizimi	Imtihonning og'zaki shaklini rad etish
Nazoratning test shakllariga o'tish	Mustaqil ishlarni bajarish tartibi ustidan nazoratning yo'qligi
Darajali o'qitish imkoniyati	Trening darajasiga qarab qo'shimcha materiallar uchun bir nechta variantlarni ishlab chiqish zarurati

Taqdim etilgan ma'lumotlarni tahlil qilib shuni ta'kidlashimiz mumkinki, kredit-modulli o'qitish bir qator xususiyatlarga ega: diqqatni guruhdan talabalarning mustaqil ishlariga o'tkazish, izchil motivatsiyalashga alohida e'tibor berish, o'quv materiallarining darajali bo'linishi.

Kredit-modulli tizim faoliyatining asosiy xususiyati –mustaqil ishlarga e'tiborni o'zgartirish va talabalarning bunga tayyorligi. Bakalavr darajasiga bo'lgan mutlaq talab –xorijiy tilni erkin muloqot qilish, qo'shma

³ Muallif ishlanmasi

ilmiy-tadqiqot va ta'lim loyihalarida ishtirok etish uchun yetarli darajada o'zlashtirish. Shu bilan birga, guruh darslarining cheklangan soni va xorijiy tilni o'rganishni ijodiy kashfiyot va idrok sifatida tushunish talabalarni mustaqil ishlarga jalb qilish zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga pedagogik va metodik adabiyotlarda(I.A.Zimnaya, Ye.N.Solovova, Ye.S.Nechayeva, T.I.Shamova[44,63,107,68])xorijiytilda mustaqil ishlash uchun yangi shakllar va vazifalarni ishlab chiqishning ahamiyati ijodiy shaxsni rivojlantirishga hissa qo'shganlar.

Biz oliy ta'limda mustaqil ishning keng tarqalganligini hisobga olgan holda kredit-modul tizimi asosida xorijiy tillarni o'qitish quyidagi shartlar bajarilgan taqdirda eng samarali bo'ladi, degan fikrga kelamiz:

✓ o'qituvchilar talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishning tuzilishi va tamoyillari bilan tanishadilar;

✓ asosiy vazifa talabalarning bajarilgan ishning foydaliligi va ahamiyatini tushunishlariga asoslangan prosessual motivasiyadan foydalanishga to'g'ri keladi. Natijada talabalarning mustaqil ishi turli xil bilim sohalari vositalaridan foydalangan holda aniq, amaliy muammolarni hal qilishga qaratilishi kerak;

✓ mustaqil ishlar o'qituvchi rahbarligida muntazam, tizimli ravishda olib boriladi;

✓ funksiyanal va kommunikativ jarayonlarda talabalarning bir-birini baxolash tizimiga e'tibor qaratish.

Biroq shuni ta'kidlash kerakki, "ushbu kontekstdagi (mustaqillik) asosiy tushuncha aniq ta'rifga ega emas. S.I.Ojegovning rus tili lug'atida, "mustaqillik" atamasi bir nechta ma'noga ega: boshqalardan alohida, o'z-o'zidan mustaqil; boshqasidan mustaqil, boshliq; hal qiluvchi, mustaqil harakatga qodir, tashabbusga ega; begona ta'sirlardan xoli bo'lgan" [84].

“Pedagogik ensiklopediya” da mustaqillik shaxsning o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ikki omili bilan tavsiflangan xususiyatlardan biri sifatida ta’riflanadi: “birinchi navbatda, vositalar majmui – inson ega bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar; ikkinchidan, shaxsning faoliyat jarayoniga munosabati, uning natijalari va mavjudlik shartlari, faoliyat jarayonida kechiktirilgan boshqa odamlar bilan munosabatlari” [84].

Mustaqillik insonning mulki sifatida, “...uning bilim va faoliyat usullarini tashqi yordamisiz o‘zlashtirish, atrofdagi voqelikni yanada o‘zgartirish va yaxshilash uchun kognitiv muammolarni hal qilish istagi va qobiliyati bilan tavsiflanadi” deb hisoblaydi T.I.Shamova [68].

S.L.Rubinshteyn [55] ta’rifida mustaqillik “harakatlarning ongli motivasiyasi va ularning amal qilishi”, “boshqa odamlarning ta’siri va takliflariga bo‘ysunmaslik”, “odamning o‘zi uchun boshqa yo‘l bilan emas, balki ob’yektiv sabablarni ko‘rish qobiliyati” sifatida tavsiflanadi.

“Mustaqil ta’lim – o‘quv materialini mustaqil o‘zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo‘lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni auditoriyada hamda auditoriyadan tashqarida ijodiy va mustaqil bajarish asosida nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir” [19].

Talabalarning mustaqil ishi – bu o‘qituvchining metodik rahbarligi ostida, lekin uning bevosita ishtirokisiz turli xil vazifalarni bajarish uchun guruh va guruhdan tashqari mashg‘ulotlarda yoki uyda talabalarning turli xil individual va jamoaviy faoliyatidir. Mustaqil ish talabani o‘quv faoliyatining o‘ziga xos shakli sifatida qaraladi va bir qator psixologik va pedagogik xususiyatlar bilan ajralib turadi:

1) Bu o‘qituvchi tomonidan o‘quv soatlari davomida tashkil etilgan bilim va o‘quv tadqiqot faoliyatining natijasi va davomi bo‘lib, talabalarni bo‘sh vaqtlarida yanada mustaqil izlanish va tadqiqot ishlariga undaydi.

2) Talabaning mustaqil ishi – u tomonidan o‘quv materialini o‘zlashtirish uchun tanlangan va izchil motivatsiyalash asosida sifatida amalga oshirilishi kerak hamda, talabalar quyidagi harakatlarni amalga oshirishi kutilmoqda.

3) Talabalarning mustaqil ishi – o‘quv faoliyatining yuqori darajada tashkil etilgan shakli bo‘lib, uni amalga oshirish tabiati va natijalari talabaning shaxsiy xususiyatlari bilan belgilanadi: talabaning o‘zini o‘zi anglashning yuqori darajasini hisobga olgan holda o‘zini o‘zi boshqarish; yetarli darajada o‘zini o‘zi qadrlash; refleksiv fikrlash; mustaqillik; tashkilot; shaxsning maqsadga muvofiqligi; irodaviy fazilatlarni shakllantirish, shuningdek, sub’yektning o‘zini o‘zi boshqarishi.

O.L.Juk “sub’yektning o‘zini o‘zi boshqarishini faoliyatning maqsadi va yakuniy natijalarini aniqlash, faoliyat mazmuni, usullari, vositalarini tanlash, ikkala natijani va faoliyat jarayonini aks ettirish va tuzatish bilan bog‘liq dizayn mahoratining mavjudligi sifatida belgilaydi” [42].

Mustaqil ish haqida gapirganda, ushbu faoliyat turining motivasiyasini yodda tutish kerak. Bu holda biz uchun yeng muhimi N.A.Solovyoyevaning ta’limning kredit tizimi sharoitida talabalarning bilim mustaqilligini shakllantirishga bag‘ishlangan tadqiqotidir.

N.A.Solovyovanning ta’kidlashicha, “talabalarning mustaqil ish soatlarining umumiy miqdori fanning umumiy mehnat intensivligining 70 foizini tashkil etadi, ularning yarmigacha o‘qituvchi ishtirokida mustaqil ishlashga ajratiladi. Sirtqi ta’limda talabalarning mustaqil ishlari hajmi ajratilgan kreditlar umumiy miqdorining kamida 80% ni tashkil etishi lozim” [112].

Talabalarning mustaqil ishining o‘ziga xos xususiyatlari intizom tushunchasi, talabalarning dastlabki tayyorgarlik darajasi, o‘qituvchining malakasi, oliy o‘quv yurtining texnik imkoniyatlari, kutubxonalarning o‘quv-uslubiy ta’minoti va boshqa ko‘plab omillar bilan belgilanadi, bu jarayonning o‘zi va uning natijasini ko‘rib chiqishga imkon beradi.

Mustaqil ish uchun ajratilgan soatlarning bunday soni bilan talabalarni ushbu faoliyat turiga undash muammosi paydo bo‘ladi. Axir bu “... xorijiy tillarni o‘zlashtirishda talabalarning bilim mustaqilligining motivasion mexanizmlarini ishga tushirish va bilimlarni o‘zlashtirish bo‘yicha mustaqil ishlarga instrumental tayyorgarlikni shakllantirish nafaqat kredit ta’limida muvaffaqiyatni ta’minlaydi, balki kelajakdagi mutaxassislariga hayot davomida bilim olish, rivojlanish, takomillashtirish, o‘zini o‘zi anglash imkoniyatini beradi” [54].

Motivasiyaning ahamiyatini ko‘pchilik ta’kidlaydi (I.L.Bim, S.L.Rubinshteyn, T.I.Shamova) [39,55,68]. Shuningdek, talabaning bilim olishga motivasion tayyorligi yuqori darajadagi mustaqillik va mustaqil ishlashga tayyorligini ko‘rsatishi ta’kidlangan.

“Kredit tizimi mustaqil vazifalarning murakkablik darajasini bosqichma-bosqich oshirishni ta’minlaydi hamda, 1-2 kurslarda talabalarning mustaqil ishi ma’ruza va seminarlarda olingan bilim va ko‘nikmalarni kengaytirish va mustahkamlashga qaratilgan. Yuqori kurslarda talabalarning mustaqil ishi talabaning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga va kasbiy mahoratini oshirishga yordam berishi kerak” [20].

T.I.Shamovanning fikriga ko‘ra, “mustaqil ishning motivasion tarkibiy qismi izchil rivojlanayotgan elementlar majmuasini o‘z ichiga oladi: intellektual tuyg‘ular, quvonch, ajablanib, shubha, o‘qishga ijobiy munosabat, bilim va ko‘nikmalarga bo‘lgan ichki ehtiyoj, qiziqish va mustaqil ishlashga bo‘lgan ehtiyojdir” [68].

Motivasiyani shakllantirish usullari, umuman olganda, intizomning o‘zi motivasion salohiyatga ega: o‘qitish mazmuni, o‘qitish usullari va vositalari, o‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir shakllari va uslubi. O‘quv material mazmunining rag‘batlantiruvchi ta’siri bilan bog‘liq metodlar: mazmunning yangiligini ko‘rsatish; egallangan bilimlarni yangilash, ularni chuqurlashtirish; amaliy, ilmiy va hokazolarni ochib berish, bilim va o‘zlashtirilgan harakat usullarining ahamiyati; tarkibning kasbiy yo‘nalishi, ob’yektlararo va

sikllararo aloqalar; o'rganilayotgan materialning o'yin-kulgisi; tarixiylik, zamonaviy ilm-fan yutuqlarini namoyish etish va boshqalar. Bu guruh metodlari talabalar uchun yangi taassurotlar hosil qilishga, hayratlanishga sabab bo'lishga, ularni fikr, mulohazalar bilan ta'minlashga qaratilgan. Bunday holda, talabalar idrok etilgan bilimlar va o'zlarining hayotiy tajribalari o'rtasidagi ziddiyatlarga duch kelishadi [89].

“Ta’lim usullari va shakllari motivasiyani rivojlantirishga, ayniqsa, muammoli o‘qitish va interfaol usullarga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ular o‘qituvchiga talabalarni bilish faoliyatini kuchaytiradigan, materialni o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojni uyg‘otadigan, harakat usullarini egallaydigan, yutuqqa bo‘lgan ehtiyojni aktuallashtiradigan va hokazo o‘quv materialini o‘zlashtirish yo‘llariga undash imkoniyatini beradi. O‘qitish usullari motivasiyani rivojlantirish maqsadlariga erishishni osonlashtiradigan jamoaviy ish, izlanish, ishtirok etish, jamoaviy harakat, hissiyotlarning qulay muhitini yaratishga hissa qo‘shishi mumkin. Shuningdek, o‘qitish usullari talabaning faoliyatini rag‘batlantiradi: ular faoliyat uchun maqsadlarni belgilash qobiliyatini shakllantirishga, umumiy va maxsus qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi, talabalarni faol faoliyatga jalb qilishga yordam beradi. O‘qitish usullarining imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun motivasion funksiya bilan bog‘liq quyidagi usullardan foydalaniladi: faoliyat maqsadlarini tushuntirish, axborot va muammoli masalalarni belgilash, muammoli vaziyatlarni yaratish, manbalar bilan ishlashni tashkil qilish, ishlab chiqarish asosida vazifalarni qo‘llash, darslarning qiziqarli va o‘yin shakllaridan foydalanish va boshqalar.

Ta’kidlanganidek, motivasiyani yaratishda maqsadni belgilash alohida rol o‘ynaydi. Maqsad uning yutug‘ini ko‘rsatishi kerak” [92, 94].

Darsning umumiy maqsadlari mikro maqsadlar bilan batafsil bayon qilinishi kerak, ya’ni dars bosqichlarining vazifalari. Kursni o‘rganishning butun davri uchun mo‘ljallangan uzoq muddatli maqsadlarni loyihalashtirish kerak. Shuningdek,

talabalar ma'naviy, aqliy rivojlanishi va shaxsiy shakllanishi uchun maqsadni o'zlari uchun mazmunli deb tushinishlari va qabul qilishlarini ta'minlash kerak. Maqsad talabalarning imkoniyatlariga mos kelishi kerak, shuning uchun darsni loyihalashda o'qituvchi operasion qarorlar qabul qilishga va dars mazmuniga kerakli o'zgarishlarni kiritishga ichki tayyor bo'lishi zarur.

Motivatsiyani rag'batlantirishdan biri quyidagi shartlar bajarilgan taqdirda natijalarni baholashdir:

- ✓ talaba ob'yektivlikka ishonch bildirganda;
- ✓ talaba baholashni o'zi uchun foydali deb bilganida;
- ✓ talaba yuqori ko'rsatkichlarga erishish uchun nima qilish kerakligi;
- ✓ talaba ushbu yutuqda unga yordam berishiga amin bo'lganida.

Izchil motivatsiyalashni saqlab qolish uchun ma'lum bir oliy ta'limda o'qish bilan bog'liq ijobiy munosabatlar, iste'dodlar va qobiliyatlarini anglash, yangi bilimlarni olishda mustaqil maqsadlarni belgilash, mustaqil bilimlarni o'zlashtirishda ijobiy his-tuyg'ular orqali qulay muhit shakllanadi, bunday muhit bilimlarni o'zlashtirishga va ko'nikmalarning muvaffaqiyatli shakllanishiga yo'l ochadi.

Salbiy modallik bilan hissiyotlar: 1) norozilik, yengib bo'lmaydigan qiyinchiliklar hissi; 2) xafagarchilik, o'qituvchidan qo'rqish, o'qituvchining talabaga nisbatan xolis munosabati, adolatsizlikning uzoq tajribasi; 3) ortiqcha yuk, hissiy taranglik o'quv jarayoniga kiritilishi va ijobiy bilan almashtirilishi talab etiladi.

Talabalarning kasbiy qiziqishlarini ro'yobga chiqarish, shakllantirilgan vazifani kelajakdagi kasbiy faoliyat kontekstiga kiritish ham o'qish uchun motivasiya darajasini oshirishga yordam beradi.

Ijobiy motivatsiyani shakllantirish uchun mavzuga qiziqishni rivojlantirishga guruhdagi muhit, o'qituvchi va talabalarning munosabatlari, o'quv materialini taqdim etishning yangiligi, o'qituvchi nutqining hissiyligi, faol va interaktiv o'qitish usullaridan foydalanish yordam beradi. [1.2.2-jadval] T.V.Guskov

o‘zining dissertasiya tadqiqotida [103] motivasiyani shakllantirish darajalarini ta’kidlaydi.

Bunday faoliyatning ko‘nikma va malakalari tafakkur bilan uzviy bog‘liqdir. Umuman olganda, refleksiya deganda, o‘z hayotiy faoliyati, harakatlari, bilish mazmuni va usullarini anglash tushuniladi. Refleksiya – tasavvur qilingan tajribani umumlashtirish orqali yangi bilimlarni yaratadigan mexanizmlar va jarayonlarning asosiy tarkibiy qismidir. Bunday bilimlar dastlab amalga oshirilgan yoki rejalashtirilgan faoliyat bilan bog‘liq bo‘lib, shuning uchun uni tashkil etish va sozlash vositasini anglatadi.

1.2.2-jadval

Motivasiyani shakllantirish darajalari va talabalarning o‘quv faoliyati uchun motivasiyani shakllantirish ko‘rsatkichlari ⁴

Motivasiyani shakllantirish darajalari	Talabalarning o‘quv faoliyati motivasiyasini shakllantirish ko‘rsatkichlari
Yuqori	Talabalar o‘quv jarayoniga qiymatga asoslangan munosabatga, bilimlarni ijobiy o‘z-o‘zini baholashga, kasbiy o‘z taqdirini o‘zi belgilashning muvaffaqiyati uchun o‘quv faoliyatining ahamiyatini anglashga, ularning qobiliyatlari va imkoniyatlarini yetarlicha baholashga qaratilgan. Talabalarda kognitiv motivatsiya shakllanadi.
O‘rta	Talabalar o‘quv faoliyatiga yetarlicha rivojlanmagan qiymat munosabatiga ega. Talabalar bilimlarni baholashga qo‘yiladigan talablarni bilishadi, gumanitar sikl fanlarining rolini kam baholaydilar, mavzularni kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun muhim va ahamiyatsiz deb ajratadilar. Talabalar biznes motivasiyasini shakllantirdilar.
Past	Talabalarda o‘quv faoliyati motivlari shakllanmagan, o‘z-o‘zini bilish va refleksiya ko‘nikmalari rivojlanmagan, talabalar guruhda va o‘z-o‘zini tayyorlash jarayonida sust.

“Refleksiya” so‘zi lotin tilidan kelib chiqqan bo‘lib, aks ettirish, tahlil qilish, o‘z-o‘zini bilish degan ma’nolarni anglatadi. Masalan, S.I.Ojegov lug‘atida [84]

⁴ Muallif ishlanmasi

quyidagi ma'no beriladi: "Refleksiya – bu sizning ruhiy holatingiz haqida o'ylash, tajribalaringizni tahlil qilishdir". Xorijiy so'zlar lug'atida "shubhalar, qarama-qarshiliklar, o'z ruhiy holatini tahlil qilish bilan to'la aks ettirish" deb talqin etiladi" [86]. "Boshqa tomondan, "Refleksiya – bu o'z shakllari va shartlarini anglashga yo'naltiradigan inson tafakkurining tamoyili; bilimning o'zi, uning mazmuni va bilish usullarini tanqidiy tahlil qilish; ma'naviy dunyoning ichki tuzilishi va o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradigan o'z-o'zini bilish faoliyati" [87].

"Refleksiya kognitiv faoliyatda fikr-mulohazalarni ta'minlaydi, bu jarayonni barqaror va samaraliroq qiladi. Refleksiya funksiyalari shaxsning o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'zini tashkil etish va o'z-o'zini tartibga solish shakllari orqali amalga oshiriladi" [87].

Kredit-modulli tizim asosida xorijiy tilni o'zlashtirishning navbatdagi xususiyati o'quv materialining darajadagi differensiyasidir. Lotin tilidan tarjima qilishda differensiya "difference" butunning turli qismlarga, shakllarga, bosqichlarga bo'linishi, tabaqalanishi degan ma'noni anglatadi. Ko'rinib turibdiki, an'anaviy o'qitish sharoitida o'quv materialini differensiyallash faqat e'lon qilingan, umuman, mashg'ulotning o'zi ta'lim trayektoriyasi imkoniga ega bo'lmagan o'rtacha talabaga qaratilgan edi. Kredit-modulli o'qitish bilan darajani differensiasiyalash zarur element hisoblanadi.

"Darajani differensiyallashgan ta'lim trayektoriyasi mashg'ulotni shunday tashkil etishni nazarda tutadiki, unda bitta dastur bo'yicha o'qiyotgan talabalar uni turli xil murakkablik darajalarida o'rganish huquqiga va imkoniyatiga ega bo'ladilar, ammo majburiy talablar darajasidan past emas. Ta'lim mazmunining darajadagi differensiyasi majburiy o'qitish natijalarini rejalashtirishga asoslanadi. Uning yutug'i talaba tomonidan tarkibni o'zlashtirishda minimal zarur talablarning bajarilishidan dalolat beradi. Majburiy minimum asosida materialni o'zlashtirishning yuqori darajalari shakllanadi. Darajalarni differensiasiyalash o'qituvchiga turli

toifadagi talabalar bilan ishlashga, shaxsiy rivojlanish uchun qulay sharoit yaratishga imkonini beradi” [74].

Shu bilan birga, o‘quv materialining darajadagi differensiyasi va talabalar tomonidan darajani mustaqil tanlash o‘quv jarayonida guruh faoliyatini istisno etmaydi. Bunday faoliyat o‘quv jarayonini individuallashtirishga, muloqot uchun sharoit yaratishga imkon beradi. Vazifalarni bajarish jarayonida o‘zaro aloqa jamoaviy munosabatlarni o‘rnatishga, birgalikda ishlash uchun burch va mas’uliyat hissini shakllantirishga yordam beradi. Guruhda ishlashda talabalar o‘zlari uchun tushunarsiz savollarni darhol topish, vazifalarni o‘z vaqtida bajarish jarayonida yo‘l qo‘yilgan xatolarni tuzatish, do‘stining fikrini tinglashni o‘rganish, o‘z qarorlarining to‘g‘riligini himoya qilish va oqlash, qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Ta’limning oliy darajasi materialni erkin tahlil qiladi, o‘quv materiallarini tematik modullarga ritorik aloqasini muhim xususiyatlarni ta’kidlaydi va ularni tezda umumlashtiradi, abstraktlashtiradi, yangi tushunchalarni osongina chiqaradi, kuchli rejalashtirish qobiliyatlari, o‘zini o‘zi boshqarish va turli xil o‘quv operasiyalarini erkin takomillashtirish qobiliyatiga va yuqori darajadagi motivasiyaga ega buladi.

O‘quv qobiliyatining yuqori darajasi ba’zi qiyinchiliklarni boshdan kechiradiganlarda faqat juda murakkab tuzilishga ega bo‘lgan materiallarni tahlil qilishda kuzatiladi, boshqa barcha holatlarda muhim xususiyatlarni muhim bo‘lmagan narsalardan erkin ajratib turadi, aksariyat hollarda mustaqil fikrlash, shakllangan rejalashtirish qobiliyatlari, o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatlari, turli xil o‘quv operasiyalarini erkin bajarish shakllanadi.

O‘rtacha ta’lim darajasi materialni tahlil qilishda, muhim xususiyatlarni aniqlashda qiyinchiliklarga duch keladigan talabalar orasida kuzatiladi, ammo o‘qituvchi yordamida vazifani yengilashadi. Bunday talabalar ko‘pincha mustaqil fikrlashda farq qilmaydi, lekin o‘rtacha akademik

ko'nikmalarga egadirlar, oqilona rejalashtirishni bilmaydi, o'zini o'zi boshqarishni mashq qiladi, o'rganish uchun o'rtacha motivasiya mavjud.

Ta'limning past darajasi materialni tahlil qilishda, tushunchalarning muhim xususiyatlarini aniqlashda, umumlashtirishda, mavhumlashtirishda katta qiyinchiliklarga duch keladigan, aqliy mehnat ko'nikmalari va malakalari to'g'risida kam ma'lumotga ega bo'lgan talabalarni tavsiflaydi.

“Yuqori ta'lim darajasidagi talabalar– bilimlarni kengaytirish qiyinchilik tug'diradigan muammolarni, hal qilish qobiliyatini takomillashtirish, adabiyotlar bilan ishlash ko'nikmasini talabalar bilim va faoliyat usullarini o'zlashtirishning yuqori darajasiga olib chiqadi” [58].

Ma'lumki, nutq malakalarini shakllantirish ishlarining aksariyati auditoriyada amalga oshiriladi. Bunga juftlik ishi, guruh ishi va individual ishlash, mashqlarni bajarish, matn bilan ishlash, yozuvlarni tinglash va savollarga javob berish kiradi. Guruh soatlarini qisqartirish sharoitida nutq malakalarini shakllantirish bo'yicha barcha ishlar ikkita katta blokga bo'linadi: mustaqil ta'lim bloki va guruhda o'qituvchi va guruh bilan ishlash bloki. Topshiriq va mashqlar ham o'z navbatida ikki blokga bo'linadi: tayyorgarlik – til mashqlari mustaqil tayyorgarlik blokiga, nutq mashqlari – guruh ishlari blokiga kiradi.

Mustaqil ta'lim bloki quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi: yangi leksik birliklarni assotsiativ bog'lab o'rganish, korrelyasiya, yozishmalar bo'yicha topshiriqlarni bajarish, bo'shliqlarni to'ldirish, ta'riflarni tanlash, berilgan gaplardagi xatolarni tuzatish, qisman tarjima qilish, audio yozuv, matn bo'yicha savollarga javob berish; ovoz chiqarib o'qishni tayyorlash, munozaralar, muhokamalar, taqdimotlar, individual va guruh loyihalariga tayyorgarlik ko'rish.

Shuni ta'kidlash kerakki, bu o'z-o'zini o'qitish birligiga taalluqli mashqlarning to'liq ro'yxati emas. Talaba bu mashqlarni yozma ravishda mustaqil (uyda) bajaradi. Dars yoki konsultasiya davomida bu vazifalar tekshiriladi. Yetarli texnik uskunalari bilan bunday mashqlarni onlayn yoki elektron pochta orqali

tekshirish mumkin. Guruh ishi blokiga iboralarning ma'nosini tushuntirish, o'z fikrini bildirish, bayonotlarni o'zgartirish, berilgan mavzular bo'yicha vaziyatlar yaratish, dialoglar tuzish, taqdim etilgan mavzular bo'yicha tayyorlangan va tayyor bo'lmagan monolog bayonotlar, berilgan vaziyatlarni muhokama qilish, munozaralar, munozaralar o'tkazish, individual yoki guruh loyihalarini taqdim etish, shaxsiy yoki guruh loyihalarini taqdim etish, hisobotlar, dramatisasiya, rolli o'yinlar taqdimotini o'tkazish bo'yicha vazifalar kiradi. Guruh ishi davomida so'z boyligi mustahkamlanib, xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini yanada rivojlantirish va mustahkamlash amalga oshiriladi

Yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirib, shuni ta'kidlaymiz:

✓ kredit-modulli o'qitish ta'lim faoliyatining eng samarali shakllari va vositalarini uzoq vaqt izlash natijalaridan biridir.

✓ kredit-modulli o'qitishning asosiy xususiyatlari:

✓ guruh ishini qisqartirish va natijada mustaqil ish ulushining oshishi;

✓ mustaqil ta'lim olish uchun yuqori darajadagi motivasiyani shakllantirish va saqlab qolish zarurati;

✓ talabalarga o'rganilayotgan materialning tezligi va darajasini mustaqil ravishda aniqlashga imkon beradigan, ammo minimal to'plamdan past bo'lmagan o'quv materialining darajadagi gradasiyasining mavjudligi.

✓ kredit-modul tizim sharoitida xorijiy tilni o'zlashtirishning o'ziga xosligi shundaki, muommoli til birliklaridagi leksik va grammatik shakllarini assotsiativ bog'lab o'rganish ko'nikmalar asosan talabalarning mustaqil ishlari jarayonida shakllanadi.

✓ talabalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish jarayoni differensiyallashgan ta'lim trayektoriyasi va modulli ta'limda o'zini o'zi nazorat etish va lingvistik o'quv materiallarini tematik modullarga ritorik aloqasini uyg'unlashtirishi.

1.3. § Kredit-modul tizimi asosida xorijiy til mashg'ulotlarida mustaqil ta'limni tashkil qilishning pedagogik tamoyillari

Zamonaviy bugungi hayot oliy ta'lim muassasalarida quyidagi mutaxassislarini tayyorlashni talab qiladi:

✓ mavjud muammoli masalalarni tahlil qilishni hisobga olgan holda o'zgaruvchan hayot va kasbiy vaziyatlarda tez moslasha olish;

✓ bilimlarni doimiy yangilash, o'z-o'zini rivojlantirish, bilimlarni olish, kasbiy vazifalarni hal qilish uchun bilimlar amalda mohirona qo'llashga tayyor;

✓ borayotgan axborot oqimlarida harakat qilish, axborotni tahlil qilish, o'zgartirish va o'z kasbiy faoliyatida va o'z hayotida qo'llash uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish;

✓ tanqidiy ijodiy fikrlashga ega;

✓ dilkash, kontaktli, turli jamoalarda ishlay oladigan;

✓ o'z maqsadlariga erishishda faol.

Shuning uchun ham jamiyat bo'lajak mutaxassislarni axborot oqimiga mustaqil yo'naltirish, bilimlarini uzluksiz takomillashtirish, har qanday o'zgarishlarga ijodiy yondashish, yuzaga kelayotgan muammolarni noan'anaviy va sifatli hal etish darajasiga yetkazishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. O'z-o'zini o'rganish va o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyatini mustaqillik kabi shaxs sifatisiz tasavvur qilib bo'lmaydi, bu esa, o'z navbatida, mustaqil faoliyat bilan tarbiyalanadi.

Shunday qilib, talabalarning mustaqil o'quv faoliyati yetakchi bo'lishi kerak. An'anaviy yondashuvlardan farqli o'laroq, talabalarning mustaqil ishlarining ancha katta miqdori taxmin qilinadigan kredit-modulli ta'lim tizimi doirasida uni haqiqatan ham yetakchi qilishga urinishlar faol ravishda amalga oshirilmoqda. Mustaqil izlanish va rivojlanish uchun katta miqdordagi o'quv materiallari chiqariladi. Mustaqil mashg'ulotlar doirasida o'qituvchi rahbarligida

qo‘shimcha darslar ham o‘tkaziladi, dekanlar maxsus jadvallar va grafiklarni ishlab chiqadilar.

Mamlakatimiz va xorijiy malakatlar olimlaridan ilmiy tadqiqotlar va nashrlar tahlilida N.Muslimov [22], M.Keldiyorova[19], D.O.Ximmataliyev[18], O.A.Qo‘ysinov[95], N.B. Popova[139], G.N. Saltovskaya[57], T.Shamova[68] kabi olimlar tomonidan, talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishning turli jihatlari o‘rganilgan. A.S. Andriyenka [100], T.I.Gustomyasova[104], B.A. Darmayev [105], E.S.Nechayeva[107] va boshqalar talabalarning o‘quv faoliyatini rag‘batlantirish masalalarini ko‘rib chiqdilar. Talabalarni mustaqil o‘quv faoliyatiga tayyorlashni takomillashtirish N.A.Soloviyeva[112], O.A.Xromochkina[116], T.I. Shalavina[117], I.L. Shishkina[116]lar tomonidan tahlil qilingan.

Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishda kelib chiqadigan muammolariga olimlar va tadqiqotchilar e‘tibor qaratishlariga qaramay, tashkil qilish hamda tahlil qilishni talab qiladigan muhim masalalar hanuzgacha saqlanib qolmoqda. Yu.Miroshnichenko ta’kidlashicha, “bu talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish maqsadi va uni amalga oshirish usullari o‘rtasidagi oshkor qilinmagan aloqalar va munosabatlar; kredit-modulli ta’lim tizimi sharoitida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishni yaxlit nazariy tushunish va asoslash; kontekstda talabalarni rag‘batlantirish masalalari, o‘z mustaqil o‘quv faoliyati samaradorligini oshirish; talabalar tomonidan o‘quv ishlarining oqilona usullarini o‘zlashtirish; mustaqil o‘quv ishlari ko‘nikma va malakalariga ega bo‘lishlarini shakllantirishda namoyon bo‘ladi” [52].

Yana bir muhim masalalardan biri esa talabalarning mustaqil ishlarini zamonaviy IT texnologiyalari orqali tashkil etish va bajarish bo‘yicha savollarga yechim topish kerak. Ushbu muammolarni yechim topishda tadqiqotlar mavjud bo‘lib, ular individual mavzular doirasi bilan cheklangan. [104] “Statik biokimyo” kurs modullari bo‘yicha elektron treninglar va master klasslar talabalarning mustaqil

ishini MathCAD kompyuter matematik tizimlaridan foydalangan holda matematik tahlil qilishdir [101].

Zamonaviy tadqiqotchilarning fikricha, kredit-modulli o'qitish tizimi jarayonida asosiy e'tiborni talabalarning mustaqil ishlarini samarali tashkil etishga qaratish lozim. Talabalar bilimni oqilona tashkil etilgan nazorat va baholash o'qituvchiga o'z faoliyatini tahlil qilish, kamchiliklarni bartaraf etish yo'llarini izlash individual ishlarni rejalashtirish imkoniyatini beradi. Talabaning mustaqil ishi aniq bir fandan o'quv reja va fan dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakaning ma'lum bir qismini talaba tomonidan fan o'qituvchisi maslahati va tavsiyalari asosida auditoriya va auditoriyadan tashqarida o'zlashtirilishiga yo'naltirilgan tizimli faoliyatdir. Talaba mustaqil ishining asosiy maqsadi – o'qituvchining rahbarligi va nazorati ostida talabada muayyan o'quv ishlarini mustaqil ravishda bajarish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishdan iboratdir. Talaba qiyinchilik darajasi uning shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyati va bilim darajasiga muvofiq bo'lgan biror mavzu bo'yicha vazifa tayyorlash topshiriladi.

Bunda talaba asosiy adabiyotlardan tashqari qo'shimcha adabiyotlardan va internet ma'lumotlaridan foydalanib materiallarni yig'adi, tahlil qiladi, tizimga soladi va mavzu bo'yicha imkon darajasida to'liq, keng ma'lumot berishga harakat qiladi. Mavzu bo'yicha referat kompyuterda tayyorlanib fan o'qituvchiga topshiriladi. Topshirilgan vazifaning mazmuni, olingan ma'lumotlarning boyligi va boshqa belgilari bo'yicha talabani baholaydi [20].

Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish jarayonini takomillashtirish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

1. Ta'lim muassasasi o'quv jarayonida talabalarning "axborot iste'molchisi" lavozimidan "o'z bilimlari yaratuvchisi" pozitsiyasiga o'tishini amalga oshirish uchun modernizasiya nafaqat shakllar, usullar, balki mustaqil ishlarning mazmuni, baholash va moddiy-texnik ta'minotini ham talab qiladi.

2.Kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ishini oliy o‘quv yurti ta’limining asosiy, tizimni shakllantiruvchi va asosiy tarkibiy qismi sifatida tashkil etish, o‘quv jarayonining shaxsga yo‘naltirilgan mazmunini aniqlash uchun talabalarning mustaqil ishining yangi mazmuni, shakllari hamda usullarini ishlab chiqish muammosi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish va o‘tkazish, talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish jarayonida o‘qituvchi va talaba o‘rtasida ishlab chiqarish munosabatlarining yangi shakllarini yaratish maqsadga muvofiqdir [54].

3.Xorijiy tilni o‘zlashtirishda talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish va ularni iqtisodiy yo‘nalishdagi shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalar bilan evolyusion almashtirish uchun, ta’lim muassasasi amaliyotida qo‘llaniladigan an’anaviy texnologiyalarning bir xilligini bartaraf etish uchun ushbu muammo bo‘yicha o‘qituvchilar malakasini oshirish zarur.

4.Kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ishlari mazmunini bir fan doirasida emas, balki “muammo-muammo” (“kafedralar bo‘yicha”) rejalashtirish tamoyili asosida rejalashtirish kerak, bu esa o‘zlashtirishni tashkil etish hamda turli ixtisoslik talabalari tomonidan bir muammo bo‘yicha, lekin turli nuqtai nazardan (iqtisodiy, siyosiy, pedagogik, psixologik va boshqalar) olingan mustaqil ish natijalarini muhokama, aqliy hujum, mualliflik dasturi va boshqalar shaklida taqdim etish imkonini beradi.

5.Talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirishda mustaqil ish uchun bilimlarni o‘zlashtirishning samarali darajasiga yo‘naltirilgan vazifalarni tanlash, shu bilan birga bilimlarning so‘nggi shakllarini ham oddiy takrorlashga va ularni ma’lum bir vaziyatda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishga emas, balki o‘z yechimlarini ishlab chiqarishga va bilim olish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan.

6. Talabalarning mustaqil ishini tashkil etish uchun nafaqat ta'lim (ushbu fan doirasida), balki ta'lim va kasbiy, shuningdek, kvazi-kasbiy (kasbiy) ko'nikmalarni hal qilishga qaratilgan vazifalarni tanlash lozim.

7. Talabalarning mustaqil ishlarni kreativ bajarishda nafaqat kognitiv, balki hissiy darajalarda ham o'z shaxsiyatini rivojlantirish hamda o'zini o'zi amalga oshirishga hissa qo'shadigan ehtiyojlarini rag'batlantirish zarur.

8. Talabalarni mustaqil ishlarni bajarishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanishga undash kerak.

9. Muammoni hal qilishda ijodiy, tanqidiy va mustaqil munosabatlarga ustuvor ahamiyat berib, mustaqil ish uchun har bir aniq vazifani tanlashda aniq belgilangan mezon va o'lchov vositalarini aniqlash zarur [4].

Talabalarning fanlardan mustaqil ta'limini tashkil etish va ularning mustaqil bilim olishlari uchun dastlab, ularning pedagogik-psixologik xususiyatlarini hisobga olish zarur. Mustaqil ta'limni tashkil etishda kompyuter texnologiyasidan foydalanishni amalga oshirish uchun avval quyidagi ishlarni bajarish zarur:

1. Mavzudagi asosiy tushunchalarning o'zlashtirilish sifatini baholash mezonini ishlab chiqish.

2. Mavzudagi asosiy tushunchalarning talabalar tomonidan mustaqil o'zlashtirishlari uchun maxsus kompyuter dasturlarini ishlab chiqish.

3. Talabalarning fandan mustaqil bilim olishiga zarur, kerakli kompyuter jihozlarini tayyorlash.

4. Oliy o'quv yurtlarining o'quv-tarbiya jarayonida talabalarning o'zlashtirish darajalariga mos ravishda bilimlarni egallashida zamonaviy kompyuter dasturidan foydalanishning samarali yo'llarini izlab topish.

Talabalar mustaqil ish topshiriqlarini tayyorlashda, bajarishda quyidagilarga amal qilishlari lozim: ma'ruza mashg'ulotiga oid mustaqil ta'lim topshiriqlarini tanlashda ularning auditoriyada o'rganiladigan mavzular bilan uzviylikini ta'minlash; uyda mustaqil ravishda o'rganiladigan mavzularning va o'rganilishi

lozim bo'lgan asosiy savollarning aniq bayon etilishiga erishish; amaliy mashg'ulotlar topshiriqlarini o'rganilayotgan nazariy o'quv materiallari bilan mutanosib bo'lishini hisobga olish; amaliy ishlarni, mustaqil ishlarni bajarishga oid mavjud metodik ishlanmalar yaratilganligini hisobga olish; mustaqil ravishda yechilishi lozim bo'lgan misol va masalalarning aniq ro'yxatini tuzish; mustaqil ish topshiriqlarining axborot ta'minoti, jumladan adabiyotlar ro'yxati, betlari ko'rsatilgan holda, elektron o'quv qo'llanmalar va Internet manzili ko'rsatilishiga erishish [20].

O'qitish paytida fanning maqsadi, vazifalari va mazmuniga qarab mustaqil ishning quyidagi shakllaridan foydalanish mumkin: ma'ruza materialini mustaqil o'rganish; portfolioni tayyorlash; devoriy sessiyani tayyorlash; guruh darslari davomida ko'rib chiqilmagan, ammo o'quv rejasi bilan ta'minlangan alohida mavzular va mashqlarni mustaqil o'rganish (mustaqil ish uchun); turli muammolar bo'yicha nashrlar materiallari asosida tezislar, tadqiqotlar, tahliliy sharhlar yozish; prezentasiyalar tayyorlash; bahs-munozaralar, matbuot anjumanlari o'tkazish, davra suhbatlari tashkil etish va boshqalar.

Shunday qilib, talaba zarur xulosalar chiqarish va natijalarga erishish uchun o'quv vazifalarini bajarish va u orqali ijodiy ishlash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni mustaqil ravishda izlashi kerak bo'lgan sharoitda joylashtirilganda, o'rganishni asta-sekin o'z-o'zini o'rganishga aylantirish mumkin. O'z-o'zini o'rganish talabalarning muammoli vaziyatda, ta'lim vazifalari bo'yicha birgalikdagi yechim ishiga asoslanadi (masalan, ta'lim mohiyatida amaliy loyihalarni amalga oshirish), sa'y-harakatlar orqali yechimlarni birlashtirish, ya'ni yagona maqsadga jamoaviy harakatlar talabalarning hamkorligi orqali erishiladi. Hamkorlikdagi ta'lim talabalarning bilim, ko'nikma va malakalari qobiliyat va imkoniyatlarini birlashtirishda o'zaro ta'lim olishga sharoit yaratadi.

Talabalar o'rtasida zarur kasbiy kompetensiyalarni samarali shakllantirish pedagogik shakl va usullar majmuasidan foydalanish natijasida yuzaga keladi:

loyiha usuli, muammoli vazifalarni hal qilish usuli va boshqalar. Malakalar mezonlarini aniqlash va ulardan talabalar tomonidan fanni o'rganish jarayonida foydalanish, ko'nikmalarni shakllantirish darajasi va shakl va usullar majmuasining samaradorligini baholashga imkon beradi. Vosita sifatida ko'nikmalarni shakllantirish uchun o'z-o'zini baholash so'rovnomasidan, kurs loyihalarini ekspert baholashidan, talabalar tomonidan amaliy vazifalarning bajarilishini baholashdan va hokazolardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Imkon beradigan baholashning mezonga yo'naltirilganligi:

- ✓ olingan bilim natijalari asosida ko'nikma va malakalarni aniqlash;
- ✓ talabaning individual ta'lim trayektoriyasini o'quv jarayonida oshirish;
- ✓ tarkib va vakolatlarning rivojlanmagan bo'limlarini batafsil tahlil qilish.

Baholash shkalasi darajasini belgilaydigan ko'rsatkichlar quyidagilardir: tadqiqot faoliyatiga motivasion va qiymat munosabati; tadqiqot faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan tadqiqot bilimlari va ko'nikmalari to'plami; tadqiqotchining kasbiy muhim shaxsiy fazilatlari. Shu munosabat bilan o'qituvchidan talabalar uchun vazifalarni shunday belgilash kerakki, ularni amalga oshirish olingan bilimlarni oddiy takrorlashni talab qilmaydi, balki yangi, nostandart vaziyatlarda yangi muammolarni hal qilishda ijodiy foydalanishni talab qiladi. Bunday holda, ta'lim vazifalarini bajarish orqali talabalar mustaqil ravishda yangi bilim, ko'nikma va qobiliyatlarga ega bo'ladilar (xususan, nostandart vaziyatlarda tahlil qilish va qaror qabul qilish qobiliyati), bu kelajakdagi samarali kasbiy faoliyat uchun juda muhimdir.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: o'quv materialining asosiy qismini mustaqil o'rganish va qayta ishlash uchun taqdim etiladi; mustaqil ishlash uchun maxsus didaktik materiallar yaratish; individual o'qish tartibi hamda alohida fanlarni o'rganishning individual jadvali, o'quv materialini shaxsiy sur'atda o'rganish; o'qituvchining vazifalarini o'zgartirish

(tashkil etish, tahlil qilish, boshqarish, maslahat berish, nazorat qilish); talabanning pozitsiyasini o'zgartirish (o'quv materialini ustida ishlash rejimida tashabbuskorlik, o'z ishini mustaqil rejalashtirish, rejalashtirilgan individual rejani amalga oshirish uchun javobgarlik).

Birinchi bob bo'yicha xulosalar

1. Zamonaviy til ta'limini modernizatsiya qilish sharoitida bakalavr darajasi xorijiy tilni o'qitishning innovatsion shakli sifatida qisqa vaqt ichida (to'rt yil) keyingi kasbiy faoliyatga tubdan tayyorgarlik ko'rishga imkon beradi.

2. Talabalarning kasbiy kompetensiyalarining aniq shakllangan ro'yxati yo'qligi, ularning kasbiy tayyorgarligi, ijtimoiy tartibi va mavjud vaziyatni normativ hujjatlarda haqiqiy aks ettirish, talablar o'rtasida ziddiyatni keltirib chiqaradi.

3. Talabalarni xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishda kommunikativ, metakognitiv va kasbiy kompetensiyalar ustunlik qiladi.

4. Kredit-modulli o'qitishning xususiyatlari – guruh ishlarini qisqartirish, mustaqil ta'lim olish uchun yuqori darajadagi izchil motivatsiyani shakllantirish va doimiy ravishda saqlash zarurati; o'quv materialini darajadagi farqlashdir.

5. Kredit-modulli tizimda ingliz tilida gapirishni o'rganish guruh vaqtida amalga oshiriladi, leksik va grammatik ko'nikmalar esa, talabalarning mustaqil ishi davomida shakllanadi.

6. Kredit-modulli tizimda nutq o'qitish modulli, vakolatga asoslangan, tizimli, kommunikativ-faoliyat va integrativ yondashuvlarga asoslanadi.

II BOB. MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING XORIJIY TILNI O'ZLASHTIRISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH TIZIMI

2.1 § Kredit-modul tizimi sharoitida talabalarga xorijiy tilda so'zlashni o'qitishning mazmuni

Ushbu bo'limda kredit-modulli tizim asosida xorijiy tilda gapirishni o'rgatish strukturasi va mazmuniga batafsil tavsif beramiz.

Tizimli ravishda nutq o'qitish to'rt blokdan iborat: tarkib, axborot, texnologiya va o'qitish vositalari hamda, barcha bloklar bir-biriga bog'langan. Tarkib bloki talabalarning xorijiy tillarni o'zlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishning dastlabki bosqichida shakllangan vakolatlarni o'z ichiga oladi: kommunikativ, metakognitiv va kasbiy.

Ta'limning dastlabki bosqichida talabalar uchun kommunikativ kompetensiya nima ekanligini ko'rib chiqamiz, chunki bu xorijiy tilni o'rganish jihatiga aloqadordir.

Lingvistik kompetensiya (til) – grammatik tahlil qilish va loyihalash, tematik so'z birikmalari, talaffuz qoidalariga rioya qilish va ishlatish qobiliyatidir.

Nutq kompetensiyasi – dastur bo'yicha o'rganilgan mavzular doirasida nutq kliyentlaridan, iboralardan foydalana olish, savol bera olish, qayta so'rash, muhokama masalasida o'z fikringizni bildirish, qisqa muloqotda ishtirok etish (5-6 ta so'z birikmasi).

Ijtimoiy-madaniy kompetensiya – o'rganilayotgan til mamlakatlarining ijtimoiy-madaniy an'analarini anglash, nutqda ijtimoiy-madaniy, tarixiy voqeliklardan to'g'ri foydalanish, til normasiga muvofiq nutq odobi qoidalarini takomillashtirish.

Strategik kompetensiya – bu o'rganilgan leksik birliklar va grammatik hodisalar, nutq naqshlari asosida iborani soddalashtirish qobiliyati, iborani aniqlashtirish, tuzatishlar kiritish uchun so'z birikmalaridan foydalanish qobiliyati.

Diskursiv kompetensiya – o‘rganilayotgan mavzular bo‘yicha hisobot, xabar, loyiha matnini tayyorlash va ko‘paytirish qobiliyatidir.

“Ijtimoiy (strategik) kompetensiya – kommunikativ aktning shartlari va qo‘yilgan maqsadga qarab fikrning eng mos leksik va grammatik dizaynini tanlash qobiliyatidir” [27].

“Talabalarning xorijiy tilni o‘rganishdagi metakognitiv kompetensiyasi leksik va grammatik ko‘nikmalarni shakllantirish bo‘yicha mashqlarni mustaqil bajarish va tekshirish, o‘z nutq qobiliyatlarini aniqlash qobiliyatidan iborat” [27].

Kasbiy kompetensiya ko‘nikmalar, jamoada ishlash (guruh), xorijiy tilda kasbiy mavzular bo‘yicha debatlar uyushtirish. Yuqoridagi kompetensiyalar alohida tematik modul uchun mashqlar to‘plami va vazifalar, mavzuiy matnlar, audio yozuvlar tizimi bo‘lgan axborot bloki bilan bevosita bog‘liqdir. Talabalar jami to‘qqizta mavzuiy tematik modulni o‘zlashtiradilar. Tarkib jihatidan har bir mavzuiy tematik modul tarkibiy qismlardan iborat: glossary section – practice section – text section – listening section – speech section.

Ma’lumki, “zamonaviy metodikada xorijiy tilni o‘qitish jarayoni izchil bajariladigan mashqlarning uzluksiz zanjiri sifatida qaraladi. Mashqlar til materiali va belgilangan o‘quv vazifalarini amalga oshirish o‘rtasidagi aloqa shakli sifatida ishlaydi. Mashqlar nafaqat til materialini o‘zlashtirish vositasi, balki nutq faoliyatining har xil turlarini o‘zlashtirish vositasi hamdir. Mahalliy metodikada mashqlar turli yo‘llar bilan ko‘rib chiqiladi. Ba’zi olimlar mashqni o‘quv materialini metodik tashkil etishning tarkibiy birligi deb hisoblaydilar. Boshqa metodistlar mashqni xorijiy til nutq faoliyatini o‘rgatishning birligi deb biladilar. I.L.Bim mashqni xorijiy til tizimining elementlarini o‘zlashtirish uchun talabaning o‘quv faoliyatini tashkil etishning minimal birligi sifatida belgilaydi. Jismoniy mashqlar– bu o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘quv materiallari vositachiligida va standartlashtirilgan tuzilishga ega bo‘lgan o‘zaro aloqa shakli. Mashq o‘z tarkibiga

quyidagi elementlarni kiritadi: a) muammoni bayon qilish; b) uni yechish yoʻlini koʻrsatish; v) uni yechish; g) nazorat va oʻz-oʻzini nazorat qilish” [36].

N.I. Shakadirova “mashqda taʼlim sharoitida maxsus tashkil etilgan alohida operatsiyani, qator operatsiyalarni, nutq yoki til xarakteridagi harakatni bir yoki bir necha marta bajarish”ni anlagan [67].

“Xorijiy tillarni oʻqitish metodikasida mashqlarni tasniflash turli mezonlar asosida amalga oshirildi: 1) tilni eslab qolish, tanib olish, tushunish va takrorlash jarayonlarini hisobga olish asosida; 2) til va nutqni farqlash asosida (I.V.Raxmanov); 3) xorijiy til nutqini oʻzlashtirish jarayoni bosqichlari asosida (Ye.I.Passov)” [54].

B.X.Rahimov esa mashqlarning: “1) til va nutq mashqlari; 2) matn bilan bogʻliq va bogʻliq boʻlmagan mashqlar; 3) tarjima va tarjimasiz mashqlar” turlarini aniqladi [96].

Koʻrinib turibdiki, barcha mashqlar uning barqarorligi va yaxlitligini taʼminlaydigan mustahkam aloqalar bilan birlashtirilgan tizimga qurilgan.

Mashqlar tizimi quyidagilarni bildiradi: muayyan mahorat yoki mahoratning tabiatiga mos keladigan zarur mashqlarni tanlash; mashqlarning zarur ketma-ketligini aniqlash; materialning joylashishi va uning nisbati; tizimli, yaʼni muayyan moddiy va muayyan mashqlarning muntazamligi; nutq faoliyatining har xil turlarining oʻzaro va oʻz ichida toʻgʻri munosabati (korrelyasiya va oʻzaro aloqa).

I.L.Bim taʼkidlaganidek, mashqlarning bir-biri bilan yaqin aloqada boʻlishi va ularning darajalararo, tizimi nutq faoliyatining asosiy turlari uchun aniq oʻquv maqsadlariga erishish uchun maqsadli harakatlar majmuini taʼminlaydi [36].

E.I.Passov mashq tizimlarining oʻziga xos tasnif va turlarini aniqlaydi:

1. Mashqlar toʻplami orqali til materialini koʻnikmalarini avtomatlashtirish, matn asosida malakalarni takomillashtirish, alohida mavzu asosida nutq kompetensiyalarini rivojlantirishni koʻzda tutadi.

2. Mashqlarning sodda qismi nutq faoliyati jihatlaridan birini o'zlashtirishni ta'minlaydi. Har bir quyi tizimga mashqlar to'plami kiradi.

3. Xususiy to'plangan mashqlar tizimi nutq faoliyati tizimini hamma turini o'zlashtirishni ta'minlaydi. Xususiy top'langan mashqlar tizimi ma'lum alohida mayda tizimlardan iborat.

4. Umumiy to'plangan mashqlar tizimi har qanday tilni o'zlashtirishni ta'minlaydi. Umumiy to'plangan mashqlar tizimining tarkibi qismi mashg'ulot maqsad va vazifasuga bog'liqdir [54].

Kredit-modulli tizimi asosida xorijiy tilni o'rganishda to'plangan mashqlar tizimi guruh ishi va mustaqil ish uchun mashqlar va vazifalarga bo'linadi.

Xorijiy til bo'yicha o'quv qo'llanmada quyidagi mashq turlari keltirilgan [72]:

✓ ochiq turdagi to'plangan mashqlar (g'oyalarni yaratish mashqlari, nuqtai nazarlarni aniqlash va taqqoslash mashqlari, simulyasiya va o'yinlarni modellashtirish mashqlari va boshqalar).

✓ yopiq turdagi to'plangan mashqlar (bo'shliqlarni to'ldirish va tiklash).

Barcha to'plangan mashqlar mavzuiy tematik modul tuzumiga ko'ra quyidagicha taqsimlanadi.

Glossariy (glossary section) dagi so'zlar har bir tildagi ta'riflar bilan ushbu so'zlarning jumalarda ishlashiga oid misollar bilan keltirilgan.

Text section bo'limiga quyidagilar kiradi: matnning o'zi; matndagi yangi so'z va iboralar; mashq: moslashtirish (match the words); tushuntirish (explanation); suhbat mashqlari (answer the questions); to'liqsiz tarjima (translate the words using phrases from the text).

Matndan so'ng tinglash bo'limi (listening section) taqdim etiladi. Talabalar asosiy fikrni jamlash va aniqlash maqsadida audio matnni birinchi marta tinglaydilar. Takroriy audioni tinglashdan maqsad, yangi va alohida so'zlarning ma'nosini anglashdir. Uchinchi marotaba talabalar bo'shliqlarni to'ldirish uchun

tinglaydilar. Audio mashqni tinglash jarayonida matn bo'yicha savollarga javob yechimini topish va tanlov uchun mashqlar bilan yakunlanadi.

Modulning navbatdagi qismi nutq qobiliyatlarini yanada takomillashtirish hamda mustahkamlashga qaratilgan mashqlar mavjudligi (speech section).

Ushbu qism turlari bo'yicha quyidagi mashqlarni o'z ichiga oladi:

- ✓ matkaplar (answer the questions according to the following patterns);
- ✓ tushuntirish (explain the meaning of the sentences);
- ✓ tavsiya etilgan mavzu bo'yicha dialoglar tuzish (make up a dialogue);
- ✓ tavsiya etilgan mavzular bo'yicha o'quv munozarasi (speak on the topic, suggest your topic);
- ✓ ma'ruza tayyorlash (find some information about any recent natural anomaly. Make a report giving dates and figures);
- ✓ jamoaviy loyiha ishi (projects).

Keling, ushbu tizimni “**Tajriba orttirish (Gaining experience)**” tematik moduli misolida batafsil ko'rib chiqamiz.

Warm up activity:

1. Look at the pictures and describe their experience.- rasmga qarang avatavsvirlang.

fly over a place in a helicopter

cycle across country

go camping

2. Which of this experience do you find the most interesting? Rank them in order from 1 (most interesting) to 6 (least interesting). Give reasons for your choice.

- ushbu tajribalardan qaysi biri sizga eng qiziqarli deb hisoblaysiz? ularni 1 (eng qiziqarli) dan 6 (eng kam qiziqarli) gacha bo'lgan tartibda tartiblang. Tanlovingiz sabablarini keltiring.

visiting a theme park	going to the cinema
reading a book	playing video games at home
visiting a water park	hiking in the countryside

3. Mavzu bo'yicha yangi leksik birliklarning soni mavzuga qarab o'zgaradi. O'rtacha, bu 50 yangi so'z va iboralardan iborat bo'ladi. So'zlar semantik guruhlarga guruhlanadi.

Masalan: **hiking**: *the activity of going for long walks, especially across country. "She enjoys hiking and climbing in her spare time"*.

hike out *Nautical*

To sit and lean backward or be suspended beyond the high side of a heeling sail boat in order to counterbalance the heel.

Idiom: take a hike *Slang*

To leave because one's presence is unwanted. Often used in the imperative.

Amaliyot bo'limi (Practice section)da quyidagi vazifalar keltirilgan:

- yozishmalarning ta'rifi (yangi so'z birikmasi tashkil qilish, gaplarni yordamchi fe'llar yordamida to'ldirish,);

Masalan: **Ex. 1. Match the words in the left-hand column with those in the right-hand column to make expressions.**

4. Tinglash bo'limi (Listening section)da taqdim etiladi. Talabalar dars mavzusi bo'yicha haqiqiy dialogni tinglashga taklif qilinadi.

Ushbu bo'lim uchun quyidagi vazifalar taqdim etiladi:

1) matnning asosiy g'oyasini aniqlash (dialogni tinglash, uning asosiy g'oyasini aniqlash);

Masalan: *Listen to four conversations at a conference. Give the main idea of their speech.*

1. theme	a. number
2. enormous	b. atmosphere
3. chief	c. park
4. real	d. reality
5. somber	e. world
6. virtual	f. executive

Ex. 2. Complete the questions with is, are or do

1. Where _____ you staying?	6. _____ you ski?
2. What _____ do you do?	7. _____ you religious?
3. _____ your job well-paid?	8. The weather _____ terrible, isn't it?
4. _____ you have children?	9. What _____ you think of the new PC?
5. _____ you live alone?	10. _____ this your first visit to Serbia?

Ex. 3. Answer the questions for each conversation.

- matndan kerakli ma'lumotlarni tushunish (dialogni tinglash va savollarga javob berish)

1. Where are the speakers?
2. Do they know each other?
3. What else do we learn about speakers?

Ex.4. Find suitable words to complete the useful expressions in the checklist. Then listen again and check your answers.

- so'z birikmalarni mos so'zlar bilan to'ldiring va yana bir bor eshitib, javoblarni tekshiring.

Meeting people.

Is this seat _____?

Are you herefor the_____?

Hello. My name is Greg

I'm _____(company)

Pleased/Nice to _____you.

Pleased/Nice to _____you,_____.

Alan,_____to see you!

Good to see you,_____!

Silke,_____is Alan Banks.

Changing the subject

Listen,_____of.....

Enough about...._____talk about....

By the_____.....

Keeping the conversation going

London? _____?

Go on.

Do tell me _____!

Uh-huh?

I see.

I love....., don't you?

I think....., don't you?

Finishing a conversation

Do_____ me. I really must.....	Anyway,.....	(It was) nice _____to you.
See you_____.	It was nice meeting you.	

Dialog talabalarga 2 marta, agar kerak bo'lsa 3 marta taqdim etiladi.

5.Nutq mahoratini shakllantirish va mustahkamlash nutq qismi (Speech section)da amalga oshiriladi. Ma'nolarini muhokama qiladilar.

Dars lug'atidan foydalangan holda taklif qilingan kommunikativ vaziyat bo'yicha dialog tuzish til to'sig'ini yengishga yordam beradi va nutqda muammoli

til birliklarini ifodalovchi soʻzning leksik va grammatik shakllarini assotsiativ bogʻlab oʻrganish leksik birliklarning mustahkamlanishiga yordam beradi.

Ex.5. Let's talk about EXPERIENCES.

1. Have you ever been abroad? Where have you been? Which country would you like to visit and why?
2. Have you travelled by plane or ship? Which do you prefer? Explain.
3. Have you ever been camping? Where did you go? Did you like it? Talk about it.
4. Have you ever been on the radio or on TV? Talk about it
5. Have you ever performed in public? (sing on stage, play music, act in a play, speak in public, etc.) Talk about it.
6. Have you ever been to an amusement park? What were your favourite rides? Talk about it.
7. Have you ever ridden a horse? An elephant? A camel? A motorbike? Anything else? Talk about it.
8. Have you ever met a celebrity? Who was it? Talk about it.
9. Have you ever been to the zoo? Which animals did you like most? Explain why.
10. Have you ever done anything that you really regretted? (= to be sorry or sad about something) What was it?

6. Loyiha ishi tashkil qilish. Loyihalar talabalarga real muammolarni hal qilish uchun oʻrganilgan nazariyalarni sinab koʻrishga yordam beradi. Mustaqil ish sifatida berilgan mavzu buyicha loyihalar qilish, talabalarning mustaqil taʼlim jarayonida xorijiy tilni puxta oʻzlashtirish imkonini beradi.

Talabalarga mustaqil ish sifatida, **Gaining experience** mavzusiga aloqador mavzuda loyiha tayyorlash berish mumkin. Tayyorlangan loyihani kursdoshlari oldida ingliz tilida tushuntirib berishi lozim. Bu esa oʻz navbatida, talabani auditor soatdan tashqari koʻproq ishlashga undaydi.

Masalan qo‘yidagi mavzularda loyiha ishlarini olib borishlari mumkin.

1. *Workplace culture.*
2. *Organizational structures*
3. *Marketing strategies*
4. *Work-life balance*
5. *Business leadership strategies*

Yuqoridagi ishlarni tahlil qilish asosida biz nafaqat tayyorgarlik bosqichida, balki o‘quv bosqichi va aks ettirish bosqichida ham o‘qituvchi va talabaning harakatlarini qamrab oladigan bosqichlar va qadamlarni o‘z ichiga olgan quyidagi algoritmlarni tuzdik.

2.1.1-jadval⁵

Guruh ya mustaqil ish paytida o‘qituvchi va talabaning harakatlari algoritmlari

Qadmlar	Tayyorgarlik bosqich			
	Guruh ishi		Mustaqil ishi	
	O‘qituvchi	Talaba	O‘qituvchi	Talaba
1	Guruh darajasini aniqlash, kiruvchi test sinovlarini o‘tkazish	–	Ishning maqsad va vazifalarini aniqlashda maslahat berish	Ishning maqsad va vazifalarini aniqlash
2	Maqsad va vazifalarni belgilash		Ishni tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar tayyorlash	Tavsiyalar bilan tanishish, muhokama qilish
3	Talabalarni ishning o‘ziga xos xususiyatlari va nutq qobiliyatini rivojlantirish uchun baholash mezonlari bilan tanishtirish	Talabalar tashkiliy savollar berishadi	Talabalarga nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun baholash mezonlarini taqdim etish	Mezonlar bilan tanishib, o‘qituvchi bilan maslahatlashgan holda muhokama qilish
Professional bosqich				
4	Yangi leksik birliklarni taqdim etish, leksik ko‘nikmalarni shakllantirish, mustahkamlash, til xatolarini tahlil qilish, tasniflash va tuzatish, matnlar bilan ishlash	Talabalar lug‘atlar bilan ishlash, mavzu bo‘yicha til mashqlarini bajarish, mashqlar bajarishdagi qiyinchiliklarni muhokama qilish	Talabalarni mustaqil ishlash uchun darajali topshiriqlar bilan ta‘minlash	Talabalarning qiyinchilik darajalari bo‘yicha vazifalarni tanlashi
5	Nutq harakatlarni va nutq qobiliyatlarini avtomatlashtirishga qaratilgan nutq mashqlarini bajarish	Talabalar nutq mashqlarini bajarishdagi qiyinchiliklarni muhokama qilishadi	Vazifalar jadvalini muvofiqlashtirish va ularni ta‘minlash	Topshiriqlarni bajarish jadvalini tuzish va o‘qituvchiga taqdim etish
Refleksiv bosqich				
7	O‘qituvchi talabalarning yangi o‘rgangan narsalari, qiyin, oson, qiziqarli - qiziqarsiz bo‘lib chiqqani haqida so‘rov o‘tkazadi	Talabalar so‘rovda qatnashadilar, yangi o‘rgangan narsalar, qiyin, oson, qiziqarli - qiziq bo‘lmagan narsalarning ro‘yxatlarini tuzadilar	O‘z-o‘zini nazorat qilish va bajarilgan vazifalarni tuzatish	
8	O‘qituvchi guruhdagi ishlarni uchun talabalarga baholama (ball) beradi		Topshiriqlarni bajarish davomida talabalarga maslahat berish	Vazifalar tugallangan va tuzatilgan namunalar taqdim etish
9	O‘qituvchi talabalarga ularning baholarini tushuntiradi	Talabalar o‘qituvchiga baholani to‘g‘risida savollar berishi	Ko‘nikmalar rivojlantirish darajasini baholash	

⁵ Muallif tomonidan shakllantirilgan

Tadqiqotda olimlarning fikrlarini hisobga olgan holda, biz o‘qituvchi va talabalarning guruh va mustaqil ish jarayonida olib boriladigan harakatlarni jadval asosida farqlashni o‘rinli deb bildik. (2.1.1- jadval)

“Ingliz tili” faniga tayyorgarlik ko‘rishda mustaqil ish haqida gapirganda, O.L.Juk bir necha bosqichlariga e‘tiborini qaratgan [42]:

1. Maqsadni aniq belgilash. Kredit-modulli tizim sharoitida mustaqil ish uchun maqsadlarni aniq belgilab olish jarayoni nafaqat o‘qituvchidan, balki talabadan tomonidan ham kelib chiqishi lozim. Ushbu jarayonda modaynida talaba topshiriqning maqsad-vazifalarini aniqlashga harakat qilishi, “Ishning qanday natijasi muvofaqiyatiga qanday mumkin?” degan savolni motivasiya qilib berishi lozim.

Ushbu savolga javob berishda, o‘qituvchining motivatsion muloqoti yoki amaliy mashg‘ulotlar davomida o‘qituvchi tomonidan qo‘yilgan talablarni mustaqil ravishda qayta qurish yordam berishi mumkin.

“Menning yutug‘im nima?” savoliga natijaviy javob berish talaba uchun rejalashtirilgan bo‘lishi kerak. Bu savolga javob berishda mavzuni anglash, asosiysi e‘tiborni natijaga qaratishga va motivasiyasini oshirishga yordam beradi.

2. Ish mohiyatining ta’rifi va tasnifi. Mustaqil ishning mohiyati aniq bo‘lishini ta’minlash uchun talabalar mustaqil ishlash jarayonida har qanday muhim masalalarni o‘zlashtirish, hal qilish kerakligini anglashlari zarur:

Mavzu mohiyati nimada?

Nimani o‘rganishni xoxlardingiz?

Sizga muammolar yechimi foyda beryaptimi?

Sizga qanday motivatsion manbalar kerak?

3. Berilgan mustaqil ishni natijaviy tahlil qilish. Mustaqil ishlarni tahlil qilishda yuqori natijalarga erishish uchunga maqsad:

Qanday sabab bilan ushbu vazifa tahlillanyapti?

Aniq nima maqsad nima?

Vazifani qanday sodda vazifalarga bo‘lish mumkin?

O‘qituvchilarga qanday yordam talab qilinishi mumkin? kabi savollarga javob berish kerak.

4. Bajarilgan mustaqil ishlarni baholash. Mustaqil ishni baholashda quyidagi ko‘rsatkichlarni inobatga olish mumkin:

- savollarga javoblarning mosligi va aniqligi;
- ma’lumotlarni tahlil qilishda natijaning yuqoriligi;
- foydalanilgan manbalar natija bergani;
- bajarilgan ishlar hisobotining natijaviyligi;
- mustaqil ta’lim faoliyati natijalarini to‘liqligi.

Yana shuni inobatga olish kerakki, har bir talaba o‘quv jarayonining boshida o‘qituvchilardan mustaqil ishlarni tashkil etish bo‘yicha batafsil eslatma oladi.

O‘qitish vositalari nutq jarayoni qobiliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirish hamda takomillashtirish dasturi va «Ingliz tili» fani bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmuadan iborat.

Oliy o‘quv yurtida xorijiy tillarni o‘rganish ko‘nikmalarini takomillashtirish jarayoni soddadan murakkabga va semestrlar oralig‘i soatlari (300) bilan cheklanganligi aniq, shuning maqsadda mashg‘ulotlar bosqichma-bosqich o‘tkazilishi maqsadga muvofiqdir. Dasturni yaratish zarurati nafaqat xorijiy tilni o‘rganishning murakkabligiga, balki tinglovchilarning individual yosh xususiyatlarini inobatga olish, matnlarning lingvistik va diskursiv xususiyatlarini tahlil qilish o‘quv sharoitlari bilan ham bog‘liq bo‘ladi.

Kredit-modulli tizim sharoitida xorijiy tilni o‘rganish ko‘nikmasini bosqichma-bosqich rivojlantirish dasturi
1-kurs, 1-semestr. 1-bosqich – adaptiv va axborot (1 oy trening – sentyabr) 1-bosqich vazifalari:
1) shakllangan xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmalarining asosiy darajasini aniqlash, o‘quv faoliyati uchun sharoit yaratish;
2) kredit-modulli o‘qitish tizimining faoliyat ko‘rsatish shartlari bilan tanishish;
3) kredit-modulli tizim asosida xorijiy tilni o‘zlashtirish motivatsiyasini shakllantirish.
Tarkib: «Ingliz tili» fani bo‘yicha darslik va o‘quv qo‘llanmalari materiallari, kiruvchi test materiallari (so‘z mavzulari va insho uchun mavzular).
2-bosqich – tayyorgarlik (2 oy mashg‘ulot – oktyabr) 2-bosqich vazifalari:

<p>1) ishlab chiqilgan axborot ta'minotini samarali birlashtirish uchun leksik va grammatik bazani shakllantirishning boshlanishi;</p> <p>2) mikro loyihalarni bajarish, lug'at bilan ishlash jarayonida talabalarning mustaqil ishlarini o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish;</p> <p>3) kasbiy sifatlarni shakllantirishning boshlanishi (jamoada ishlash qobiliyati, notiqlik mahoratini shakllantirish, mas'uliyat hissini shakllantirish);</p> <p>4) og'zaki muloqotning tipik sohalari (xizmat ko'rsatish sohasi, oilaviy soha, kasbiy va mehnat sohasi, ijtimoiy-madaniy soha, jamoat faoliyati sohasi, ma'muriy-huquqiy soha, o'yinlar va sevimli mashg'ulotlari, ko'ngilochar va ommaviy soha) bilan tanishish, o'rganilgan mavzular bilan tanishish.</p>
<p>Tarkib: «Ingliz tili» fanidan darslik va o'quv qo'llanmalar materiallari, mikro loyihalar mavzulari.</p>
<p>3-bosqich – boshlang'ich shakllantiruvchi (3, 4 oylik mashg'ulot – noyabr va dekabr) 3-bosqich vazifalari:</p>
<p>1) axborotni qo'llab-quvvatlash integrasiyasi;</p> <p>2) mikro-loyihalar va qo'shimcha vazifalarni tayyorlash jarayonida mustaqil ishlarning ta'limiy ko'nikmalarini shakllantirishni davom ettirish;</p> <p>3) talabalarning kasbiy sifatlarni shakllantirishni davom ettirish;</p> <p>4) o'rganilgan mavzular leksik va grammatik bazani shakllantirishini davom ettirish;</p> <p>5) o'rganilayotgan mavzular va kommunikativ vaziyatlar misolida xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishning boshlanishi;</p> <p>6) guruhda va mustaqil ravishda vazifalarni bajarish jarayonida o'z-o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini tuzatish ko'nikmasini shakllantirishning boshlanishi.</p>
<p>Tarkib: «Ingliz tili» fani bo'yicha darslik va o'quv qo'llanmalari materiallari.</p>
<p>4-bosqich – 1-nazorat (5 oy mashg'ulot – yanvar) 4-bosqich vazifalari:</p>
<p>1) dastlabki shakllangan nutq malakalarini nazorat qilish (imtihon);</p> <p>2) mustaqil ish va kasbiy fazilatlarining mahoratini baholash (loyihalar va ijodiy vazifalarni himoya qilish).</p>
<p>Tarkibi: imtihon materiallari, xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirish darajasini baholash mezonlari.</p>
<p>1-kurs, 2-semestr. 5-bosqich – ilg'or shakllanuvchi (6-9 oylik mashg'ulot – fevral-may). 5-bosqich vazifalari:</p>
<p>1) mustaqil ishlarni o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishni davom ettirish (semestr guruh loyihasi, qo'shimcha vazifalar);</p> <p>2) mavzular bo'yicha leksik va grammatik bazani shakllantirish;</p> <p>3) mavzu bo'yicha qobiliyatni shakllantirish va takomillashtirishni davom etish;</p> <p>4) nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish mahoratini mustahkamlash.</p>
<p>Tarkibi: «Ingliz tili» fani bo'yicha darslik va o'quv qo'llanmalari materiallari.</p>
<p>6-bosqich – 2-nazorat (10 oy mashg'ulot – iyun). 6-bosqich vazifalari:</p>

1) nutq qobiliyatining dastlabki rivojlanishini nazorat qilish (imtihon); 2) mustaqil ish va kasbiy fazilatlarining mahoratini baholash (loyihalar va ijodiy vazifalarni himoya qilish).

Tarkibi: imtihon materiallari, xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirish darajasini baholash mezonlari.
--

Yuqorida ta'kidlanganidek, xorijiy tilni o'zlashtirish mazmunini tashkil etuvchi barcha bloklar o'zaro bog'langan.
--

Shunday qilib, xorijiy tilni o'zlashtirishdagi quyidagi xulosalar chiqarish mumkin.

1. Kredit-modulli tizimda xorijiy tilni o'zlashtirish to'rtta blok: tarkib, axborot, texnologik va o'quv vositalari bloki o'zaro bog'liq.

2. Tarkib bloki talabalarda nutq qobiliyatini shakllanganligi bilan ajralib turadi.

3. O'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar va hamkorlik algoritmi jihatdan, guruh va mustaqil ishlarda unumli foydalanish, kredit-modulli tizim sharoitida nutqni oshirish jarayonini samaraliroq bo'ladi.

4. Xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalari bosqichma-bosqich takomillashish dasturi asosida yaratish zaruratini beradi hamda intizomga ajratilgan soatlarning etarli emasligi va mashg'ulotlar mohiyati zarur o'zgarishlarning kamligi bilan bog'liq.

5. Xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini takomillashtirish bosqichlar mazmuni – adaptiv-axborot, tayyorgarlik, boshlang'ich shakllantiruvchi, 1-nazorat, ilg'or shakllanuvchi va 2-nazoratni izchil amalga oshirish bo'lajak mutaxassislar tayyorlash samaradorligini ta'minlaydi.

2.2- § Mustaqil ta'lim jarayonida talabalarining xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishning shakl va metodlari

Xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarining tez shakllanishiga o'qitishning to'g'ri tanlangan shakl va usullari yordam beradi.

Ta'lim shakllarining turli tasniflarini [32,77,93,112] manbalardan o'rganish natijasida biz mashg'ulotning quyidagi shakllariga e'tibor qaratdik: amaliy mashg'ulotlar, mavzuviy tematik davra suhbatlari.

“Amaliy mashg'ulotlar umumiy o'rta ta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalarida til amaliyoti darslarini o'tkazishning tashkiliy shakli hisoblanadi. Mashg'ulotning maqsadi nutq faoliyati turiga yoki shakllanayotgan nutq malakalari turiga qarab belgilanadi. Mashg'ulotlarning kommunikativ yo'nalishi bilan asosiy e'tibor nutq amaliyotiga qaratiladi” [115].

Amaliy mashg'ulot: o'qituvchi o'quv faoliyatining qat'iy o'rganish va erkin o'rganish birlashmasi hamda shu qatorda darsning kommunikativ yo'nalishini saqlab turishi; talabalar ma'lum darajada o'qituvchi motivasiyasi orqali darsda yetakchi rol bajaradi.

“Mavzuviy-tematik davra suhbatlari – bu talabalarga ma'lum bir muammo bo'yicha amaliy mashg'ulotga qaraganda erkinroq shaklda ifoda etish imkoniyatini beradigan ish shakli. Bunday davra suhbatlari mavzusi talabalarga oldindan yetkaziladi” [62].

Ish usullarini tanlash talabalarning yoshiga bog'liq psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Birinchi kurs talabasining fikrlashi yetuklikning yakuniy bosqichi bo'lib, u batafsil, majburiy, umumlashtiruvchi, tizimli, bir tekis va qoidalarga muvofiq ishlashga qodir bo'ladi. Birinchi kurs talabalari, qoida tariqasida, nisbatan yuqori madaniy daraja, dunyoqarash, yuqori darajadagi bilim va mantiqiy xatti-harakatlar, mustaqillik, diqqatni jamlash qobiliyati bilan ajralib turadi [57].

Bugungi kunda tilni o'qitish va o'rgatish uchun mobil texnologiyalarni joriy etishning jadal o'sishi kuzatilmoqda. Mobil ilova xorijiy tillarni o'rganishda har bir talabaga joy va vaqt cheklovisiz oson kirish imkoniyatini beradi. O'qitish va o'rganish uchun mobil dasturiy ta'minotda xorijiy til asoslarini o'rganish uchun mobil qurilmalar yordamida tilni o'rganishga leksik, audio-lingvistik yondashuvlar

amalga oshiriladi. Ingliz tilini ikkinchi til sifatida o‘rganayotganlar uchun ko‘plab dasturlar ishlab chiqilgan va foydalanilmoqda.

Mustaqil ta‘lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish texnologiyasi (kredit-modul tizimi misolida) “Xorijiy til” (ingliz tili) fanidan “Talabalarning mustaqil ta‘lim jarayonlarini rivojlantirish yoki boshqarish uchun natijalarni tahlil qilish va bashorat qilish tizimi, ayniqsa tilni mustaqil ravishda o‘rganish” (kredit modul tizimi asosida) nomli mobil ilova yaratildi.

Shu munosabat bilan tadqiqotlarimizning amaliy natijasi sifatida axborot-kommunikasion texnologiyalari va dasturlash tillari imkoniyatlaridan foydalangan holda “Xorijiy til” (ingliz tili) fanidan mobil ilovani yaratildi. Ushbu mobil ilova katta hajmdagi ma‘lumotlarni har qanday pedagog hamda talabalar tomonidan esda saqlab qolishlariga, xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirishga imkon beradi.

Biz tomonimizdan yaratilgan ushbu mobil ilova talabalarning leksik va og‘zaki taqdimoti va talabalarning lingvistik faoliyatini tahlil qilish asosida talabalarning ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalariga qaratilgan. Ushbu mobil ilova tizimdagi ma‘lumotlar bazasidagi leksik birliklarni o‘rganish, analiz qilish va baholashga qaratilgan. Mobil ilova orqali talabalarning til o‘rganishdagi mustaqil faoliyatini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishga yordam beradi.

Mobil ilovaning “Foydalanuvchi interfeys” qismida mustaqil ta‘lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish texnologiyasi va dasturiy ta‘minotni ishlab chiqish bilan bog‘liq keng ko‘lamli maxsus ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Til o‘rganish nuqtai nazaridan ushbu dasturiy ta‘minotning dizayni leksik, audio-til va mobil tillarni o‘rganish usullari bilan bog‘liqligi ta‘minlangan.

Ushbu dasturiy ta‘minot mualliflari Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabalar va o‘qituvchilari bilan hamkorlikda ularni ishlab chiqish, joriy etish va sinovdan o‘tkazish maqsadida mobil tillarni o‘rganish muhitiga dizayn asosida tadqiqot metodologiyasini joriy qildilar. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, dasturlarni

ishlab chiqish loyihasi chet tillari o'qituvchilari uchun amalga oshirilishi mumkin va pedagogik jihatdan sog'lom dasturlar chet tilini o'rganish bilan bog'liq muammolarni kamaytirishi mumkin.

Kredit-modulli tizim asosida xorijiy tilni o'zlashtirish modeliga ko'ra, shakllar va usullar uch blokga bo'linadi. (2.2.1-jadval).

2.2.1-jadval⁶

Kredit-modulli tizim asosida xorijiy tilni o'zlashtirish modeli shakllari va usullari

Guruh bloki	Talabalarning mustaqil ishi blok	Talabani boshqariladigan mustaqil ishi blok
tematik so'z turkumlari bo'yicha diktant; dialoglarni qog'ozga yozish (paper conversation); savolga javob qidirish (milling activity); kartochkalar, rasmlar, ma'lumotnoma so'zlar bilan ishlash; dialoglar tuzish; juftlikda ishlash (open\closed pair work); yo'qolgan ma'lumotlarni topish uchun vazifalar (information gap activity); matndagi bo'shliqlarni to'ldirish (fill in the gaps); takrorlash uchun vazifalar (jigsaw activity); taxminiy o'yinlar (guessing games); rolli o'yinlar; ssenariylar; aloqa simulyasiyasi; bahs va munozara; og'zaki taqdimot.	o'quv mashqlarini bajarish; she'rlar (chants) yodlash; vazifalarni yozma ravishda bajarish; haqiqiy bayonotlarni tinglash va yozib olish; bo'shliqlarni to'ldirish; tadqiqotlar; loyiha ishlari; bahs, munozara, dramatisasiyaga tayyorgarlik.	o'quv mashqlarini bajarish; bir savolga javob qidirish (mining activities); Internet orqali suhbatni simulyasiya qilish (computer-mediated chat); nusxa ko'chirish (rewriting); ovoz chiqarib o'qish; juftlikda ishlash (open\closed pairwork); kartochkalar, rasmlar, ma'lumotnoma so'zlar bilan ishlash; dialoglar tuzish.

Guruh ishi blokining texnikasini mustaqil ish bloklari bilan taqqoslashda, guruh ishi uchun kamroq soat ajratilganiga qaramay, ularning soni deyarli bir xil ekanligi aniq bo'ladi. Bizningcha, bunday vaziyatda talabalarni guruhda faol harakatlarga undash uchun guruh ishi usullari ham xilma-xil bo'lishi kerak. O'quv mashqlarini bajarish nutq harakatini maqsadli ishlab chiqishni, til hodisasini yodlash va mahoratni avtomatlashtirish uchun uni takrorlashni o'z ichiga oladi. O'quv mashqlari sifatida taqlid-reproduktiv almashtirish, alohida so'zlar va jumlar bilan transformasion mashqlar bajarilishi mumkin. Yodda saqlash (chants) – bu

⁶ Muallif tomonidan shakllantirilgan.

holda, bu o‘quv mashqlarining turlaridan biridir va matnda kichik o‘quv hazil she’rlari bo‘lgani uchun yodlash osonroq bo‘ladi.

Vazifalarni yozma ravishda bajarish xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishning muhim usullaridan biridir, chunki u yodlashdan nutqqa o‘tish vaziyatini yumshatishga imkon beradi. Talaba avval yozma ravishda vazifani bajaradi va keyin natijani o‘qiydi. Kelajakda yozish bosqichi o‘tkazib yuboriladi.

Savolga javob topish vazifasi (milling activities) ishning eng samarali usullaridan biridir. Talabalar o‘qituvchining topshirig‘ini bajarayotganda savollar berishadi va natijalarni planshetlarga yozib olishadi. Bunday ish nafaqat savolning mahoratini ishlab chiqishga, balki darsni diversifikasiya qilishga ham imkon beradi, chunki talabalar nafaqat yonidagilar bilan, balki butun guruh bilan muloqot qilishadi.

Tematik lug‘at bo‘yicha diktant o‘qituvchiga ham, talabalarga ham tematik lug‘atni o‘rganishda ularning borishini kuzatish imkonini beradi. Haqiqiy bayonotlarni tinglash va yozib olish talabalarga "til tuyg‘usini" shakllantirishga, bayonotlarning o‘z-o‘zidan paydo bo‘lishiga va haqiqiylikini shakllantirishga imkon beradi. Haqiqiy bayonotlardagi bo‘shliqlarni to‘ldirish (fill in the gaps) – talabalarga bayonotda bo‘sh joy bo‘lgan haqiqiy bayonot matni beriladi. Bo‘shliq yashiringan, talabalar bayonotdagi bu bo‘shliqni topib, kerakli iboralar bilan to‘ldirishlari kerak. Qog‘ozda dialog tuzish (paper conversation) dialogga taqlid, lekin yozma ravishda bo‘ladi. Talabalar juft-juft bo‘lib ishlaydilar, har biri umumiy qog‘ozga o‘z remarkasini yozadi, natijada dialoglar o‘qib chiqiladi. Talabalar yozayotganda o‘qituvchi topshiriq va yozuvning to‘g‘riligini nazorat qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Internet computer-mediated chat orqali o‘quv jarayonining texnik vositasi bilan vazifani mustaqil va guruh (hamkorlik) ishi sifatida amalga oshirilish imkonini beradi. Talabalar elektron social sites orqali qisqa xabarlar almashadilar. Bunday “muloqot” talabalarga essey yozish va yuborishdan oldin aniqroq shakllantirishga imkon beradi.

Manba matnini o‘zgartirish (rewriting) – talabalarga o‘qituvchi tomonidan taklif qilingan dialog yoki monolog bayonotini o‘zgartirish, moslashtirish,

takomillashtirish topshiriladi. Tavsiya etilgan variant talabalarga doskada taqdim etiladi yoki har bir talaba individual variantni oladi. Talabalar ushbu vazifa uchun quyidagi variantlarni olishlari mumkin:

- ✓ bayonotni ko‘proq / kamroq rasmiylashtirish;
- ✓ replikalar uzunligini oshirish;
- ✓ ellipsdan foydalanish;
- ✓ mantiqiy aloqa vositalaridan ko‘proq foydalanish;
- ✓ bayonotni yanada idiomatik qilish.

Ovoz chiqarib o‘qish intonasiya va pauza qilish qobiliyatlarini yaxshilashga imkon beradi. Ta’limning dastlabki bosqichida bu ayniqsa muhimdir, chunki gapirishda eng ko‘p xatolar nafaqat grammatika, balki talaffuz bilan ham bog‘liq. Dialoglar tuzish tilni o‘zlashtirishning eng qadimiy usullaridan biri hisoblanadi, chunki umuman til o‘rganish jarayoni replikasiyalar almashinuvidir. Talabalar birgalikda yoki o‘qituvchi bilan dialogni taqdim etishlari mumkin.

Juftlik ishi (open/closed pair work) jamoaviy ishning tashkiliy shakli bo‘lib, uning davomida juftlik talabalari vazifani hal qilishga qaratilgan birgalikdagi faoliyatni amalga oshiradilar. Bog‘langan ishning ikki turi mavjud: ochiq (open pair) va yopiq (closed pair). Ochiq juftliklarda ishlash yopiq juftliklarda ishlashdan oldin bo‘ladi. Yopiq juftliklar o‘qituvchi tomonidan to‘liq nazorat qilinmaydi. Ochiq juftliklar ishtirokchilarning o‘zgarishiga imkon mavjud, ular zahira ishtirokchilar bo‘lishi mumkin. Ularning ishi o‘qituvchi tomonidan nazorat ostiga olinadi hamda yopiq juftliklarda ishlashga imkon yaratadi.

Tarqatma materiallar, visual manba va tayanch so‘zlar bilan ishlash bizga monolog so‘zini simulyasiya qilis barobarida tezislar bilan ishlashga o‘rgatishga imkon beradi. Yetishmayotgan axborotni topish vazifasi (information gap activity) “mozaika” turiga ko‘ra, axborot almashishga qaratilgan mashqdir. Talabalarga tavsiya etilgan mavzu bo‘yicha bilim yetishmasligi bilan aloqa o‘rnatishga yordam beradi. Tilni taxmin qilish va mantiqiy aloqa vositalaridan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Takrorlash vazifalari (jigsaw activity) – talabalar qisqa vaqt ichida vaziyatni eng batafsil tarzda takrorlashlari kerak. Tadqiqotlar (surveys) – savollarga javob topish vazifalari variantlaridan biri (milling activity) bo‘lib, uzoq muddatli va aniqroq tayyorlangan harakatlar rejasi bilan ajralib turadi. Tadqiqotlar juft, guruh yoki yakka tartibda o‘tkazilishi va odatda, tadqiqot talabalarning mustaqil ishlarini anglatadi.

Taxminiy o‘yinlar (guessing games) savol berish mahoratini mustahkamlashga, nutq odobi iboralarini ishlab chiqishga imkon beradi.

Dramatizasiya (drama), rol o‘ynash (role-play), xayoliy aloqa holati (simulation) – talabalar navbatma-navbat turli xil ijtimoiy va psixologik rollarni bajarib, iloji boricha yaqin sharoitlarda muloqotni o‘zlashtiradigan topshiriqlar.

Baxs va munozara (debates and discussion) – har qanday muammoni mavzuviy suhbat yoki munosabat shaklida muhokama qilish. Munozaraning boshqariladigan va erkin turlari, treningning dastlabki bosqichida boshqariladigan munozaradan foydalanish maqsadga muvofiqdir, chunki munozara muammolari polilogik aloqada osongina joylashtirilishi mumkin bo‘lgan ma’lum bir tarkib majmuasi sifatida shakllantiriladi. O‘qituvchi munozaraning umumiy borishini va yo‘naltiruvchi savollarni taklif qiladi va alohida bayonotlar shaklida qo‘llab-quvvatlaydi.

Og‘zaki taqdimot-o‘quv guruhi oldida turgan talabalardan birining ma’lum bir mavzu bo‘yicha qisqacha yoki nisbatan batafsil bayon qilgan nutqi. Og‘zaki taqdimot quyidagi qurilishni o‘z ichiga oladi: 1.qisqacha kirish, shu jumladan asosiy g‘oya va nutqning maqsadini shakllantirish; 2.ma’lumotlarning batafsil taqdimoti, asosiy g‘oyani ishlab chiqish, asoslash, tushuntirish; 3.fikr va xulosalar; 4.munozaraga taklif.

Umuman olganda, I.A.Zimnaya va T.E.Saxarovaning, “loyiha – bu maktab talabalari tomonidan mustaqil ravishda rejalashtirilgan va amalga oshiriladigan ish bo‘lib, unda og‘zaki muloqot boshqa faoliyatning intellektual va hissiy kontekstiga bog‘langan” mulohazasi, o‘zlarining ijodiy loyihalarini tayyorlash va amalga

oshirish nutq faoliyatining barcha turlarida ko‘nikmalarni rivojlantirish va takomillashtirish bo‘yicha ma’lum bir ish siklining yakuniy bosqichi [45].

Loyiha odatda uzoq vaqt davomida ishlab chiqilgan, u individual yoki kichik guruh uchun bo‘lishi mumkin. Ushbu usulning asosiy xususiyati shundaki, bu holda o‘qituvchining roli yetakchi emas. Loyiha mustaqil ish turidir, shuning uchun uni o‘qituvchi qat’iy tartibga sola olmaydi va nazorat qila olmaydi.

“Loyihalarni tayyorlash va amalga oshirish jarayonida talabalarga aloqa mazmunini mustaqil ravishda loyihalashtirish imkoniyati beriladi. Bunday holda til materialini ixtiyorsiz esda qoldirish muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, loyiha usulining ahamiyati shundan iboratki, oliy ta’limda o‘qishning dastlabki bosqichida talabalar mustaqil ishlaydi, ular jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantiradi, mas’uliyat hissini rivojlantiradi. Loyiha usuli, shuningdek, o‘quv va tadqiqot ko‘nikmalarini, turli xil ma’lumot materiallari bilan ishlash qobiliyatini shakllantirishni nazarda tutadi, talabalarni ijodiy fikrlashga, o‘z harakatlarini mustaqil ravishda rejalashtirishga, muammolarga mumkin bo‘lgan yechimlarni topishga, ularni amalga oshirish yo‘llari va vositalarini tanlashga o‘rgatadi” [96].

Xorijiy tilni o‘zlashtirish bosqichida loyiha usulidan foydalanish zarur, chunki bu nafaqat ish boshida jamoani birlashtiradi, balki dolzarb mavzular va foydalanish zarurati tufayli xorijiy tilda gaplashish motivasiyasini oshiradi.

Talabalar dastlab axborot loyihasi bilan ishlashadi, ma’lumot to‘plash, uni tahlil qilish va xulosalar chiqarishni o‘z ichiga oladi. Talabalar loyiha usuli bilan yangi tanishayotganlarida, ularga loyihani guruhda amalga oshirish taklif etiladi, kelajakda loyihalarni juft yoki individual ravishda amalga oshirish mumkin. Loyiha ingliz tilida olib boriladi. Loyiha ustida yanada samarali ishlash uchun talabalarga quyidagi ish rejasi taklif etiladi. **Loyiha ustida ishlash bosqichlari**

1. Tayyorlanishi: tadqiqotchilik, ijodiy jihatdan ahamiyatli bo‘lgan mavzuni aniqlash. Mavzu tematik modul doirasida shakllantirilgan.

“**Gaining experience**” moduli ichidagi loyihalar uchun mavzulardan namunalar:

Workplace culture.	Marketing strategie	Business leadership strategies
Organizational structures	Work-life balance	

Ushbu bosqichda o'qituvchi mavzuni shakllantirish va uning ahamiyati bo'yicha maslahatlar beradi.

2.Rejalashtirish: vazifalar shakllantiriladi; harakatlar rejasini ishlab chiqiladi; manbalar, ma'lumot to'plash va tahlil qilish usullari aniqlanadi; natijalarni taqdim etish usullari belgilanadi; natija va jarayonni baholash mezonlari belgilanadi. Ushbu bosqichda o'qituvchining vazifasi talabalarga vazifalarni mustaqil ravishda shakllantirishga, harakatlar rejasini belgilashga va tayyorgarlik paytida vazifalarni tayinlashga imkon berishdir. Bu, ayniqsa, talabalar guruhga yangi qo'shilganda va guruh ichidagi ijtimoiy mavqe aniqlanganda va o'rnatilganda to'g'ri keladi.

3. Ma'lumot to'plash: kuzatish, adabiyotlar so'rovnomalar, intervyular.

4. Tahlil: axborotni tahlil qilish, xulosalarni shakllantirish.

Umuman olganda, uchinchi va to'rtinchi bosqichlar ishlab chiqilayotgan mavzuning murakkabligiga qarab bir oydan ikki oygacha ajratiladi.

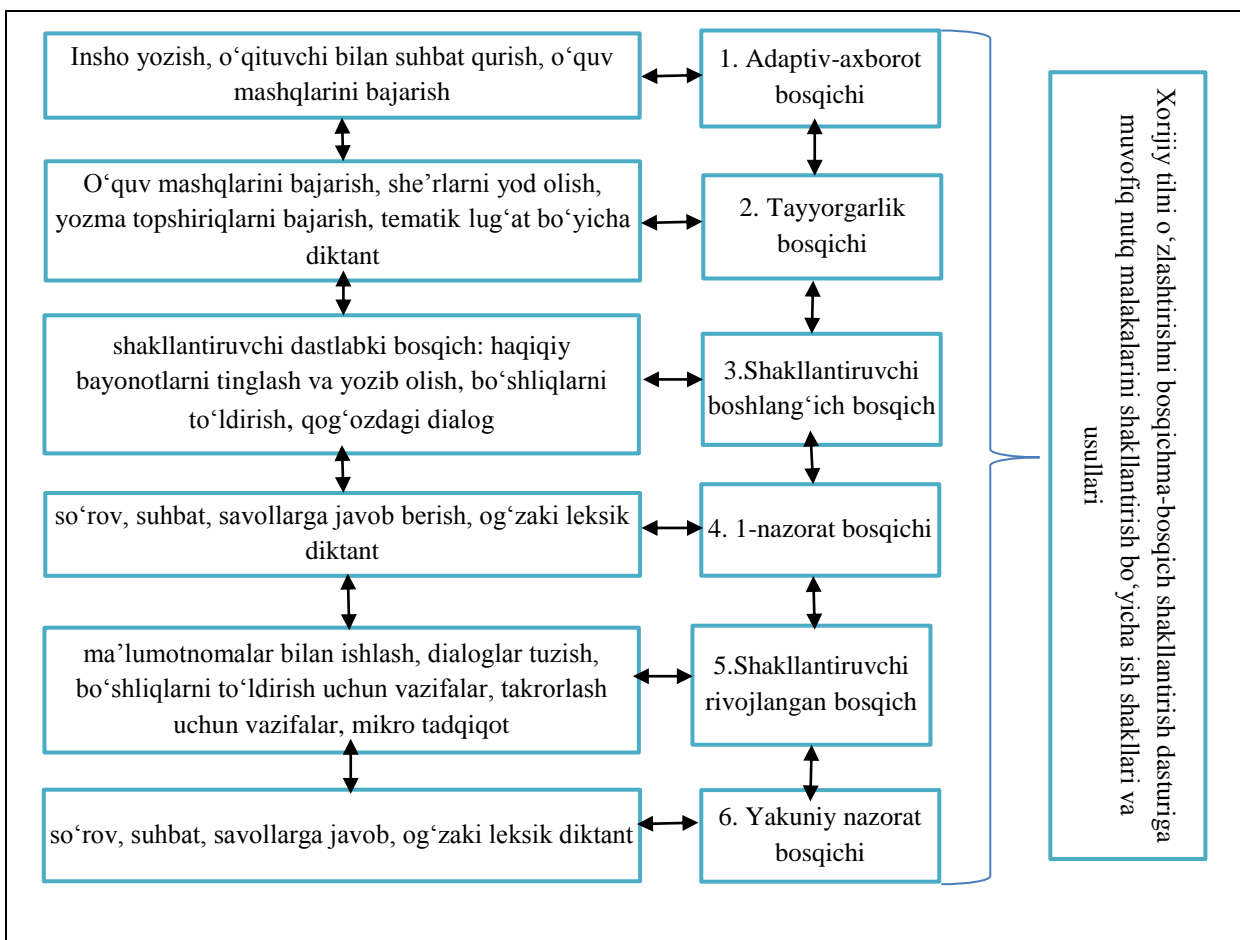
5.Hujjatlar: loyiha dizayni. Ushbu bosqichda o'qituvchining vazifasi barcha talabalarni loyihani loyihalash qoidalari bilan tanishtirishdir. Dizayn muhim rol o'ynaydi, chunki bunday muntazam faoliyat talabalarga qat'iyatni rivojlantirish va samaradorlikni rivojlantirishga imkon beradi.

6.Natijalarni taqdim etish: og'zaki va yozma hisobotni taqdim etish va baholash va tadqiqot jarayoni natijalarini mezonlarga muvofiq baholash. Loyihaning taqdimoti barcha guruhlar ishtirokida ingliz tilida bo'lib o'tadi. Baholash hay'ati kurs ustida ishlayotgan chet tili o'qituvchilaridan tuziladi. Qoida tariqasida, loyihani taqdim etish uchun 5-6 daqiqa ajratiladi.

Qoidalarga rioya qilish talabalarda vaqtni his qilish, javoblarning aniq harakatlar rejasiga rioya qilish qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi. Xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishda qo'llaniladigan guruh va mustaqil ishlarning shakl va metodlari 2.2.2-rasmda keltirilgan.

Talabalarda xorijiy tilni o'zlashtirishning bosqichma-bosqich shakllantirish dasturiga muvofiq barcha texnikalar quyidagicha taqsimlanadi:

1) adaptiv-axborot bosqichi: insho yozish, o'qituvchi bilan suhbatlashish, o'quv mashqlarini bajarish;

2.2.2-pacm. Xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishda qo'llaniladigan guruh va mustaqil ishlarning shakl va metodlari.⁷

2) tayyorgarlik bosqichi: o'quv mashqlarini bajarish, she'rlarni yod olish, topshiriqlarni yozma bajarish, javob topish topshirig'i, tematik so'z turkumlari bo'yicha diktant;

3) shakllantiruvchi dastlabki bosqich: haqiqiy bayonotlarni tinglash va yozib olish, bo'shliqlarni to'ldirish, qog'ozdagi dialog, internet orqali dialog, matni o'zgartirish, ovoz chiqarib o'qish, juft ishlash, kartalar, rasmlar, ma'lumotnomalar

⁷ Muallif ishlanmasi

bilan ishlash, dialoglar tuzish, bo‘shliqlarni to‘ldirish uchun vazifalar, takrorlash uchun vazifalar, mikro tadqiqotlar, taxmin qilish bo‘yicha o‘yinlar;

4) 1-nazorat bosqichi: so‘rov, suhbat, savollarga javob berish, leksik diktant;

5) shakllantiruvchi rivojlangan bosqich: haqiqiy bayonotlarni tinglash va yozib olish, bo‘shliqlarni to‘ldirish, qog‘ozdagi dialog, internet orqali suhbat, matnni o‘zgartirish, ovoz chiqarib o‘qish, juft ish (yopiq), kartalar, rasmlar, ma’lumotnomalar bilan ishlash, dialoglar tuzish, bo‘shliqlarni to‘ldirish uchun vazifalar, takrorlash uchun vazifalar, mikro tadqiqot, taxmin qilish, rol o‘ynash, dramatisasiya, muloqotni simulyasiya qilish, bahs va munozaralar;

6) yakuniy nazorat bosqichi: so‘rov, suhbat, og‘zaki leksik diktant.

Ish shakllari va usullarini dastur bosqichlari bo‘yicha taqsimlash oddiydan murakkabgacha bo‘lgan tamoyilga asoslanadi: o‘quv vazifalari va oddiy vazifalarni bajarish, shakllantiruvchi ma’lumot izlash, dramatisasiya, muloqotni simulyasiya qilish, rolli o‘yinlar, bahs va munozaralar shakllantiruvchi rivojlangan bosqichda qo‘shiladi. Shunday qilib, avval leksik va grammatik baza to‘planadi, oddiy nutq

2.3-§ Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish modeli

O‘zbekiston ta’lim sohasida milliy manfaatlar aks ettiruvchi ta’lim siyosatini jahon taraqqiyoti umumiy tendensiyalariga ta`siri sezilarli o‘zgarishlarni talab qiladi.

Oliy ta’limning davlat ta’lim standartlarini asosida o‘quv jarayonga ta`siri nafaqat ta’lim tizimini rivojlantirishning keyingi bosqichini, balki ta’lim sifatini boshqarish vositasini ham ta`minlaydi.

“Kredit-modulli ta’lim tizimi – o‘quv jarayonini tashkil etish modeli bo‘lib, u modulli ta’lim texnologiyalari va kredit ta’lim bo‘g‘inlari (oraliq kreditlari) kombinasiyasiga asoslangan. Kredit-modulli tizimida o‘qitish har bir modulning tarkibiy mazmuni asosida talabalarni baholash tizimiga ega bo‘lgan, o‘quv

materialining mantiqiy tugallangan qismlaridan (modullardan) iborat, oldindan ishlab chiqilgan modul dasturga muvofiq talabalar tomonidan diskret rejimda o'zlashtirilishini tashkil etishni nazarda tutadi" [20, 54]. "Kredit-modulli tizim o'zining afzalliklariga ega va bir o'quv dasturidan ikkinchisiga, shu jumladan, keyingi ta'lim dasturlariga o'tish davrida talabalarning harakatchanligini oshirish vositasi sifatida qaraladi. Kredit-modulli tizim talabalarga o'qish va o'zlashtirish uchun kerakli miqdordagi o'quv fanlarini tanlash, ularni ma'lum vaqt ichida o'zlashtirishga majbur qilish imkonini beradi" [20].

Kredit-modulli tizim barqarorligi ta'lim dasturining mehnat zichligini baholash maqsadida kredit birliklari; bilimlarni baholash uchun reyting tizimlari; talabalarning individual dastur orqali shakllantirishdagi; ta'lim jarayonida mustaqil bo'lish ulushini hamda o'quv dasturlarining moslashuvchanligini oshirishini ta'minlaydi.

Kredit- modulli tizimida o'quv jarayonini joriy etishning fan mazmunida modullariga bo'linadi (semestrda 2-4 modul), ya'ni o'quv intizomi tarkib modullari tizimi sifatida shakllanadi. Modul –o'quv jarayonining tegishli shakllari bilan amalga oshiriladigan ta'lim va kasbiy dasturning (o'quv intizomi, amaliyot, davlat attestasiyasi) hujjatlashtirilgan tugallangan qismidir.

E.N.Solovova modul tushunchasini quyidagicha ta'rif beradi: "Bu kurs yoki uning avtonom qismi, uning doirasida turli xil ta'lim trayektoriyalarini qurish uchun yetarli bo'lgan zarur dasturiy ta'minot va o'quv-uslubiy yordamga ega, agar kerak bo'lsa, boshqa modulli kurslar bilan osongina bog'lanib, ichki strukturaning dastlabki moslashuvchanligi tufayli tarkib / shakl / hajmni o'zgartirishga qodir" [63].

Modulli o'qitishda fanlararo tub farqlar qoidalari mavjud:

- mashg'ulot mazmuni murakkab modullarda to'liq, mukammal berilishi, axborotlar to'plamini o'zlashtirish uchun uslubiy ko'rsatma hisoblanadi;
- o'qituvchi va talabaning o'quv jarayonidagi hamkorlik modullar yordamida pedagogik uchrashuv, ma'lum darajadagi dastlabki tayyorgarlikka ongli erishadilar;

- modulli o'qitish jarayoni o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi ustuvor hamkorlik sub'yekt-sub'yekt munosabatlariga muqarrar rioya qilishni talab etadi.

E.N.Solovovning fikricha [63], "til bilish jarayoniga moslashtirilgan modulli ta'lim tamoyillari: tarkibiy mazmunning modulligi tamoyili; moslashuvchanlik, dinamizm, chiziqsizlik tamoyili; refleksiv faoliyat va fanlararo bog'liqlik tamoyili; avtonomiya va teng javobgarlik tamoyili. Ushbu tamoyillarning amaliyotga tatbiq etilishi xorijiy tillarni o'zlashtirish jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi".

"Kredit-modulli o'rganishni to'liq tushunish uchun kredit tushunchasi va uning xorijiy tilni o'rgatishdagi rolini hisobga olish kerak. Kreditlar tizimi kredit birligidan o'quv ishlarining murakkabligi o'lchovi sifatida foydalanishga asoslangan o'quv jarayonini tashkil etishning barcha asosiy jihatlarini tizimli aniqlash hamda ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq barcha tarkibiy qismlarning umumiylikni ifodalash sifatida tushuniladi" [20]. Buning uchun xorijiy tilda gapirishni o'qitish tamoyillarini modulli, kompetensiyaga asoslangan, funksiyanal va kommunikativ jarayonlarda talabalarning bir-birini baxolash va kredit-modulli ta'lim tizimi bilan tizimli, integral yondashuvlar sharoitida amalga oshirishga imkon beradigan modelni yaratish kerak.

O'quv jarayonida modellashtirish ilmiy tadqiqot jihatdan, empirik va nazariyani birlashtirishga imkon beradi, ya'ni, ob'yektni o'rganish jarayonida tajribani mantiqiy konstruksiyalar va ilmiy abstraksiyalar qurilishi bilan birlashtiradi hamda ushu jihat A.S.Andriyenka, N.A.Arshinova, B.A.Darmayev va boshqalarning ishlarida asoslab berilgan [100,101,105]. Bunda model modellashtirish asosiy usulidir. Umuman olganda, "model –diagramma, fizik tuzilmalar, belgi shakllari yoki formulalar shaklida sun'iy ravishda yaratilgan ob'yekt bo'lib, ular o'rganilayotgan ob'yektga o'xshash bo'ladi hamda tuzilishi, xususiyatlari, elementlari o'rtasidagi munosabatlar sodda va qo'pol shaklda namoyish etiladi va ko'payadi" [65].

"Model - tadqiqotchining o'zi va ob'yekti o'rtasida qo'yadigan va u bilan qiziqadigan ob'yektni o'rganadigan bilish vositasidir. Model tuzilish, xususiyatlar

va unga kiritilgan elementlar o'rtasidagi munosabatlarni diagramma yoki tavsif shaklida aks ettirishga imkon beradi. Bugungi kunda pedagogikada modellashtirish jarayonidan keng foydalanilmoqda: ta'lim mazmuni ham, tarbiyaviy faoliyat ham modellashtirilgan" [116].

Model kredit-modulli tizimning asosi, talabalarning xorijiy til bilish darajasi individual muhim jihatlarini aniqlash, natijalarini taqqoslash va baholash mumkin. Kredit-modulli tizim asosida xorijiy tilni o'zlashtirish metodikasini ishlab chiqish, hamda, uning modelini yaratishni ta'minlaydi. Kredit-modulli tizimda xorijiy tilni o'zlashtirish jarayoni talabalarning kasbiy faoliyatiga tayyorlash maqsad- vazifalari va tamoyillariga tenglashtirilgan.

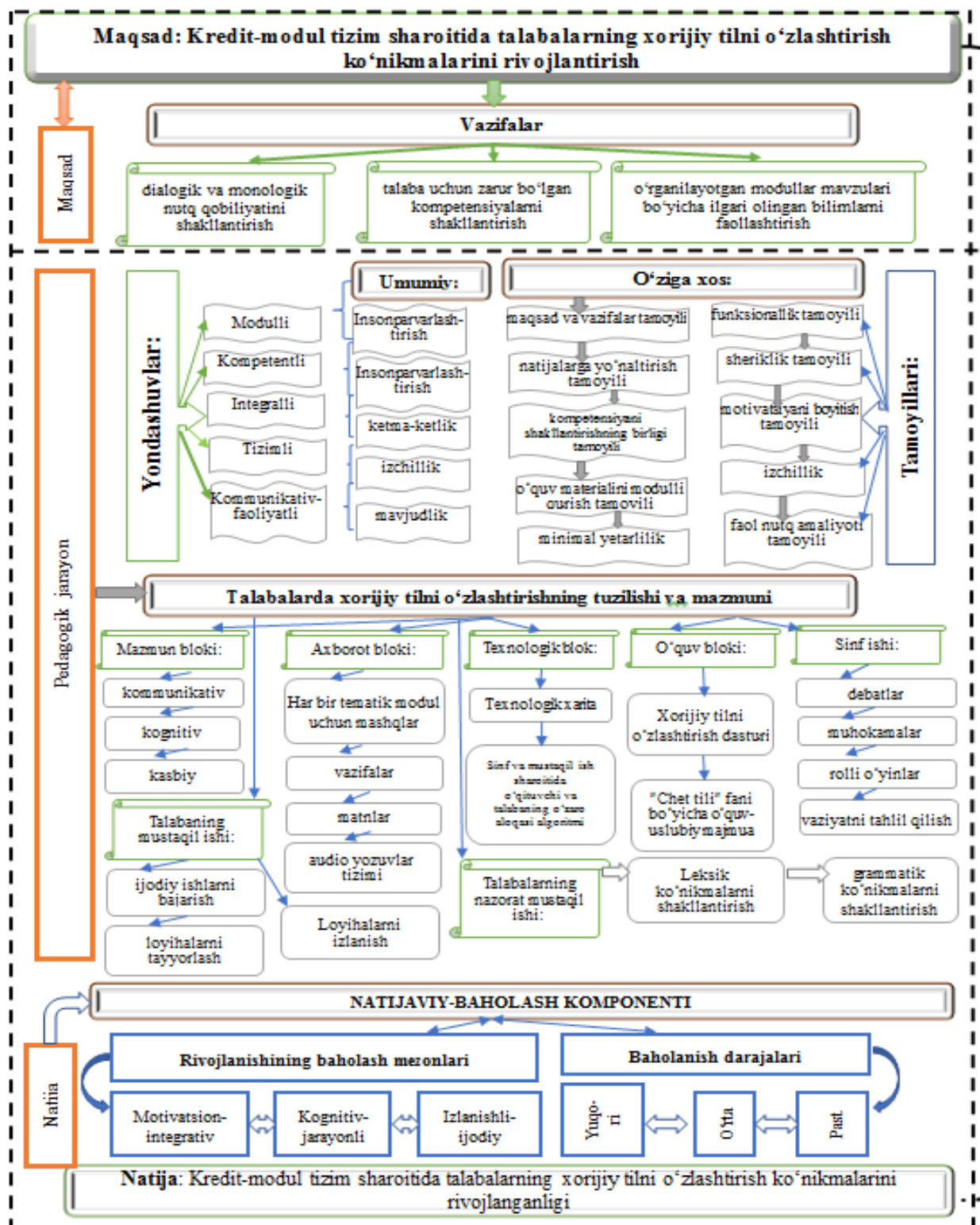
Maqsad biz tomonimizdan kredit-modulli tizim sharoitida talabalarning nutq qobiliyatini oshirish sifatida belgilanadi.

Ushbu maqsadga erishish quyidagi vazifalar belgilandi: dialogik va monologik nutq malakalarini hosil qilish; kommunikativ, metakognitiv, kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish; o'rganilayotgan modullar mavzulari bo'yicha ilgari olingan bilimlarni faollashtirish.

Kredit-modulli tizim asosida talabalarni xorijiy tilni o'zlashtirishda uslubiy modelni ishlab chiqish uchun modulli, kompetensiyaga asoslangan, sub'yekt-faoliyat va tizimli, integral yondashuvlar va ularning tamoyillari asos bo'ldi. 2.3.1- rasm. Umumiy tamoyillarga quyidagilar kiradi:

insonparvarlik tamoyili (munosabatlarning sub'yektiv turini belgilaydi, ya'ni shaxsga ob'yekt sifatida emas, balki sub'yekt sifatida hurmatli, tushunadigan, qadrd-qimmatga asoslangan munosabatda bo'ladi; insonparvarlashtirish – bu alohida shaxslarning qobiliyatlarini ochib berishga yo'naltirish, shaxsni o'qitishda ijodiy muhit yaratish. Biz ushbu tamoyilning ikki tomonlama mohiyatini tan olamiz, bu bir tomondan talabaning o'zini ta'lim jarayonida qadriyat sifatida qabul qilishini e'lon qiladi, boshqa tomondan talabaning o'zi haqidagi ijobiy g'oyalarini, o'zini o'zi

qabul qilishini, "o'zini o'zi" hissi mavjudligini shakllantiradi; insonparvarlik shaxsning erkin o'zini o'zi belgilashiga hissa qo'shishi kerak);

2.3.1-rasm. Mustaqil ta'lim jarayonida talabalarining xorijiy tilning o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishning takomillashtirilgan modeli⁸

⁸ Muallif ishlanmasi

insonparvarlashtirish tamoyilii (insonparvarlik tamoyili bilan bogʻlangan va oʻquv dasturini gumanitar tarkib bilan toʻldirish yoki qoʻshishni oʻz ichiga oladi; oʻrganilayotgan material tarkibida inson vektoriga yoʻnaltirishni talab qiladi);

izchillik va tizimlilik tamoyili (tegishli nazariy fanlar boʻyicha ilgari olingan bilim, koʻnikma, malakalarni mustahkamlash, ularni izchil rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan);

mavjudlik tamoyili (talaba shaxsiyatining haqiqiy imkoniyatlari va intellektual tarkibini hisobga olgan holda mutaxassisning oʻqitish metodologiyasini qurishni belgilaydi) [101].

Kompetensiyaviy yondashuv bilim, koʻnikma va qobiliyatlarni uzatishning anʻanaviy gʻoyasidan chiqib ketishni va kelajakni shakllantirishga oʻtishni taʼminlaydi, yaʼni universal/asosiy bilimlarga asoslangan mustaqil faoliyat tajribasi sanaladi. Ushbu yondashuv namuna bilan emas, balki maʼlum bir vaziyatda, maʼlum bir hayot yoki kasbiy muammoni hal qilishda olingan bilimlar asosida harakat qilish qobiliyatini nazarda tutadi.

E.Zeyer taʼkidlaganidek, “kompetentlik yondashuvi taʼlimning maqsadiga: oʻrganish qobiliyati, oʻz-oʻzini anglash, oʻz-oʻzini aktuallashtirish va individuallikni rivojlantirishga ustuvor yoʻnalish hisoblanadi” [43].

Modulli yondashuvning mohiyati maʼlum darajada mustaqil bilimga ega talaba (rahbar tomonidan belgilanadi), oʻquv jarayonini unga nisbatan individual dastur hosil qilish mumkin, unda maqsad va vazifalar, axborot va uslubiy koʻrsatmalar banki mavjud qoʻyilgan didaktik maqsadlarga erishish uchun moʻljallanadi. Modulli yondashuv bilan talaba ishini boshqaradigan oʻqituvchining funksiyalari axborotni nazorat qilishdan konsalting-muvofiqlashtirishgacha oʻzgarishi mumkin.

N.A.Solovyova [63] quyidagi tamoyillarni yetakchi sifatida belgilaydi: “paritet, dinamizm, tizimni kvantlash, muammolilik, bilim taʼsirchanligi va samaradorligi, kognitiv vizualizasiya, xatolarga tayanish, oʻquv vaqtini tejash, oʻquv

mazmunini tuzish, moslashuvchanlik va boshqalar. Ularning barchasi ko‘proq yoki kamroq ahamiyatga egadir”.

Motivasiya tamoyili kognitiv faoliyatni rag‘batlantirish va o‘z-o‘zini rag‘batlantirish uchun sharoit yaratishga qaratilgan. Uni amalga oshirish usullaridan biri –o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tashkil etish bo‘lib, u paritet tamoyili bilan tartibga solinadi. Tizimni kvantlash tamoyili mazmunli umumlashtirish elementlarini, didaktik birliklarni kengaytirish nazariyasini, siklo-blok texnologiyasini o‘z ichiga olishi mumkin bo‘lgan o‘quv ma’lumotlarini siqish nazariyasi talablaridan kelib chiqadi. Bilim ta’sirchanligi va samaradorligi tamoyili o‘qitishda kompetensiyalarga asoslangan yondashuvni amalga oshirishga imkon beradi. O‘quv mazmunini tuzish tamoyili modul ichidagi o‘quv materialini tarkibiy elementlarga bo‘lishni o‘z ichiga oladi, ularning har biri aniq belgilangan faoliyat didaktik maqsadiga ega va mashg‘ulotning mazmuni unga erishishni ta’minlaydigan hajmda taqdim etiladi.

Moslashuvchanlik tamoyili: modulli o‘qitishning o‘ziga xos xususiyati sifatida, tezkor munosabat bildirish va o‘zgaruvchan sharoitlarga mobil tarzda moslashish qobiliyatini anglatadi.

Paritetlik tamoyili. Modulni o‘rganishda muvaffaqiyatni belgilovchi omillardan biri o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi sub’yekt-sub’yekt munosabatlari darajasidir. Pedagogik jarayonning markazi borgan sari ob’yektga bo‘lgan munosabatlar emas, balki odamlarning o‘z faoliyatining ob’yekti haqidagi bir-biriga bo‘lgan munosabatlaridir. An’anaviy “o‘qituvchi-uzatuvchi” – “talaba-qabul qiluvchi” sxemasidan farqli o‘laroq, talabaga o‘quv jarayonida passiv ishtirokchi rolini beradi, modulli ta’lim texnologiyasi maslahatchi koordinator vazifasini bajaruvchi o‘qituvchi va o‘quv materialini mustaqil ravishda o‘zlashtiradigan talaba o‘rtasidagi hamkorlikni o‘z ichiga oladi.

Treningga kelsak, biz quyidagi tamoyillarni ajratib ko‘rsatishimiz mumkin: 1) maqsad va vazifalarga yo‘naltirish tamoyili, natija maqsadlarni belgilash,

rejalashtirishga imkon beradi. Bu tamoyil 2) kompetentlikni shakllantirishning birligi tamoyili bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, o‘zaro bog‘liq va aloqador kompetensiyalarni shakllantirishni o‘z ichiga oladi. 3) o‘quv materialini modulli qurish tamoyili va minimal yetarlilik; 4) funksionallik tamoyili bir-birini to‘ldiradi. O‘quv materialini tematik modullarga taqsimlash qat’iy zarur ma’lumotlarni tanlashga va uni yanada kvantlashtirishga olib keladi.

Bunday holda, minimal yetarlilik va funksionallik tamoyili amalga oshiriladi. Materialning funksionalligi xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishga va zarur malakalarni shakllantirishga qaratilgan, ya’ni talaba xorijiy tilda gaplashishi kerakligi bilan izohlanadi. 5) Hamkorlik tamoyili talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi mavzu-mavzu munosabatlari darajasida amalga oshiriladi, talabalar mustaqil ravishda va ijodkorlik ulushi bilan tanlangan tempga muvofiq vazifalarni bajaradilar, o‘rganilayotgan modul ustida ishlash davomida muntazam maslahatlashuvlar oladilar.

Tizimli yondashuv – “ta’lim va tarbiya hodisalarini o‘rganishda uslubiy yo‘nalish sifatida 1970-yillarda mahalliy pedagogikada qo‘llanila boshlandi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda tizimli ob’yektlarni o‘rganish tushuniladi. Shu bilan birga, asosiy e’tibor ob’jektning barqarorligini, uning ichki tashkil etilishini va ma’lum bir butun sifatida ishlashini belgilaydigan ichki va tashqi tizim xususiyatlari va ulanishlarini tadqiq qilishga, uni yuqori darajadagi tizimning bir qismi sifatida ko‘rib chiqishda ko‘p o‘lchovlilik va iyerarxiyani hisobga olishga qaratiladi. Tizimdagi aloqalar tufayli elementlar o‘rtasida muvofiqlashtirish va bo‘ysunish munosabatlari o‘rnatiladi, ularning tartibi, bir-biriga nisbatan joylashishi. Shu sababli tizimli yondashuv tadqiqot predmeti haqidagi egallangan bilimlarni yaxlit konseptual tizimga aylantiruvchi sxemani qurish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi” [112].

Tizimli yondashuv pedagogik texnologiya tushunchasini ham kengaytiradi, chunki u o‘qitishning texnik vositalaridan tashqari, muqarrar ravishda pedagogik

jarayon ishtirokchilarini rejalashtirilgan natijalarga olib boradigan harakatlar algoritmini ham o'z ichiga oladi. Tizimli yondashuv deganda, uning barcha tarkibiy qismlari o'zaro bog'liq bo'lgan, natijalarni doimiy ravishda aks ettirish va tuzatish, natijaga erishishni ta'minlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish o'zaro bog'liq bo'lgan ishni shunday tashkil etish tushuniladi.

Tizim yondashuvining asosiy tamoyillari quyidagilar: yaxlitlik, bu tizimni bir vaqtning o'zida va bir vaqtning o'zida yuqori darajalar uchun quyi tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi; iyerarxik tuzilma, ya'ni quyi darajadagi elementlarning yuqori darajadagi yelementlarga bo'ysunishi asosida joylashgan to'plam elementlarning mavjudligi.

Ko'plik, bu alohida elementlarni va umuman tizimni tavsiflash uchun turli xil kibernetik, iqtisodiy va matematik modellardan foydalanishga imkon beradi.

“Tizimli yondashuv atrofndagi voqelik hodisalari va jarayonlarining universal aloqasi va o'zaro bog'liqligini aks ettiradi. Tadqiqotchini hayot hodisalari ma'lum tuzilishga va o'zlikni ishlash qonunlariga ega tizimlar sifatida yondashish zarurligiga yo'naltiradi. Tizimli yondashuvning mohiyati nisbatan mustaqil komponentlar izolyasiyada emas, balki ularning o'zaro bog'liqligida ko'rib chiqiladi” [105].

Ushbu ilmiy tadqiqotda tizimli yondashuv modelni takomillashtirish ham, uni amalga qo'llash uchun uslubiy-dasturiy ta'minotning mazmuni ham namoyon bo'ladi.

“Kommunikativ-faoliyat yondashuvidan foydalanish talaba o'quv faoliyati sub'yekti sifatida o'qitish markazida ekanligini anglatadi va o'qitish tizimining o'zi talaba shaxsining individual psixologik, yosh va milliy xususiyatlarini maksimal darajada hisobga olishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvga ko'ra o'qitish ob'yekti barcha turdagi (tinglash, gapirish, o'qish, yozish) nutq faoliyati hisoblanadi. Kommunikativ-faoliyat yondashuvi xorijiy tildagi darslarni muloqotga, fikr almashish maqsadida tilning o'zidan foydalanishga o'rgatishga yo'naltiradi.

Natijada, talabalar o'rtasida muloqotga bo'lgan ehtiyojni yaratish va qo'llab-quvvatlashga, uning yordami bilan kasbiy ahamiyatga ega va umumiy madaniy qimmatli ma'lumotlarni o'zlashtirishga ustuvor e'tibor beriladi" [41].

Kommunikativ-faoliyat yondashuvining tamoyillari:

1) Til qobiliyatining rivojlanish tamoyili ("til tuyg'usi"). Til qobiliyati – bu til qonunlarini ongsiz ravishda o'zlashtirish. Nutqni takroriy idrok etish va o'z bayonotlarida o'xshash shakllardan foydalanish jarayonida o'xshashliklar talabanning ong osti darajasida shakllanadi va keyin u qonuniyatlarni o'rganadi.

2) Til hodisalaridan xabardorlikni shakllantirish tamoyili – nutqni o'zlashtirishning asosi nafaqat taqlid, balki til hodisalarini ongsiz ravishda umumlashdir. Nutq harakati qoidalarining o'ziga xos ichki tizimi shakllanadi.

3) Nutqning turli jihatlari bo'yicha ishlarning o'zaro bog'liqligi, nutqni yaxlit ta'lim sifatida rivojlantirish tamoyili. Ushbu tamoyilning amalga oshirilishi ishning shunday qurilishidan iborat bo'lib, unda tilning barcha sathlarini rivojlantirish ularning yaqin munosabatlarida amalga oshiriladi.

4) Nutq faoliyati motivasiyasini boyitish tamoyili. O'quv jarayonida o'qituvchi tomonidan ijobiy motivasiyani yaratish, shuningdek, muloqotga ehtiyoj tug'diradigan vaziyatlarni tashkil etish muhim vazifalardir.

5) Faol nutq amaliyotini ta'minlash tamoyili. Bu tamoyil tilning ishlatilishi, nutq amaliyoti jarayonida o'zlashtirilishida o'z ifodasini topadi. O'zgaruvchan sharoitda til vositalaridan foydalanishning takrorlanishi kuchli va moslashuvchan nutq malakalarini rivojlantirish, umumlashmalarni o'rganish imkonini beradi [25].

Kredit-modulli tizim asosida xorijiy tilni o'zlashtirishda biz kommunikativ-faoliyat yondashuvining quyidagi tamoyillarini ta'kidlashni taklif qilamiz: tilning barcha jihatlarni o'qitishning o'zaro bog'liqligi tamoyili, motivasiyani boyitish tamoyili, faol nutq amaliyoti tamoyili.

Ushbu tamoyillar kredit-modulli tizimda o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishga imkon beradi (soatlarni qisqartirish, mustaqil ishlash

uchun motivasiyani yaratish va hisobga olish). Shaxsga yo'naltirilgan ta'limga o'tish kasb-hunar ta'limi mazmunini yangilash, innovasion pedagogik texnologiyalarni, integrativ jarayonlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

Integrativ jarayonlar yuqori ixtisoslashgan ta'limdan keng profilli kasblar va kasblar guruhlarida ta'limga o'tishni belgilaydi.

Integrativ yondashuv har bir sikl davomida oldindan o'rnatilgan kasbiy ahamiyatga ega fanlararo aloqalar tizimi asosida bo'lajak mutaxassisning kasbiy tayyorgarligini shakllantirishga qaratilgan bilim, ko'nikma, malakalarning keng qamrovli tizimini shakllantirish uchun o'zaro ta'sir, interpenetrasiya, turli fanlarning o'zaro bog'liqligini ta'minlaydigan didaktik yo'nalish sifatida tushuniladi [59].

“Kredit-modulli tizim sharoitida xorijiy tilni o'zlashtirish uchun uslubiy modelni ishlab chiqishda biz uning samaradorligini ta'minlaydigan quyidagi omillarga e'tibor qaratdik: elementlarning o'zaro muvofiqligi, elementlar to'plamining to'liqligi, tizim poydevorining yetarliligi va ishonchliligi?” [111].

Kredit-modulli tizim sharoitida talabalarni xorijiy tilni o'zlashtirish jarayonini tashkil etish uning samaradorligini ta'minlaydigan modulli, kompetensiyaga asoslangan, tizimli va kommunikativ-faoliyat tamoyillari tizimini, integral yondashuvlarni hisobga olgan holda qurilgan. Shu bilan birga, tizimli va kommunikativ-faoliyat tamoyillarini, integrativ yondashuvlarni hisobga olgan holda modulli va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar yetakchi bo'lishini ta'kidlaymiz.

Fanning texnologik xaritasi – o'qituvchining o'quv hujjatlari ichidagi xujjatlardan, ish dasturi va fanning tematik rejasi bilan bir qatorda nazorat turlari, shakllari, nazorat shakllarining nisbati va chastotasini (joriy va muhim bosqich) belgilaydigan majburiy hujjatlar to'plamiga kiritilgan:

✓ semestr davomida nazoratning barcha turlari va shakllari bo'yicha ballarni hisoblash;

- ✓ akademik ko‘rsatkichlar darajasi, 5 baholik tizimda;
- ✓ joriy va boshqa nazorat turlariga nisbati.

O‘qitish vositalari bloki xorijiy tilni o‘zlashtirishni kredit-modulli tizim asosida shakllantirish dasturi hamda o‘quv-uslubiy qo‘llanma kabi dasturiy elementlar kiradi. Dastur oliy o‘quv yurtidada 1 yillik o‘qishning har bir bosqichida o‘qitish vazifalari va mazmuni tizimidir. O‘quv qo‘llanma “Xorijiy til”(ingliz tili) fani bo‘yicha qo‘shimcha element hisoblanadi.

Ushbu bloklar kredit-modulli tizim asosida xorijiy tilni o‘zlashtirish bo‘yicha ish shakllari bilan bog‘liq bo‘lib, ular o‘z navbatida guruh ishi, talabalarning mustaqil ishi va talabalarning mustaqil ishlarini nazorat qilish (o‘qituvchi nazorati ostida) shakllariga bo‘linadi.

CAE: gapirish quyidagi parametrlarga muvofiq baholanadi:
▪ grammatik tuzilmalar va lug‘at (leksik birliklar va grammatik tuzilmalar to‘plami, ulardan foydalanishning aniqligi va yetarliligi);
▪ matnни tashkil qilish (izchillik, so‘zlarning hajmi, dolzarbligi va mosligi);
▪ talaffuz (stress va ritm, intonasiya, individual tovushlarni talaffuz qilish);
▪ interfaol o‘zaro aloqa (noo‘rin pauzalarning mavjudligi, suhbatni boshlash va saqlash qobiliyati, berilgan savollarga yetarlicha javob berish qobiliyati).
IELTS: gapirish quyidagi parametrlarga muvofiq baholanadi:
▪ ravonlik va mantiqiy so‘z (gapirish tezligi, mantiqiy ulanish elementlarining mavjudligi);
▪ so‘z turkumining sifat miqdoriy tarkibi (ishlatilishining adekvatligi va aniqligi, sinonimlarning mavjudligi);
▪ grammatik tuzilmalardan foydalanishning soni va aniqligi (xatolar soni va sifati, oddiy va murakkab jummalarning nisbati);
▪ talaffuz (aniqlik-gapning noaniqligi, gapning ravshanligi).
TOEFL: gapirish quyidagi parametrlarga muvofiq baholanadi:
▪ taqdimot, so‘z (ravon va foydalanish yetarliligi);
▪ til dizayni (lug‘at va grammatika);
▪ mavzuni ochib berish (mantiqiy aloqaning mavjudligi).

Nazorat elementi xorijiy tilni o'zlashtirish bo'yicha ish shakllariga asoslangan bo'lib, unda nutq mahoratining rivojlanish darajasini baholash mezonlari, testlar, insho mavzulari va o'qituvchi bilan suhbat uchun mavzular mavjud.

Shakllangan xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini baholashning xorijiy mezonlari tahlili asosida biz kredit-modulli o'qitish tizimi asosida xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirish mezonlari va darajalarini aniqladik.

Biz **CAE (UK), IELTS (UK), TOEFL (US)** kabi nutqiy imtihonlarni baholash parametrlarini ko'rib chiqdik. Keling, ularni batafsilroq ko'rib chiqaylik.

Shuningdek, biz xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirish darajalarini aniqladik, ular orasida boshlang'ich, oraliq, rivojlangan darajani ajratamiz.

Boshlang'ich daraja talaffuzda, so'zning leksik va grammatik dizaynida ko'plab xatolar mavjudligi, so'zni tashkil etishda buzilishlar, mantiqiy aloqa vositalarining yetishmasligi, gapirish uchun past motivasiya va natijada aloqa maqsadiga qisman erishish yoki erishmaslik bilan tavsiflanadi.

Oraliq darajada talaffuzdagi xatolar soni sezilarli darajada kamayadi, so'zning leksiko-grammatik dizayni, so'zni tashkil qilishda individual noaniqliklar qayd etiladi, odatda tushunishga to'sqinlik qilmaydi, mantiqiy aloqa vositalarining ma'lum miqdori mavjud, talaba umuman olganda, so'zni tashkil qiladi. Gapirish jarayonida tashabbuskorlik, motivasiya darajasi o'rtacha, umuman kommunikativ vazifa hal qilinadi.

Rivojlangan daraja talaffuzda, so'zning leksik va grammatik dizaynida xatolarning yo'qligini, matnni tashkil qilish mantiqiy va izchil ekanligini, talaba nutq mavzusini o'zgartirganda qiyinchiliklarga duch kelmasligini, mantiqiy aloqa vositalari mavjudligini, motivasiya darajasi yuqori ekanligini, talaba nutq mavzusini o'zgartirganda qiyinchiliklarga duch kelmasligini ko'rsatadi.

Talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish imkoniyatlarini baxolashda mavjud baholash parametrlari asosida funksiyanal va kommunikativ jarayonlarda talabalarning bir-birini baxolash tizimini taklif qilamiz.

Tavsiya etilgan tarkibiy modelni samarali amalga oshirish Pedagogika, malaka (daraja) "bakalavr" yo‘nalishi bo‘yicha oliy ta‘limning Davlat ta‘lim standarti talablariga muvofiq ishlab chiqilgan, dasturiy va uslubiy ta‘minot yordamida amalga oshiriladi.

2.3.1-jadval⁹

Xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishni baholash mezonlari

Daraja	Lingvistik daraja			Psixologik daraja	Ijtimoiy-madaniy daraja
	Talaffuz	L-G rasmiylashtirish	Bayon mantiqi	Motivasiya	Komm. muammoni hal qilish
A modest user	Fonemik xatolarning ko‘pligi va ko‘plab tovushlarning noto‘g‘ri talaffuzi tufayli nutq quloq tomonidan deyarli sezilmaydi. Intonasiya namunasi ona tili tamoyiliga asoslanadi.	Cheklangan so‘z boyligini namoyish etadi, ba‘zi hollarda vazifani bajarish uchun yetarli emas. Leksik birliklar kam ishlatiladi. Ko‘plab xatolarga yo‘l qo‘yadi yoki tushunishni qiyinlashtiradigan xatolarga yo‘l qo‘yadi.	Bayonot umuman mantiqiy, ma‘ruzachi yodlangan namunaga amal qiladi	Sust va suhbatni davom ettirishga intilmaydi, mavzuni o‘zgartirganda tashabbus ko‘rsatmaydi; ko‘p jihatdan suhbatdoshning yordamiga bog‘liq.	Muloqot maqsadiga to‘liq erishilmagan, mavzu cheklangan darajada oshkor qilingan yoki oshkor qilinmagan
B competent user	Nutq aniq, fonemik xatolar yo‘q, intonasiya naqshlari asosan asl nusxaga yaqin	Maqsadga erishish uchun mavzu bo‘yicha lug‘at yetarli. Tanlovda ba‘zi qiyinchiliklar mavjud. Nutqda qo‘pol bo‘lmagan grammatik xatolar mumkin.	Bayonot mantiqiy qurilishda farq qiladi, yodlangan namunalardan chetga chiqish mumkin, bir qator noaniqliklar kuzatiladi.	O‘rtacha va aksariyat hollarda suhbatni davom ettiradi, replikalar almashinuvi tartibiga hurmat ko‘rsatadi, mavzuni o‘zgartirishda har doim ham tashabbus ko‘rsatmaydi.	Muloqot maqsadiga erishildi, ammo mavzu to‘liq oshkor qilinmadi

Ushbu uslubiy modelning kutilgan natijasi talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishning yuqori darajasiga o‘tgan bo‘lishi kerak.

⁹ Ushbu jadval muallif tomonidan shakllantirilgan

Ikkinchi bob bo'yicha xulosa

1) Xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishning mazmun bloki kommunikativ, kognitiv va kasbiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi.

2) Xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirish dasturi qisqa muddatga (o'quv yilining birinchi yili) xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini, kasbiy ahamiyatga ega fazilatlarni shakllantirishga va talabalarni keyingi mashg'ulotlarga tayyorlashga imkon beradi.

3) Mustaqil maqsadni belgilash, o'zlashtirishning mazmunini aniqlash, berilgan mustaqil ishni tahlil qilish va mustaqil ishni baholash o'qitish jarayonida mustaqil ishning ta'limiy ko'nikmasini shakllantirishga imkon beradi.

4) Algoritmardan foydalanish nafaqat amaliyotda tizimli yondashuvni amalga oshiradi, balki xorijiy tilni o'zlashtirish qobiliyatini shakllantirish jarayonini sezilarli darajada soddalashtirishga imkon beradi.

5) Yuqorida aytilganlarning barchasi model mazmuni ikkinchi bobda ko'rib chiqish va eksperimental mashg'ulotlar davomida metodologiyani amalga oshirish samaradorligini tekshirish natijalarini dasturiy va uslubiy qo'llab-quvvatlash va tahlil qilish orqali ishlab chiqilgan uslubiy modelni amalga oshirish tavsifi uchun asosdir.

6) Asosiy faol nutq amaliyoti va tilning barcha jihatlarini o'rgatishning o'zaro bog'liqligi tamoyillarga asoslanadi: natijalarviy tamoyil; birlik tamoyili asosida kompetensiyani shakllantirish; o'quv manbalarini modulli tashkil qilish tamoyili va minimal yetarlilik; sheriklik tamoyili; motivasiyani to'g'ri qaratish tamoyili.

III BOB. MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING XORIJIY TILNI KREDIT-MODUL TIZIMIDA O'ZLASHTIRISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI

3.1-§Kredit-modul jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish bo'yicha pedagogik tajriba-sinov ishini tashkillashtirish va uni o'tkazish metodikasi

Kredit-modul jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish bo'yicha pedagogik tajriba-sinov ishlari mamlakatimizdagi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Guliston davlat universiteti va Farg'ona davlat universitetlarida tashkil etildi. Pedagogik tajriba-sinov ishlarida tajriba va nazorat guruhlari bo'yicha jami 367 nafar talabalar jalb etildi 3.1.1-jadval.

3.1.1-jadval¹⁰

Ta'lim muassasalari	Jami talabalar	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti	140	70	70
Guliston davlat universiteti	117	60	57
Fargona davlat universiteti	110	55	55
Jami	367	185	182

Biz tomonimizdan pedagogik tajriba-sinov ishlari 3 bosqichda ya'ni; tayyorgarlik, amalga oshirish va yakuniy bosqichlarda tashkil etildi va o'tkazildi.

Birinchi bosqich-tayyorgarlik bosqichi (2019–2020yy.) tadqiqot muammosining holati, tadqiqotning ob'ekti, mavzusi, ilmiy-nazariy asoslari o'rganildi. Kredit-modul jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishga oid nazariya va amaliyotlar tahlil qilindi, mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishning modeli ishlab chiqildi, oliy ta'limdagi pedagogik shart-sharoitlar

¹⁰ Muallif tomonidan hisoblangan

aniqlandi. Ular asosida tajriba-sinov dasturi tuzildi, uni o'tkazish vaqti va muddatlari belgilandi.

Ikkinchi bosqichda-amalga oshirish bosqichi (2020–2021yy.) tajriba-sinov ishining har bir bosqichi uchun o'rganish asosi va maqsad, vazifalari aniqlashtirib olindi. Tajriba-sinovning aniq bosqichi ko'rsatildi, bu mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlanganligining boshlang'ich darajasini aniqlash imkonini berdi. Kredit-modul jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish modelining muammoning dolzarbligi va ishlab chiqilgan tamoyillarning tatbiqini metodik asoslash uchun pedagogik tajriba-sinov ishlari olib borildi hamda tajriba-sinovning nazorat bosqichi o'tkazildi.

Uchinchi bosqich-yakuniy bosqich hisoblanib (2021-2022 yy.) pedagogik tajriba-sinov ishlari jarayonida olingan natijalarni tahlil qilish va qayta ishlash amalga oshirildi, dissertasiya tadqiqoti natijalari umumlashtirildi va rasmiylashtirildi.

Tadqiqot ishining natijalari uning samaradorlik darajasi bilan belgilanadi. Shunga ko'ra, biz mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish samaradorligini qay darajada oshirilganligini ham aniqlashga erishdik. Buning uchun biz ta'kidlovchi eksperimentni o'tkazishimiz davomida talabalarning dastlabki mustaqil ta'lim jarayonida ingliz tilini o'rganishida namoyon bo'layotgan qobiliyatlarini aniqlagan bo'lsak, shakllantiruvchi tajriba-sinov ishlari jarayonida mustaqil ta'limga oid bilim, ko'nikmalar, ingliz tilini bilish qobiliyatlari qay darajada chuqur va mustahkam ekanligi, mustaqil ta'lim orqali ularning ko'nikma va malakalarining takomillashib borgani, mustaqil ta'limni sifatli tashkil etishga munosabatlarining rivojlanganligi, tilni o'rganishga doir axborotlarni mustaqil qidirib topish ko'nikmasi shakllanganligi, muammoli va amaliy vaziyatlarni tahlil qilish, o'quv topshiriqlarini noan'anaviy yechish yo'llarini topish, g'oyalarni ishlash va xulosalarni qabul qilish, qarorlarni qabul qilish, vaziyatni

to'g'ri baholay olish, refleksiya, bir-birlarini tushuna olish ko'nikmasi aniqlashga yordam berdi.

Tadqiqotimizda tayyorgarlik tajribasi hamda tajribaviy ta'limlar e'tiborga olingan bo'lib, tayyorgarlik tajribasi bir qator muammolarni hal qilishga qaratilgan: tajriba-sinov ishlari olib borilgan ta'lim muassasalarida xorijiy tilni o'rganishda, o'qitishning mazmun-mohiyati, texnologiyasi, tashkiliy holati va vositalarini tahlil qilish; talabalar motivasiyasini va ehtiyojlari darajasini aniqlash maqsadida so'rov o'tkazish; ishlab chiqilgan texnologiya hamda mashqlar tizimi va qo'shimcha o'quv dasturi samaradorligini sinab ko'rish hamda sinov mashg'ulotlarini o'tkazish; tajribaviy ta'limning ishchi gipotezasining asosiy qoidalarini aniqlash.

Tajribaviy ta'lim esa, diagnostika bosqichi (xorijiy tilni o'zlashtirish qobiliyatining darajasini aniqlash); shakllantirish bosqichida xorijiy tilni o'zlashtirish qobiliyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirish dasturiga muvofiq, kredit-modulli ta'lim tizimi nutq qobiliyatlarini rivojlantirish; nazorat bosqichi xorijiy tilni o'zlashtirish qobiliyatining takomillashtirish darajasi, tajriba natijalarini baholash.

Biz tajriba-sinov ishlari o'tkazilgan Iqtisodiyot fakulteti talabalari o'rtasida xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini samarali shakllantirishga to'sqinlik qiluvchi bir qator omillarni aniqladik: mashqlar va vazifalarning darajadagi gradasiyasining yetishmasligi; talabalar intizomida o'quv jarayonini tashkil etish to'g'risida tushunchalarning yo'qligi; talabalar uchun intizom va nutq yo'nalishi bo'yicha zamonaviy haqiqiy materiallarning yetishmasligi; talabalarning ilmiy yutuqlarini oylik reyting baholashning yetishmasligi; talabalar mustaqil ishi uchun vazifalar blokining yo'qligi; kredit-modulli tizim va uning ishlash tamoyillari to'g'risida talabalar o'rtasida bilim yetishmasligi; nutq malakalarini shakllantirishda guruhlarining geterogenligi.

Tayyorgarlik tajribasining birinchi vazifasi – oliy ta'lim muassasalarida xorijiy tilni o'qitish shart-sharoitlarini o'rganish, o'qitishning mazmuni, usullari,

tashkiliy shakllari va vositalarini aniqlashdan iborat edi. Buning uchun kafedra o'qituvchilari bilan suhbatlar, shuningdek, kafedra uslubiy birlashmasining yig'ilishi bo'lib o'tdi. Ikkinchi vazifani hal qilish uchun (motivasiya ehtiyojlari va darajasini aniqlash) biz o'quv guruhlari talabalari o'rtasida so'rov o'tkazdik. Tadqiqot, shuningdek, kredit-modulli tizimning ishlashi to'g'risida bilimlarni aniqladi.

Bu yerda savollarga ba'zi misollarni keltiramiz:

1. Siz qanday darajani tanladingiz?
2. Magistr darajasida o'qishni davom ettirishni xohlarmidingiz?
3. Tanlagan kasbingiz sizga ma'qulmi?
4. Kredit-modul tizimidan qoniqasizmi?
5. ECTS nima?

Talabalarining javoblarini tahlil qilganda, 60%i magistr darajasida o'qishni davom ettirishni xohlashini, 65% tanlagan kasbi o'ziga ma'qulligi, 40% kredit-modul tizimidan qoniqishi, 90% kerakli ballar haqida ma'lumot berishi, 30% ECTS nimaligini anglatishini, 25% qaysi mamlakatlarda kredit-modulli tizim mavjudligidir.

Uchinchi vazifani hal etishga kirishishdan oldin biz talabalar o'rtasida xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirish darajasiga o'z-o'zini baholashni aniqlash uchun kichik so'rov o'tkazdik. Talabalardan taklif qilinganlardan javob variantini tanlab, bir qator savollarga javob berish talab qilindi (3.1.2-jadval):

Natijalar foizlarda quyidagi ko'rsatkichlar bilan tavsiflanadi: 1-jarayonga 36,6% grammatikadan, 23,3% leksikadan qiynalayotganini aytdi. 2-jarayonga 63% ingliz tilida ravon gapira olishini aytgan. 3-jarayonga monolog va dialogik nutq har biri 26% ball oldi. 40% to'g'ri so'zni unutgan bo'lsa, sinonimini topish ularga osonroq, deb javob bergan.

Talabalar kontingenti haqida gapiradigan bo'lsak, 40% boshlang'ich maktabda, 20% o'rta maktabda (5-sinfдан) xorijiy tilni o'rganishni boshlagan. 53,3% mavhum mavzularda xorijiy tilda muloqot qilish oson deb javob berishdi.

40% uyushmalar va misollar usulini yangi soʻz boyligini oʻrganishda eng samarali deb atadi. Talabalarning 46%i «social interaction in conversation» atamasining maʼnosini bilmadi.

3.1.2-jadval¹¹

Talabalarga taklif qilingan savollar

Xorijiy tilda gapirayotganda siz koʻpincha qiyinchiliklarga duch kelasiz, bu..... Agar koʻchada xorijiy tilda murojaat boʻlsa, siz	Leksika Grammatika Fonetika Adashasiz Xorijiy tilda xotirjam javob berasiz Oʻzbek tilida xotirjam javob berasiz
Oliy taʼlimda xorijiy til darslarida siz uchun eng oson edi	Monolog nutq Dialogik nutq Hech narsa emas
Agar siz xorijiy tildagi aloqa jarayonida kerakli soʻzni eslay olmasangiz, unda siz ...	Soʻzning sinonimini topasiz Soʻzni tushuntirishga harakat qilasiz Gaplashishni toʻxtatasiz
Siz xorijiy tilni .... oʻrganyapmiz	2 sinfdan 5 sinfdan Boshqa (yilini koʻrsating)
Berilgan mavzular boʻyicha xorijiy tilda bemalol muloqot qila olasizmi?	Ha Yoʻq Mavzularga bogʻliq
Yangi soʻz bilan ishlashda siz ...	Soʻzlarni yod olasiz Uyushmalar va misollar usulidan foydalanasiz Soʻzlarni aniqlashga harakat qilasiz
Social interaction in conversation nima ekanligini bilasizmi?	Ha Yoʻq Bu atamani birinchi marta koʻrishim
Xorijiy tilni bilish darajangizni shaxsan qanday baholaysiz (10 dan 1 gacha, bu yerda 10 maksimal ijobiy ball)	Raqamni yozing

Xorijiy til darajasini baholashda 1 dan 10 gacha shkalada javob 60% – 8, 10% – 7 ni koʻrsatdi.

Keyingi muammoni hal qilish, yetakchi xorijiy metodistlarning manbalari asosida mashqlar tizimini ishlab chiqdik. Toʻplangan mashqlar tizimi xorijiy tilda qoʻshimcha oʻquv yordamining asosini tashkil etdi. Ushbu tadqiqotning 2.2-bandida batafsilroq keltirilgan.

Xorijiy til boʻyicha asosiy darslikning tahlili shuni koʻrsatdiki, mavzularning aniq tashkil etilishi va turli xil mashqlarning mavjudligiga qaramay, darslikning oʻzi talabalarga fanning keyingi oʻrganish uchun motivasiyani

¹¹ Muallif tomonidan shakllantirilgan

shakllantirishga imkon bermaydi. Bu birinchi navbatda eskirgan matnlar va tematik lugʻat bilan bogʻliq.

Talabalar soʻrovini oʻtkazgandan soʻng, koʻpchilik darslikda taklif qilingan matnlarni qiziqarli va oson deb hisoblashini bilib oldik.

Oʻquv tajribasi 2019-2022 oʻquv yillarida oliy taʼlim muassasalari negizida Iqtisodiyot fakultetida oʻtkazildi. Tadqiqotning ushbu bosqichida 367 nafar talabalar hamda ingliz tili kafedrasida oʻqituvchilari ishtirok etishdi.

Oʻquv tajribasi dasturga muvofiq bir necha bosqichlardan iborat edi: adaptiv-axborot, shu jumladan, xorijiy tilni oʻzlashtirish koʻnikmalarini rivojlantirishning dastlabki darajasini aniqlash uchun test sinovi; tayyorgarlik; tajribaviy oʻrganish (oʻz-oʻzini oʻrganish) jarayonida xorijiy tilni oʻzlashtirish qobiliyatining rivojlanish dinamikasini aniqlash uchun shakllantiruvchi boshlangʻich, shu jumladan, oraliq boʻlimlar va testlar; nazorat (nazorat va yakuniy boʻlimlar birinchi semestr natijalari asosida oʻquv farazini tasdiqlash uchun); tajribaviy taʼlim jarayonida xorijiy tilni oʻzlashtirish koʻnikmalarini yanada rivojlantirish dinamikasini aniqlash uchun oraliq boʻlimlar va testlarni oʻz ichiga olgan shakllantiruvchi ilgʻor taʼlim; yakuniy nazorat (birinchi oʻquv yili natijalari asosida tadqiqot gipotezasini tasdiqlash uchun nazorat va yakuniy boʻlimlar).

Tajribali taʼlimning oʻzgaradigan shartlari: qoʻshimcha oʻquv va didaktik materialning mazmuni; mashq va vazifalarning tabiati, mazmuni va soni; taʼlim jarayonini tashkil etish.

Oʻzgarmaydigan shartlar: oʻzlashtiriladigan oʻquv materialining bir xil miqdori; materialning oʻzlashtirilishini nazorat qilishning bir xil turlari; tajriba mashgʻulotlarning bir xil vaqti (sinf soatlari soni); bir xil asosiy qoʻllanma; talabalar guruhlarining bir xil miqdoriy va sifat tarkibi.

Biz tajriba-sinov ishlarining har bir bosqichini quyidagi tarzda tashkil qildik: Semestr boshida 1-kurs talabalarining xorijiy tildagi kommunikativ

kompetensiyasini shakllantirish darajasini birlamchi aniqlash uchun ikki qismdan iborat kirish testini o‘tkazdik: yozma va og‘zaki.

Yozma qism taklif qilingan mavzu bo‘yicha fikrlash elementlari bilan inshoni o‘z ichiga oladi (bu holda, “Nega men chet tili o‘qituvchisi bo‘lishga qaror qildim”).

1-kurs talabalarining insholariga misollar keltiramiz (imlo va grammatika saqlangan).

I decided to choose this profession because I like to communicate with people and I want to share my life experience with them. I cannot imagine my life without foreign languages. I believe that foreign languages are my future. I will do my best to achieve good results in my studies.

At first I heard about this institute. I like this institute because the teachers and students are very friendly, there are many interesting activities in this university. I think being a teacher is a very interesting but challenging profession. After graduating from this institute, I want to study English in an educational institution. But I think I did the right thing when I chose him.

Gapirish qismi monolog va dialog bilan suhbatdan (berilgan mavzu bo‘yicha) iborat edi. Baholash mezonlarga muvofiq va so‘zni mos yozuvlar bilan taqqoslash orqali amalga oshirildi.

Ma’lumotnoma bayonnomasining nutq shakliga mosligi va tilning to‘g‘riligi kafedra o‘qituvchilari tomonidan baholandi. Ma’lumotnoma – bu nutq faoliyatining bir turi sifatida nutqni shakllantirishning asosiy ko‘rsatkichlari bilan tavsiflangan bayonot. Bular tilning asosiy xususiyatlari (leksik, grammatik va fonetik to‘g‘riligi), fikrni xorijiy til vositasida rasmiylashtirish va har qanday kommunikativ vazifalarni hal qilish qobiliyatidir.

Monolog tayyorlash uchun misollar:

Our progress as a nation cannot be faster than our progress in education.

2. Primary education is free in Uzbekistan.

3. The best education in the world is experience.

4. The secret of education is adaptation to education.

5. The best way to make students better is to motivate them.

O'qituvchi bilan suhbat uchun mavzulardan misollar:

1. Do you think our life has changed compared to school days, what has changed, is it easy to be a university student?

2. Should the food in the canteen be cheaper than it is now, what would you like to change in the university canteen, what should be on the menu?

3. Shopping in Turkey (how do you feel about online shopping)

Talabalarining bayyonotlariga misollar (mavzu buyicha bayonot):

Only primary education is free. In my opinion, the secret of free education is that everyone has the right to education. Education gives us many opportunities.

Ushbu so'zlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, leksik nutq qobiliyatining tezkor tayyorgarligi yo'qligi sababli, so'zlarning nutq xususiyatlari pasayadi. Tematik lug'at bilan bayonotlarning past to'yinganligi mavjud. So'zlashishda talabalar bir fakt haqida gapira boshlaydilar, so'ngra birinchisiga baho bermasdan, boshqa mavzuga o'tadilar. O'rganilgan nutq namunalari kam ifodalanganligi, xatolarni o'z-o'zini tuzatish holatlari deyarli yo'q.

3.1.3-jadval¹²

№	POTM	Guruhlar	Talabalar soni	talabalarining olgan baholari		
				C daraja	B daraja	A daraja
1.	Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti	Tajriba	70	5	15	50
		Nazorat	70	6	14	50
2.	Guliston davlat universiteti	Tajriba	60	5	15	40
		Nazorat	57	5	14	38
3.	Farg'ona davlat universiteti	Tajriba	55	5	16	34
		Nazorat	55	6	14	35
4.	Jami	Tajriba	185	15	46	124
		Nazorat	182	17	42	123

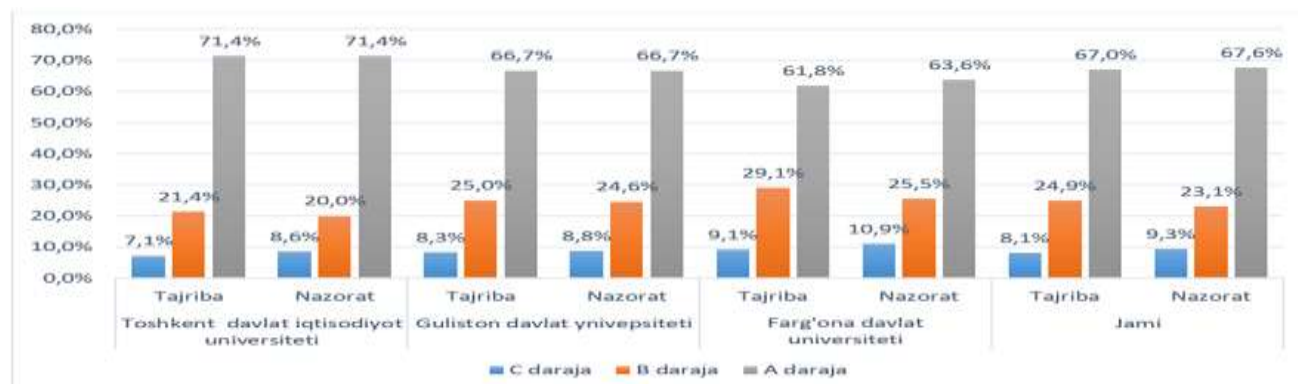
¹² Muallif tomonidan hisoblangan

Soʻzlarning sifatlar, mavzu-infinitiv burilishlar bilan murakkablashishi kamdan-kam kuzatiladigan hodisadir. Ijtimoiy oʻzaro taʼsir iboralarining yoʻqligi alohida eʼtiborga loyiqdir.

1. diagnostika bosqichi (xorijiy tilni oʻzlashtirish qobiliyatining rivojlanish darajasini aniqlash) boʻyicha dastlabki natijalar.

Xorijiy tilni oʻzlashtirish qobiliyatining rivojlanish darajasini baholash mezonlariga muvofiq jami talabalarining javoblarini tahlil qilish va baholash shuni koʻrsatdiki, talabalarining 67-67,7% A darajasiga, 23,1-24,9% B darajasiga va 8,1-9,3% C darajasiga toʻgʻri keladi. 3.1-rasmda ushbu foiz nisbati koʻrsatilgan.

3.1.1rasm¹³

3.1.1-rasm. Xorijiy tilni oʻzlashtirish koʻnikmalari

Umuman olganda, adaptiv-axborot bosqichida xorijiy tilni oʻzlashtirish koʻnikmalarini rivojlantirishning umumiy darajasi tayyor boʻlmagan nutq sohasida koʻnikma va shakllanmagan koʻnikmalarning yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan tavsiflanadi; tematik soʻz boyligini yetarli darajada bilmaganligi sababli suhbatni davom ettira olmaslik; lingvistik va psixologik toʻsiqlarning mavjudligi, gapirishdan va notoʻgʻri tushinishdan qoʻrqish; javobga tayyorgarlik koʻrishda mustaqil ishlashni istamaslik. Shuningdek, quyidagi alohida qiyinchiliklar kuzatildi: a) oʻzaro soʻzlarning kombinasiyasi; b) jumlalarning grammatik jihatdan toʻgʻri dizayni.

¹³ Muallif tomonidan shakllantirilgan

Nutqdagi eng keng tarqalgan xatolarni tuzatganimizdan soʻng, biz talabalar orasida ularning paydo boʻlish sabablarini tushuntirishga harakat qildik. Buning sabablarini quyidagi omillar bilan izohlash mumkin, deb hisoblaymiz: hozirgi paytda oʻrta maktablarda xorijiy tilni tizimli oʻqitish mavjud emas, imtihon topshirish uchun repetitor-murabbiylikka eʼtibor qaratiladi; bir necha yil davomida xorijiy til imtihonlari tarkibidan nutq boʻlimi chiqarib tashlandi, oʻrta maktab talabalari (boʻlajak talabalar) oʻrtasida ushbu mahoratni yanada rivojlantirish toʻxtatildi; nutq faoliyati turlarining bir-biri bilan oʻzaro munosabatining taʼlimiy imkoniyatlaridan toʻliq foydalanilmagan.

Ikkinchi tayyorgarlik bosqichida talabalar axborot taʼminotini yanada samarali integrasiya qilish uchun leksik va grammatik bazani shakllantirish, dastlabki ishlar olib borildi. Talabalarga lugʻat bilan ishlash tamoyillarini singdirish kerakligi sababli leksik birliklar tushuntirildi, talabalar ogʻzaki muloqotning tipik sohalari bilan tanishdilar, har bir soha uchun leksik minimum taqdim etildi. Shuningdek, mikro-loyihalar jarayonida mustaqil ishlashning taʼlimiy koʻnikmalarini shakllantirish boʻyicha ham ishlar olib borildi. Mikro-loyihalarni amalga oshirish jarayonida talabalar jamoada ishlashni, jamoat oldida nutq soʻzlashni mashq qilishni oʻrganish, shuningdek, loyihadagi ishlarning bir qismi uchun javobgarlikni his qilish imkoniyatiga ega boʻldilar.

Eksperimentning uchinchi bosqichi (boshlangʻichni shakllantirish) tabiiy taʼlim sharoitida amalga oshirildi.

Talabalardan ikki guruh tuzildi: tajriba va nazorat.

Uchinchi bosqichning vazifalaridan biri (shakllantiruvchi boshlangʻich) oʻrganilayotgan mavzular va kommunikativ vaziyatlar misolida xorijiy tilni oʻzlashtirish koʻnikmalarini shakllantirishdir.

“Kundalik ish tartibi” mavzuiy-tematik moduli misolida xorijiy tilni oʻzlashtirish koʻnikmalarini shakllantirish jarayonini koʻrib chiqamiz.

Tematik boʻlim oʻqituvchining kirish qismidan boshlanadi, bu talabalarga

ushbu mavzu doirasida muayyan muammolarni muhokama qilish uchun ma'lum darajada psixologik jihatdan moslashishga imkon beradi. Bundan tashqari, o'qituvchining kirish so'zi javobga, muloqot, dialogga turtki beradi: What does the phrase "daily work" mean? Nothing interesting comes to mind, except for the daily routine, but still, this concept is very important. Now our study required a lot of time and effort. To do this, it is necessary to take a break from time to time during the day, and if you know how to manage your daily routine, you are lucky. I invite you to reflect on the topic based on motivation because you need to think about your life and its effectiveness.

Keyin o'qituvchi talabalarni kundalik tartib tushunchasi bilan bog'laydigan 3-4 ta kalit so'zni taklif qiladi. Bu vazifa 30-40 soniya davom etadi. Talabalar o'z variantlarini o'qiydilar va tanlovlarini qisqacha tushuntiradilar. Doskada o'qituvchi eng ko'p takrorlanadigan kalit so'zlarni yozadi. Kichkina ro'yxatni (4-5 pozisiya) tuzib, o'qituvchi talabalarga mavzuni o'rganish jarayonida bu so'zlar ro'yxati o'zgarishini tushuntiradi, chunki talabalarning kundalik tartib haqidagi fikri o'zgaradi.

Yangi lug'at bilan ishlash to'g'ridan-to'g'ri sinfda boshlanadi. Talabalarga leksik birliklar ro'yxatini tezda ko'rish va tanish bo'lmaganlarni ta'kidlash taklif etiladi. O'qituvchi bu notanish so'zlarni talabalarga bayon qiladi va ularga tarjimaga murojaat qilmasdan qolgan so'zlarni mustaqil taqdim etish imkoniyatini beradi. Talabalar turli xil variantlarni taklif qilishadi.

Talabalar uchun navbatdagi vazifa – mavzu tayanch so'zini tanlab, unga ta'rif berish. Muloqot shaklida fikr almashish mumkin. Ushbu bosqichda o'qituvchi barcha talabalarning munozarada qatnashishini diqqat bilan kuzatishi kerak, chunki qarama-qarshi vaziyatda dialog alohida talabalarning monologlariga aylanishi mumkin. Mavzuning tayanch so'zini muhokama qilish vaziyatida o'qituvchining mavqei va roli ustun bo'lmashligi kerak. Munozara erkin shaklda bo'lib o'tadi, har bir talaba boshqa nuqtai nazarni gapirish, qabul qilish yoki rad etish imkoniyatiga ega.

O'qituvchi munozarani kuzatib boradi, xatolar va qoidabuzarliklarni tuzatadi, agar kerak bo'lsa, tarjimadan foydalanmasdan so'zni taklif qilishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, talabalarning bayonotlaridagi noaniqliklar va xatolar darhol tuzatilmasligi kerak, chunki aks holda gapirish motivasiyasi yo'qolishi mumkin.

Keyingi bosqich davomida talabalar ma'lum bir mavzu bo'yicha leksik ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan til mashqlarini bajarishga kirishadilar. Mashqlar oddiydan murakkabga, almashtirish mashqlaridan kichik monologik bayonlarni tayyorlashgacha bo'lgan tamoyilga muvofiq tartibga solinadi. Talabalarga turli xil vazifalar taklif etiladi: use adverbs to make the following sentences, match the adverbs to the verbs, complete the words with adverbs, determine the active word/phrase that matches the definition, grammatically incorrect correct the correct words, explain the meaning of the phrases.

Ish paytida talabalar lug'atlar va tezauruslar ularga yordamga keladi.

Vazifalar og'zaki ravishda amalga oshiriladi, vazifada maxsus ko'rsatilgan holatlar bundan mustasno. Bu bosqichda talabalarga mavzuga oid yangi so'zlarni "ko'zdan kechirish" yo'lga qo'yiladi. Ammo kelajakda bunday harakatlar o'qituvchi tomonidan to'xtatilishi kerak. Shunday qilib, nafaqat majburiy, balki maxsus yodlash ham sodir bo'ladi.

Keyingi bosqich mavzu bo'yicha bosma va audio matnlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ushbu bosqichda umumiy tamoyili biz oldingi xatboshida tasvirlaganmiz. Keling, ba'zi fikrlarga batafsilroq to'xtalamiz.

Mavzu bo'yicha matn bilan ishlashning matndan oldingi bosqichida biz talabalar uchun ehtimoliy prognozlash mexanizmini ishlab chiqamiz. Bunga matnning sarlavhasidan muhokama qilinadigan narsalarni taxmin qilish yoki matnning birinchi va oxirgi jumllarini o'qish va asosiy matndagi ma'lumotlarni taxmin qilish kabi vazifalar yordam beradi.

Bosqichlar muhokamasida talabalarning taxminiy fikrlari tekshiriladi.

Keyinchalik, talabalar yangi leksik birliklar yordamida matn orqali semantik zanjir qurishga taklif qilinadi.

Matn bosqichi matnni ovoz chiqarib o‘qishdan boshlanadi. O‘qish jarayonida o‘qituvchi talabalarning idrok etish va so‘zlarni tushunish jarayonini boshqarishi kerak, ya’ni taxmin qilish va prognozlash mexanizmini yaratish zarur. Bu yerda siz talaba yangi so‘z uchun inglizcha sinonimni tanlaganida, izohlash texnikasini ham qo‘llashingiz mumkin.

O‘qib bo‘lingach, so‘z birikmalari ustida ishlash, ya’ni yangi so‘zlarning ma’nolarini aniqlashtirish, xorijiy tildagi ma’nolarini tushuntirish, sinonim va o‘zbekcha ekvivalentlarini tanlash taklif etiladi.

Bu bosqichda yangi leksik birlikarni (chap ustun) ularning ta’riflari (o‘ng ustun) bilan solishtirish mashqini bajarish o‘rinli ko‘rinadi [82].

Yangi so‘zlarni kuchli yodlash kontekstual ravishda sodir bo‘ladi.

Shuning uchun yangi so‘zlarni o‘z ichiga olgan jummalarni izohlash va ularni o‘zbek tiliga tarjima qilish, yangi so‘zlar bilan jumlar tuzish, matn haqidagi savollarga javob berish kabi vazifalar orqali yangi so‘z boyligini tuzatish mumkin.

Matn bosqichi vazifani davom ettiradi – suhbat talabalar taklif qilingan savollarga matn mazmuniga bog‘langan holda javob berishdan iborat. Ushbu mashqning maqsadi matn muammosi bo‘yicha keyingi munozaraga, suhbatga tayyorgarlik ko‘rishdir. Berilgan savollarga javoblar o‘qilgan ma’lumotlarning o‘z tahlili va talqinini nazarda tutadi.

Ushbu bosqich monologik so‘zni qanday qurishni o‘rganishga o‘tish davri sanaladi. Mazkur vazifalar bloki semantik chiziqlarni, asosiy fikrlarni, matndagi eng muhim jummalarni, muallifning muammoga munosabatini, shuningdek, tavsiyalar va xulosalarni aniqlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. O‘qituvchi talabalarga matnni qisqartirishni, keraksiz tafsilotlarni qoldirishni yoki ba’zi dalillarni isbotlovchi qismlarni topishni, matn muammosi bo‘yicha savollar tuzishni, ularni hamkasblari bilan muhokama qilishni va hokazolarni taklif qiladi.

Keyingi asosiy matndan keyingi bosqich– matnda va guruhda muhokama qilingan masalalar bo‘yicha yakuniy suhbat yoki munozara.

Shuni ta’kidlash kerakki, audio matn bilan ham xuddi shunday ish olib borilmoqda. Agar avvalgi barcha vazifalar umuman mavzu bo‘yicha yangi so‘z birikmalarini kiritish va mustahkamlashga, tayyorlangan dialogik va monologik nutq mahoratini shakllantirishga qaratilgan bo‘lsa (kichik hajmda), unda bu bosqich yangi lug‘at yordamida mustaqil, juda katta monologik so‘zlarni mulohaza qilishni o‘z ichiga oladi. Bunday holda talabalarga quyidagi vazifalar taklif etiladi: make up a dialog on the subject, discuss the issue with the partner, make up situations to illustrate sayings, enlarge on the problem.

Xorijiy tilni o‘rganishning ilk bosqichida og‘zaki xorijiy tilni o‘rganishni rivojlantirish bo‘yicha ishning muhim va juda samarali shakli talabalar tomonidan tematik taqdimotlarni tayyorlashdir. Ularning mohiyati shundan iboratki, har bir talaba taqdim etilgan mavzu doirasida o‘zini qiziqtirgan muammo bo‘yicha haqiqiy materiallar asosida mustaqil ravishda kichik tadqiqot o‘tkazishi va nutq tayyorlashi kerak.

Shubhasiz, ushbu ish shaklining ahamiyati shundaki, har bir talaba o‘z nutqi bo‘yicha keng fikrlarni tinglash imkoniyatiga ega va uning taqdimot qobiliyatini, nutq qobiliyatini baholash faqat o‘qituvchining fikri bilan cheklanmaydi. Bundan tashqari, guruhning boshqa a‘zolari tomonidan taqdimotlarni tahlil qilish va baholash ularning barcha afzalliklari va kamchiliklarini maqsadli ravishda kuzatish imkonini beradi, shu bilan uni shaxsiy tajribaga o‘tkazadi va o‘z-o‘zini aks ettirish va introspeksiya qobiliyatini rivojlantiradi. Taqdimot o‘rganilayotgan tilda barcha talabalar ishtirokida bo‘lib o‘tadi.

Talabalarning barcha bayonotlari ishlab chiqilgan mezonlarga muvofiq baholandi: Tajriba mashg‘uloti boshlanishidan oldin tajriba guruhlari talabalari og‘zaki nutqni baholash mezonlari bilan tanishtirildi. Talabalar uchun tushunarli bo‘lgan o‘n balli baholar bilan darajalar (A,B,C) tavsifining muvofiqligi to‘g‘risida

tushuntirish berildi. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu parametrlar talabalarga og'zaki xorijiy tildagi nutqni bilish darajasi va nutq mahsuloti sifatini baholash o'rtasidagi bog'liqlikni aniqroq tushunish uchun taqdim etildi. Bunday holda, mezon talabalar uchun o'zlarining xorijiy tildagi nutqini tanqidiy tahlil qilishning bir usuli hisoblanadi.

Tajriba mashg'ulotlar jarayonida an'anaviy tizim bo'yicha o'qitilgan talabalar va biz taklif qilgan tizim bo'yicha o'qiganlarning og'zaki nutqi va nutq xatti-harakatlarining miqdoriy va sifat ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlarni aniqlash maqsadida nazorat va tajriba guruhlarida oraliq va nazorat bo'limlarini o'tkazdik.

2. Shakllantirish bosqichi (xorijiy tilni o'zlashtirish qobiliyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirish dasturiga muvofiq kredit-modulli ta'lim tizimida nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan) tajriba sinov ishlari bo'yicha oraliq bosqich natijalari

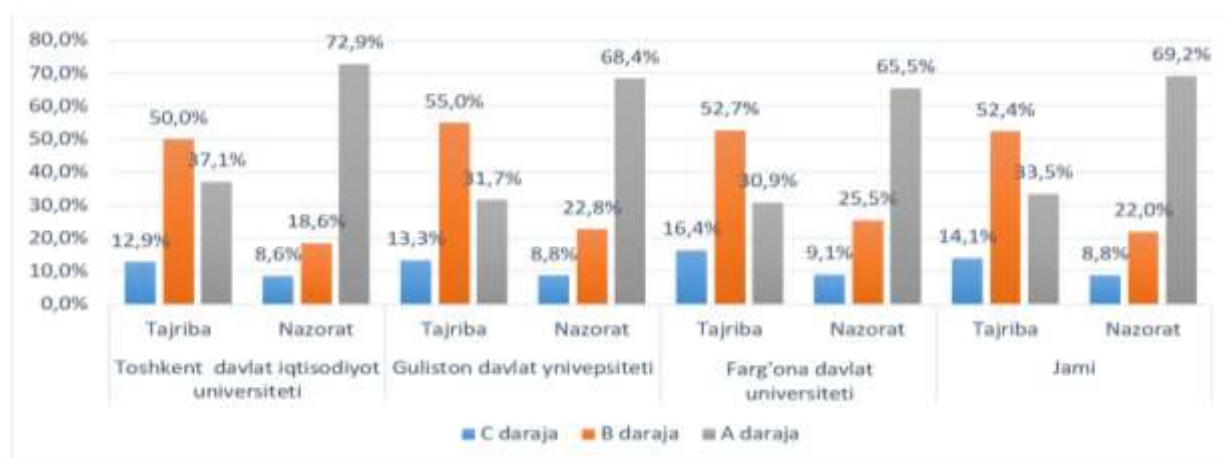
T/r	OTM	Guruhlar	Talabalar soni	Tajriba va nazorat guruhlari talabalarining olgan baholari		
				C daraja	B daraja	A daraja
				5	4	3
1.	Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti	Tajriba	70	9	35	26
		Nazorat	70	6	13	51
2.	Guliston davlat universiteti	Tajriba	60	8	33	19
		Nazorat	57	5	13	39
3.	Farg'ona davlat universiteti	Tajriba	55	9	29	17
		Nazorat	55	5	14	36
	Jami	Tajriba	185	26	97	62
		Nazorat	182	16	40	126

Deyarli barcha talabalarining og'zaki nutqini rivojlantirishning ijobiy dinamikasi aniq ko'rinib turibdi, garchi tajriba guruhlar talabalarining xorijiy tildagi so'zlarini tahlil qilish og'zaki nutq rivojlanishining biroz kattaroq ijobiy dinamikasini ko'rsatadi: so'zlar hajmining oshishi (jumlar soni), nutqning aniqroq tuzilishi, suhbatda katta tashabbus va faollik; kamroq leksik va grammatik

xatolar, ikkilanishlar, pauzalar; kommunikativ-funksional repertuarining kengayishi, hissiy va baholovchi hukmlar sonining ko‘payishi.

Ayniqsa, taraqqiyot birinchi semestrning o‘rtalaridan (dastlabki shakllantirish bosqichi) sezilarli bo‘lib, ikkinchisining boshida va o‘rtalarida dinamik ko‘tarilish (rivojlangan shakllantirish bosqichi) kuzatildi. Shuni ta’kidlash kerakki, nazorat guruhleri o‘qituvchilari talabalari bilan suhbatlar paytida kuchli talabalar semestr oxiriga qadar og‘zaki nutqni rivojlantirishning yuqori dinamikasi ko‘rsatmaganliklari aniqlandi, ammo respondentlarning 76% so‘z boyligini kengaytirish, o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirish va boshqa ijobiy o‘zgarishlarni ta’kidladilar.

3.1.2-rasm.¹⁴

3.2-rasm. Shakllantirish bosqichi (xorijiy tilni o‘zlashtirish qobiliyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirish dasturiga muvofiq kredit-modulli ta’lim tizimida nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan) tajriba sinov ishlar natijalari (foiz hisobida)

Ikki semestr davomida tajriba guruhlarining mutlaqo barcha talabalarining og‘zaki nutqini rivojlantirishning barcha sifat va miqdoriy ko‘rsatkichlarida tubdan ijobiy o‘zgarishlar ro‘y bermasligini aytmaymiz, bu turli xil ob’yektiv va sub’yektiv omillar bilan izohlanadi. Shunga qaramay, ishning asosiy natijalari va yutuqlaridan biri – bu xorijiy tilda gaplashishdagi psixologik to‘siqlarni olib

¹⁴ Muallif tomonidan shakllantirilgan

tashlash, tinglovchilar bilan suhbatlashish, ogʻzaki xorijiy tildagi nutqni rivojlantirish boʻyicha mustaqil ishlarga qiziqish va intilishni oshirish, oʻz muvaffaqiyatlariga ishonchdir.

Mashgʻulotning toʻrtinchi bosqichi (nazorat) oʻrganilgan mavzular boʻyicha semestr testlarini yozadigan, oʻrganilgan mavzular boʻyicha oʻqituvchi bilan suhbatdan oʻtadigan talabalarni oʻz ichiga oladi.

Beshinchi bosqich (shakllantiruvchi rivojlangan) asosan mashgʻulotning uchinchi bosqichini, oltinchi bosqich esa toʻrtinчисini takrorlaydi.

3.1.5jadval

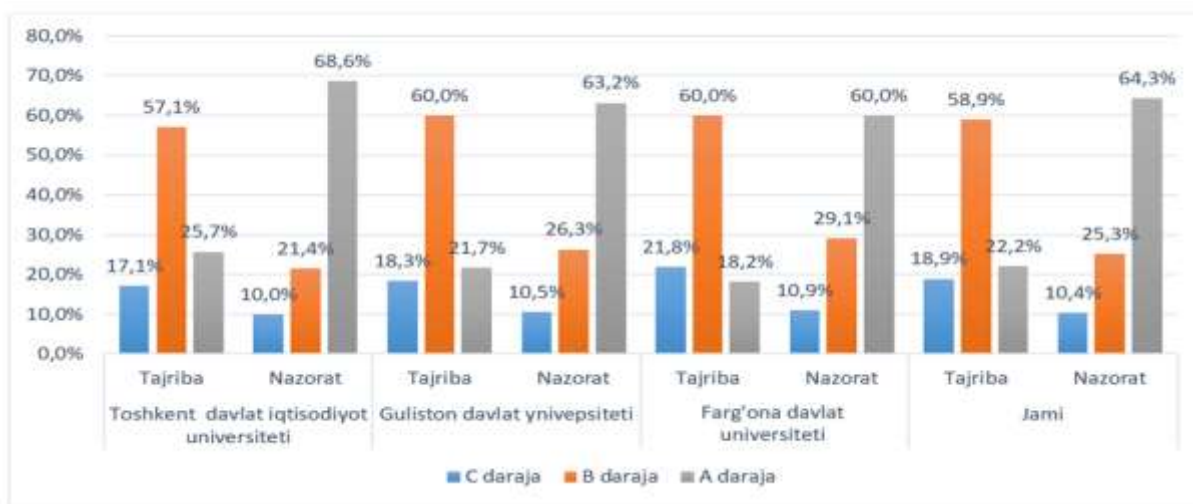
Mashgʻulotning natijalariga asoslangan soʻrovnoma¹⁵

Shaxsan siz xorijiy tilni bilishingizni qanday baholaysiz? (10 dan 1 gacha, bu yerda 10 maksimal ijobiy ball)	Raqamni yozing
Xorijiy tilni oʻrganishda qoʻshimcha qoʻllanmalardan foydalandingizmi?	Ha Yoʻq Bilmayman
Qoʻshimcha qoʻllanmada qaysi boʻlimni eng oson/eng qiyin deb topdingiz?	Boʻlimlar nomlarini yozing
Dialoglar uchun tavsiya etilgan mavzular siz uchun qiziqmi?	Ha Yoʻq Bilmayman
Tavsiya etilgan vazifalar siz uchun qiziqmi?	Ha Yoʻq Bilmayman
Ushbu oʻquv yili uchun ingliz tili darajangiz...	Yaxshilangan Yomonlashdi Hech narsa oʻzgarmadi
Shu bilimingiz bilan chet tili imtihonidan oʻt olasizmi?	Ha Yoʻq Bilmayman
Xorijiy tilda gapirish mahoratingizni hozir qanday taʼriflagan boʻlardingiz? (10 dan 1 gacha, bu yerda 10 maksimal ijobiy ball)	Raqamni yozing

¹⁵ Muallif ishlanmasi

Tajribali ta'limning muhim qismi talabalarni xorijiy tilni o'rganishda o'z yutuqlarini aks ettirish, baholash va o'z-o'zini tahlil qilish uchun so'roq qilishdir. Tajriba mashg'uloti yakunida talabalarga qo'shimcha qo'llanma bo'yicha mashg'ulot natijalariga asoslangan yana bir so'rovnoma taklif etildi (3.1.5-jadval).

Javoblar quyidagicha taqsimlandi: Xorijiy til darajasining shaxsiy bahosi (1 dan 10 ballgacha) haqidagi 1-savolga javob berib, 40% 8 ball, 10% 7 ball, 30% 9 ball ko'rsatilgan. 63,3% talabalar muntazam ravishda qo'shimcha nafaqa asosida ishlaganliklarini ko'rsatdilar. 50% dialoglarning mavzulariga qiziqishlarini aytishdi. 70% qo'llanmadagi vazifalarning o'zi ular uchun qiziqarli ekanligini aytdi. 76% ular xorijiy til darajasi yaxshilandi. Tajriba mashg'ulotlaridan so'ng 46,6 % ijobiy javob berdi. 60% talabalar xorijiy tilda gapirish qobiliyatlarini 9 ball (10 ballik shkala bo'yicha), 20 % 8 ball bilan tavsifladilar.

3.1.3-rasm. nazorat bosqichi (xorijiy tilni o'zlashtirish qobiliyatining rivojlanish darajasini tajribadan keyingi aniqlash, tajriba mashg'ulotlar natijalarini baholash) bo'yicha natijalarning darajalari (foiz hisobida)¹⁶

Oltinchi bosqichdagi o'quv natijalarini tahlil qilishga ko'ra, birinchi bosqich bilan taqqoslaganda, nutq qobiliyatini shakllantirish darajasini baholash mezonlariga ko'ra, foiz nisbati quyidagicha: talabalarning tajriba va nazorat guruhlarida mos

¹⁶ Muallif tomonidan shakllantirilgan

ravishda 22,2% va 64,3% A darajasiga, talabalarning 58,9% va 25,3% B darajasiga to‘g‘ri keladi, 18,9% va 10,4% C darajasiga mos keladi.

3.1.6-jadvalda tajriba guruhidagi oltinchi bosqich oxirida o‘quv natijalarining nisbati, shuningdek, tajriba va nazorat guruhlari natijalarining nisbati ko‘rsatilgan. Ya‘ni nazorat bosqichi (xorijiy tilni o‘zlashtirish qobiliyatining rivojlanish darajasini tajribadan keyingi aniqlash, tajriba mashg‘ulotlar natijalarini baholash) natijalari keltirilgan.

3.1.6-jadval

Nazorat va tajriba guruhlarida gapirishni o‘rganish natijalarining nisbati¹⁷

T/r	OTM	Guruhlar	Talabalar soni	Tajriba va nazorat guruhlari talabalarining olgan baholari		
				C daraja	B daraja	A daraja
				5	4	3
1.	Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti	Tajriba	70	12	40	18
		Nazorat	70	7	15	48
2.	Guliston davlat universiteti	Tajriba	60	11	36	13
		Nazorat	57	6	15	36
3.	Farg‘ona davlat universiteti	Tajriba	55	12	33	10
		Nazorat	55	6	16	33
	Jami	Tajriba	185	35	109	41
		Nazorat	182	19	46	117

Qo‘shimcha o‘quv qo‘llanmasidan foydalangan holda tajriba mashg‘ulotlari talabalar va o‘qituvchilarning keyingi so‘rovlari shuni ko‘rsatdiki:

- mavzu bo‘yicha zamonaviy ijtimoiy-madaniy ma‘lumotlarni o‘z ichiga olgan haqiqiy matnlar talabalarning motivasiyasini sezilarli darajada oshiradi

¹⁷ Ushbu jadval muallif hisob kitoblari asosida tuzilgan

(qo'llanma matnlaridan o'z ishlarida foydalangan o'qituvchilar deyarli barcha guruhlarda davomat ko'payganligini ta'kidladilar);

- ishlab chiqilgan mashq va topshiriqlarni bajarish talabalarni xorijiy tilda nutq malakalarini o'stirishga yordam beradi;

- darajali mashqlarning mavjudligi talabalarga mavzuni o'rganish darajasini mustaqil ravishda aniqlash va o'z yutuqlarini bashorat qilish imkonini berdi;

- talabalar ta'kidlaganidek, mustaqil ishlash uchun mashqlarning mavjudligi fanni yanada o'rganish motivasiyasini sezilarli darajada oshiradi.

Tayyorgarlik tajribasi tadqiqot natijalaridan talabalarning xorijiy tildagi kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga qaratilgan texnika va mashqlar tizimining samaradorligini ko'rsatdi va xorijiy tilni o'qitishning kredit-modulli tizimini va xorijiy tilni o'qitish jarayonida darslikni joriy etish zarurligini tasdiqladi.

3.2-§ Pedagogik tajriba-sinov ishlarining natijalari va ularning samaradorlik darajasi

Tajriba-sinov ishlarida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish qobiliyatining rivojlanish darajasini aniqlash samaradorligini isbotlovchi, mezonlardan biri bu statistik tahlildir. Pedagogik tajriba-sinov natijalarini matematik-statistik metodlardan foydalanib tahlil qilishda tajriba va nazorat guruhleri (ikkita tanlama) ning quyidagi statistik farqlari aniqlanadi:

Tanlanma guruhlarining o'rtacha qiymatlarini aniqlash va ular asosida, tanlamalarning dispersiyasi, dispersiyaning standart xatoligi, aniqlanish va variatsiya koeffitsiyentlari, ishonch intervallari va samaradorlik koeffitsiyentlari aniqlanadi.

Tajriba guruhleri va ularning elementlaridan iborat bo'lgan to'plamni 1-tanlanma, nazorat guruhleri va ularning elementlaridan iborat bo'lgan to'plam 2-tanlanma deb olindi. Har bir tanlamaning elementlari sifatida:

m_i – baholash turlari bo‘lib, bizning tadqiqot ishimizda 4 turdagi baholash turi bo‘lib, $i=1,2,3,4$ qiymatlarni qabul qiladi. Bular m_i larning qiymatlari mos ravishda 5,4,3,2 ga teng:

x_i -1-tanlanmaning baholash turlariga mos takrorlanishlar sonini;

y_i -2-tanlanmaning baholash turlariga mos takrorlanishlar sonini;

n_1, n_2 – mos ravishda, birinchi va ikkinchi tanlanmalarning umumiy sonini ifodalaydi.

Tajriba-sinov g‘oyasining gipotezasi sifatida H_0 va H_1 lar olinib, ular, H_0 : tajriba va nazorat guruhlarida olib borilgan tadqiqot ishlari bir-biridan farq qilmaydi, ularning bilim darajasi bir xil va samarasi mavjud emas;

H_1 tajriba va nazorat guruhlarida olib borilgan tadqiqot ishlari bir-biridan farq qiladi, ularning bilim darajasi har xil va samarasi mavjud.

Tajriba-sinov ishlarida ilgari surilgan g‘oyalar va pedagogik gipotezaning o‘rinli ekanligini tekshirish maqsadida Pirsonning χ^2 (xi kvadrat) metodidan, bundan tashqari, quyidagi statistik formulalardan ham foydalanildi.

1. Talabalarning o‘zlashtirish baxosining o‘rtacha qiymati sifatida tajriba

guruhlarida: $\bar{X} = \frac{\sum x_i m_i}{n_1}$ deb, nazorat guruhlarida esa $\bar{Y} = \frac{\sum y_i m_i}{n_2}$ formulalari bilan.

2. Statistik gipotezani H_0 gipoteza sifatida talabalarning olingan natijalari baholash turlari bo‘yicha kutilayotgan ehtimollar teng deb, alternativ H_1 gipoteza sifatida baholash turlari bo‘yicha kutilayotgan ehtimollarning farqi mavjud deb olindi.

3. Ushbu statistik gipotezani tekshirish uchun χ^2 (Pirson)

$\chi^2_{\text{критичес}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^c \frac{(n_1 y_{2i} - n_2 x_{1i})^2}{x_{1i} + y_{2i}}$ formulasidan foydalanamiz. Bu yerda: χ^2 – statistic qiymat, x_{1i} va y_{2i} lar mos ravishda tajriba va nazorat guruhlaridagi baholash turlariga nisbatan olingan baholarning takrorlanishlar soni.

4. Pedagogik gipoteza sifatida $\chi^2_{\text{кызатыс}}$ qiymati $\chi^2_{\text{критик}}$ qiymat bilan taqqoslanadi. Agar, $\chi^2_{\text{кызатыс}} > \chi^2_{\text{критик}}$ bo'lsa, H_0 (olib borilgan tadqiqot ishlari ya'ni tajriba guruhlarida olingan natijalar samarasiz) gipoteza rad etilib, H_1 (olib borilgan tadqiqot ishlari, ya'ni tajriba guruhlaridagi olingan natijalar ko'rsatkichlari samarali) gipoteza qabul qilinadi.

Bu yerda: $\chi^2_{\text{критик}}$ – normallashtirilgan chetlanish ishonch ehtimoli r asosida aniqlanadi. Ozodlik darajasi esa $k=s-1$ formulasi orqali topiladi. Bu yerda: s - baholash turlari.

χ^2 mezonini tajriba-sinov ishlari tanlagan baholashdagi mezonlar bo'yicha 3 ta baholash turlari asosida olib borilgani uchun, s ning qiymati, mos ravishda, 3 ga teng. Unda: $r=0,05$ ishonch ehtimoli asosida deb olinsa, k ning qiymat 2 ga teng. χ^2 jadvali asosida olingan qiymat $\chi^2_{\text{критик}}=5,99$ ga teng.

5. Shuningdek, olingan natijalarni baholashning samaradorlik ko'rsatkichini aniqlash uchun $\eta = \frac{\bar{X}}{\bar{Y}}$ formulasidan foydalanildi.

6. Tajriba va nazorat guruhlaridagi tanlanma dispersiya formulasidan:

$$S_x = \sum_{i=1}^{n-1} \frac{n_i(x_i - x)^2}{m-1}, \quad S_y = \sum_{i=1}^{n-1} \frac{n_i(y_i - y)^2}{n-1}$$

7. Dispersiyani hisoblashdagi standart xatoliklar tajriba guruhlarida $S = \sqrt{S_x}$, nazorat guruhlarida $S = \sqrt{S_y}$ formulasidan foydalanildi.

8. Ishonch chetlanishlarini hisoblashda tajriba guruhlarida $\Delta_x = t_\gamma \cdot \frac{S_x}{\sqrt{n}}$ nazorat guruhlarida esa $\Delta_y = t_\gamma \cdot \frac{S_y}{\sqrt{n}}$ dan foydalanildi.

9. Ishonch oraliq intervalini topishda tajriba guruhi uchun

$$\bar{X} - t_{\text{кр}} \cdot \frac{S_x}{\sqrt{n}} \leq a_x \leq \bar{X} + t_{\text{кр}} \cdot \frac{S_x}{\sqrt{n}}, \text{ nazorat guruhi uchun}$$

$$\bar{Y} - t_{kp} \cdot \frac{S_y}{\sqrt{n}} \leq a_y \leq \bar{Y} + t_{kp} \cdot \frac{S_y}{\sqrt{n}} \text{ formulalardan foydalanildi.}$$

Tajriba va nazorat guruhlari ishonch oralig‘i chegara qiymatlari bir-biri bilan ustma-ust yoki kesishishi natijalarining ishonchliligini yo‘qotadi. Shuning uchun har bir sinovdagi ishonch oralig‘i bir-biri bilan kesishmasligini taxmin qilish lozim.

10. Olib borilgan tadqiqot ishining o‘qitishdagi sifat darajasini aniqlashda $K_{yco} = \frac{(\bar{X} - \Delta_m)}{(\bar{Y} + \Delta_n)} >$ formulasidan xamda talabalarning bilim darajalarini baholash ko‘rsatkichlari sifatida $> K_{ooo} = (\bar{X} - \Delta_m) - (\bar{Y} - \Delta_n) > 0;$ formulalardan foydalanildi.

Ushbu statistik formulalar asosida yuqorida keltirilgan jadvallar dastlabki, nazorat va yakuniy natijalarning statistik tahlilini keltiramiz.

Dastlabki diagnostika bosqichi (xorijiy tilni o‘zlashtirish qobiliyatining rivojlanish darajasini aniqlash bosqichida o‘tkazilgan tajriba-sinov natijalariga ko‘ra, tajriba sinov ishlarida qatnashgan umumiy talabalarning tadqiqotda ilgari surilgan g‘oyalar, ya’ni tayyorlangan tarqatma va didaktik materiallar hamda dars va darsdan tashqari ishlar uchun yaratilgan dars ishlanmalaridan foydalanishdan oldingi bilim darajalari qay tarzda ekanligini bilish maqsadida o‘tkazilgan tajriba-sinov natijalaridan iborat statistik qatorni tuzamiz:

3.2.1-jadval¹⁸

Jami (barcha oliy ta’lim muassasalaridagi qatnashgan respodentlar uchun)

o‘tkazilgan dastlabki tajriba-sinov natijalari

Guruhlar	C daraja	B daraja	A daraja	
1-tanlama (tajriba guruhi)	x ₁₁ = 15	x ₁₂ =46	x ₁₃ =124	n ₁ =185
2-tanlama (nazorat guruhi)	y ₂₁ =17	y ₂₂ =42	y ₂₃ =123	n ₂ =182
∑	x ₁₁ +y ₂₁ =32	x ₁₂ +y ₂₂ =88	x ₁₃ +y ₂₃ =247	n ₁ +n ₂ =367

¹⁸ Ushbu jadval muallif hisob kitoblari asosida tuzilgan

$$\chi^2_{\text{кызамыс}} = \frac{1}{185 \cdot 182} \left(\frac{(185 \cdot 17 - 182 \cdot 15)^2}{32} + \frac{(185 \cdot 42 - 182 \cdot 46)^2}{88} + \frac{(185 \cdot 123 - 182 \cdot 124)^2}{247} \right) = 0,29$$

Yuqoridagi hisobga ko'ra, $\chi^2_{\text{кызамыс}} = 0,29 < \chi^2_{\text{критумик}} = 5,99$ bo'lganligi uchun nolinch H_0 gipotezani rad etishga asos yo'q bo'lgani uchun H_0 qabul qilinadi.

Tajriba va nazorat guruhlaridagi o'rtacha qiymat:

$$\bar{X} = \frac{1}{185} [15 \cdot 5 + 42 \cdot 4 + 124 \cdot 3] = 3,41$$

$$\bar{Y} = \frac{1}{182} [17 \cdot 5 + 46 \cdot 4 + 123 \cdot 3] = 3,42$$

Samaradorlik koeffitsiyenti:

$$\eta = \frac{3,41}{3,42} = 1,00$$

Bundan ko'rinadiki, dastlabki bosqichda olingan natijalar bo'yicha tajriba va nazorat guruhlaridagi talabalarning bilim darajasi bir-biridan farq qilmaydi va ularning samaradorlik ko'rsatkichi 1,00 ga teng.

Tajriba guruhi uchun:

$$S_x = \frac{(15 \cdot (5 - 3,41)^2 + 42 \cdot (4 - 3,41)^2 + 124 \cdot (3 - 3,41)^2)}{185 - 1} = 0,40$$

Nazorat guruhi uchun:

$$S_y = \frac{(17 \cdot (5 - 3,42)^2 + 46 \cdot (4 - 3,42)^2 + 123 \cdot (3 - 3,42)^2)}{182 - 1} = 0,43$$

hisoblashdagi standart xatoliklar tajriba guruhlarida:

$$S = \sqrt{S_x} = \sqrt{0,40} = 0,64$$

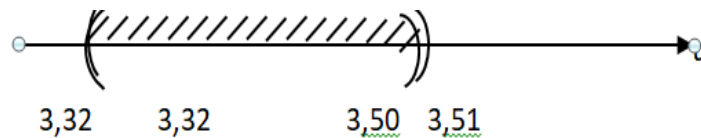
nazorat guruhlarida:

$$S = \sqrt{S_y} = \sqrt{0,43} = 0,66 \text{ ga teng, ishonch chetlanishlari tajriba guruhlarida:}$$

$$\Delta_x = t_\gamma \cdot \frac{S_x}{\sqrt{n}} = 1,96 \cdot \frac{0,40}{\sqrt{185}} = 0,09 \text{ Nazorat guruhlarida esa}$$

$$\Delta_y = 1,96 \cdot \frac{0,43}{\sqrt{182}} = 0,09 \text{ teng.}$$

Ishonchlilik oralig‘ining bir-biriga ustma-ust tushmasligini tekshirish maqsadida yuqoridagi statistik formulalar asosida dastlabki bosqichdagi tajriba guruhining ishonch oralig‘ini topsak, $3,32 \leq a_x \leq 3,50$, nazorat guruhining ishonchli oralig‘i esa, $3,32 \leq a_x \leq 3,51$ ga teng. Bundan ko‘rinadiki, bu guruhlarning ishonch oraliq qiymatlari bir-biri bilan kesishadi. Ishonch oralig‘ini bir-biriga ustma ust tushmasligini tekshirish maqsadida geometrik chizmasini keltiramiz:

Bu esa H_0 gipotezaning qabul qilinishiga olib keladi.

Demak, $\alpha=0,05$ qiymatdorlik darajasi bilan aytilish mumkinki, tajriba va nazorat guruhlarida olib borilgan tadqiqot natijalari bir-biridan farq qilmaydi.

Yuqoridagi natijalarga asoslanib, tajriba-sinov ishlarining sifat ko‘rsatkichlarini hisoblaymiz.

Bizga ma’lumki, $\bar{X} = 3,41$; $\bar{Y} = 3,42$ $\Delta_n = 0,09$ $\Delta_m = 0,09$ ga teng.

Bundan sifat ko‘rsatkichlari:

$$K_{yc\delta} = \frac{(\bar{X} - \Delta_m)}{(\bar{Y} + \Delta_n)} = \frac{3,41 - 0,09}{3,42 + 0,09} = 0,99 < 1;$$

$$K_{\delta\delta\delta} = (\bar{X} - \Delta_m) - (\bar{Y} - \Delta_n) = (3,41 - 0,09) - (3,42 - 0,09) = -0,01 > 0.$$

Olingan natijalardan olib borilgan tadqiqot ishlarining samarasi (sifat ko‘rsatkichi) birdan kichikligi ($K_{yc\delta} = 0,99$) va bilish talabalarni baholash ko‘rsatkichi mezoni noldan deyarli farq yo‘qligini ($K_{\delta\delta\delta} = -0,01 > 0$) ko‘rish mumkin.

Endi bunda hisoblash qiymatlarni barcha ta’lim muassasalar uchun

3.2.2-jadvalda statistik qiymatlar jadvalini keltiramiz.

Tajriba-sinov natijalarini χ^2 mezoni asosida hisoblash natijalari.

OTM	Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti		Guliston davlat universiteti		Farg'ona davlat universiteti		Jami	
	Tajriba	Nazorat	Tajriba	Nazorat	Tajriba	Nazorat	Tajriba	Nazorat
Guruhlar								
o'rtacha qiymat	3,36	3,37	3,42	3,42	3,47	3,47	3,41	3,42
Samaradorlik	1,00		1,00		1,00		1,00	
Tanlanma Dispersiya	0,37	0,40	0,41	0,42	0,43	0,47	0,40	0,43
Standart xatolik	0,61	0,64	0,64	0,65	0,66	0,68	0,64	0,66
aniqlanish ko'rsatkichi	2,2%	2,3%	2,4%	2,5%	2,5%	2,7%	1,4%	1,4%
Ishonchlilik oralig'i	3,21	3,22	3,25	3,25	3,30	3,29	3,32	3,32
	3,50	3,52	3,58	3,59	3,65	3,65	3,50	3,51
xi kvadrat	0,13		0,01		0,24		0,29	
Kritik qiymat	7,81		7,81		7,81		7,81	
Kriteriy xulosasi	H0		H0		H0		H0	
Ishonch chetlanishi	0,05	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,02	0,02
o'qitish sifatini baholash ko'rsatkichi	0,97		0,97		0,96		0,99	
bilish darajasini baholash ko'rsatkichi	-0,01		0,00		0,00		-0,01	

Demak, barcha ko'rsatkichlar kritik qiymatdan kichik va qo'yilgan gipoteza shartini bajarmaganligi uchun olingan natijalarda tajriba va nazorat guruhlarining bilim darajalari bir-biridan farq qilmasligi isbotlandi.

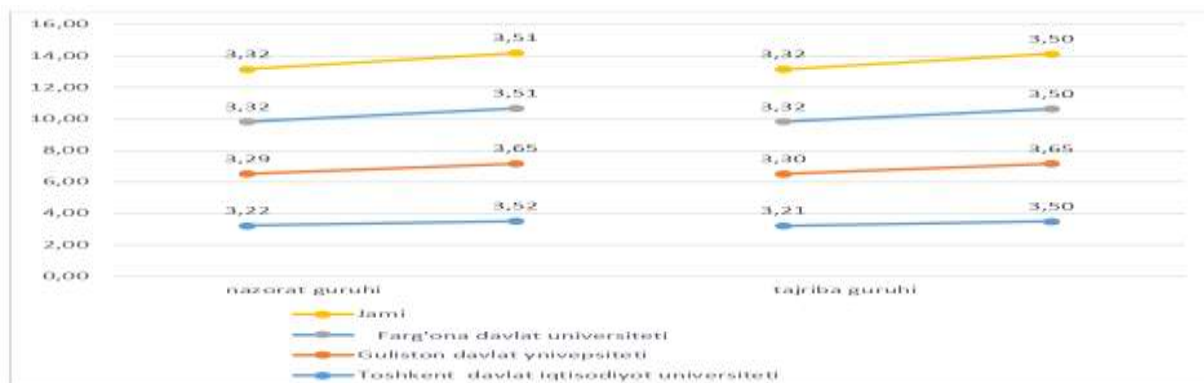
¹⁹ Ushbu jadval muallif hisob kitoblari asosida tuzilgan

3.2.1-rasm. Dastlabki bosqichda tajriba va nazorat guruhlarining o'rtacha o'zlashtirish qiymatlari²⁰

3.2.2-rasm. Dastlabki bosqichda tajriba guruhining nazorat guruhlariga nisbati, ya'ni samaradorlik ko'rsatkichlari.²¹

3.2.3-rasm. Dastlabki bosqichda tajriba va nazorat guruhlarining ishtonch oraliqlari

²⁰ Muallif tomonidan shakllantirilgan

²¹ Muallif tomonidan shakllantirilgan

Demak, dastlabki bosqich natijalari va diagrammalari ko‘rinishlariga ko‘ra tajriba guruhlaridagi natijalar nazorat guruhlariga nisbatan farq qilmas ekan.

Endi tajriba sinov ishlaridagi nazorat bosqichidagi natijalarning statistik tahlilini keltiramiz. Yuqoridagi nazorat bosqichi jadvalidagi o‘tkazilgan tajriba-sinov natijalariga ko‘ra statistik qatorni tuzamiz:

3.2.3-jadval²²

O‘tkazilgan oraliq nazorat ishi natijalarining statistik xisobi

POTM	Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti		Guliston davlat universiteti		Farg‘ona davlat universiteti		Jami	
	Tajriba	Nazorat	Tajriba	Nazorat	Tajriba	Nazorat	Tajriba	Nazorat
o‘rtacha qiymat	3,76	3,36	3,82	3,40	3,85	3,44	3,81	3,40
Samaradorlik	1,12		1,12		1,12		1,12	
Tanlanma Dispersiya	0,44	0,40	0,42	0,42	0,45	0,43	0,44	0,41
Standart xatolik	0,66	0,63	0,65	0,65	0,67	0,65	0,66	0,64
aniqlanish ko‘rsatkichi	2,1%	2,3%	2,2%	2,5%	2,4%	2,6%	1,3%	1,4%
Ishonchlilik oralig‘i	3,60	3,21	3,65	3,24	3,68	3,26	3,71	3,30
	3,91	3,51	3,98	3,57	4,03	3,61	3,90	3,49
xi kvadrat	18,80		16,22		13,19		47,86	
Kritik qiymat	7,81		7,81		7,81		7,81	
Kriteriy xulosasi	H1		H1		H1		H1	
Ishonch chetlanishi	0,05	0,05	0,06	0,06	0,07	0,06	0,02	0,02
o‘qitish sifatini baholash ko‘rsatkichi	1,09		1,08		1,08		1,11	
bilish darajasini baholash ko‘rsatkichi	0,39		0,41		0,41		0,41	

Yuqoridagi natijalardan shunday xulosa qilish mumkinki, tajriba guruhlaridagi bilim darajalari yuqori bo‘lsa-da tajriba-sinov ishlarida olib borilgan

²² Ushbu jadval muallif hisob kitoblari asosida tuzilgan

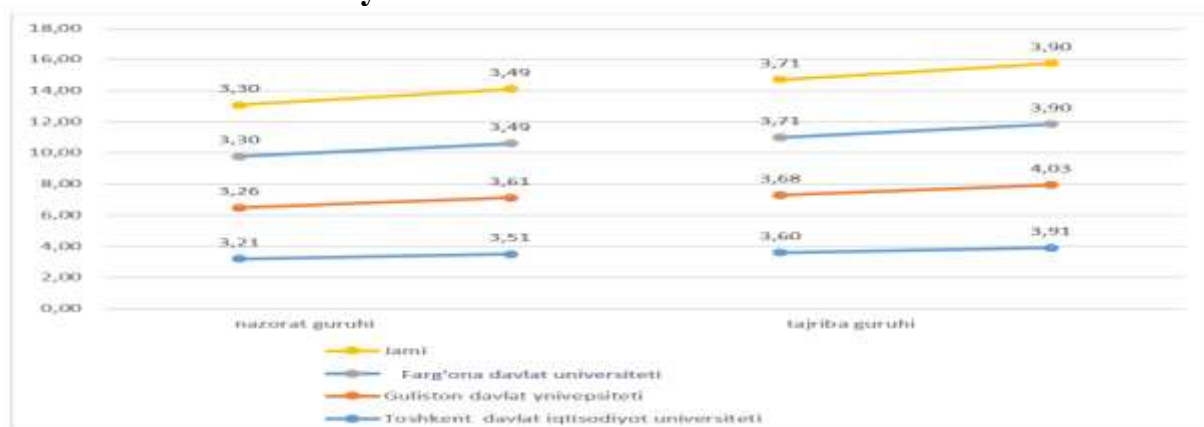
tadqiqot ishlari, yaratilgan ishlanmalar va darslarni tashkil etish metodikasi orqali olib borilgan ishlar sifatini takomillashtirish zarurligini taqozo etadi.

3.2.4-rasm. Oraliq bosqichda tajriba va nazorat guruhlarining o'rtacha o'zlashtirish qiymatlari²³

3.2.5-rasm. Oraliq bosqichda tajriba guruhining nazorat guruhlariga nisbati, ya'ni samaradorlik ko'rsatkichlari

3.2.6-rasm. Oraliq bosqichda tajriba va nazorat guruhlarining ishonch oraliqlari²⁴

²³ Muallif ishlanmasi

²⁴ Muallif ishlanmasi

Demak, barcha ko'rsatkichlar kritik qiymatdan kichik va qo'yilgan gipoteza shartini bajarmaganligi uchun H_1 gipoteza qabul qilinadi.

Tajriba- sinov ishlaridagi yakunlovchi bosqichdagi natijalarning statistik tahlilini keltiramiz. Yuqoridagi yakuniy bosqich jadvalidagi o'tkazilgan sinov natijalariga ko'ra, statistik taxlilini keltiramiz.

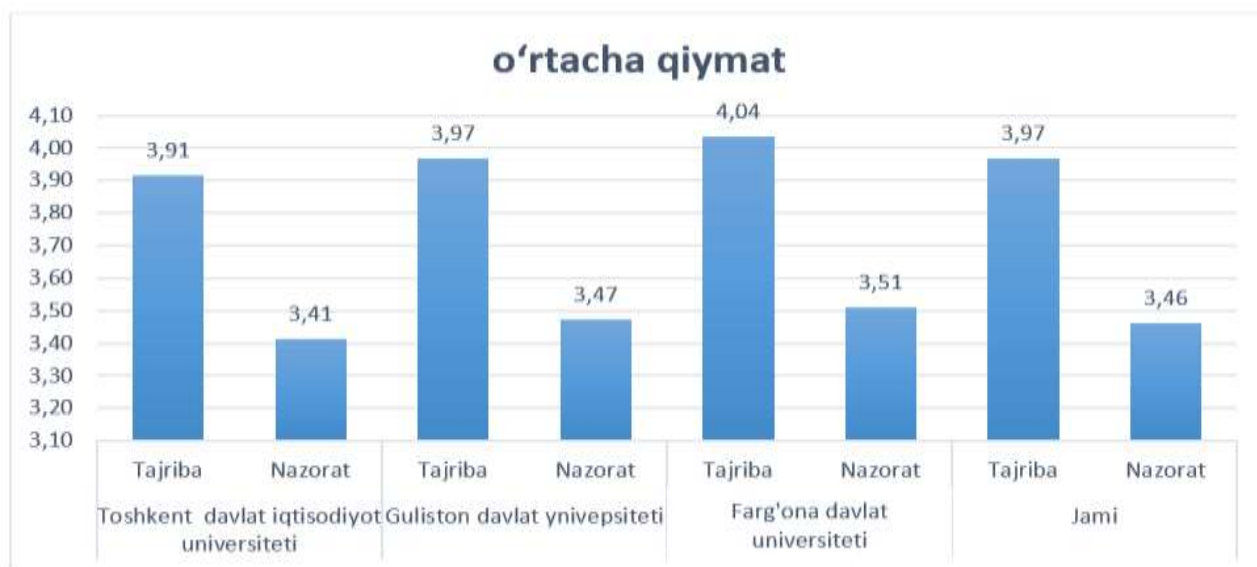
3.2.4-jadval

O'tkazilgan yakuniy nazorat ishi natijalarining statistik xisobi

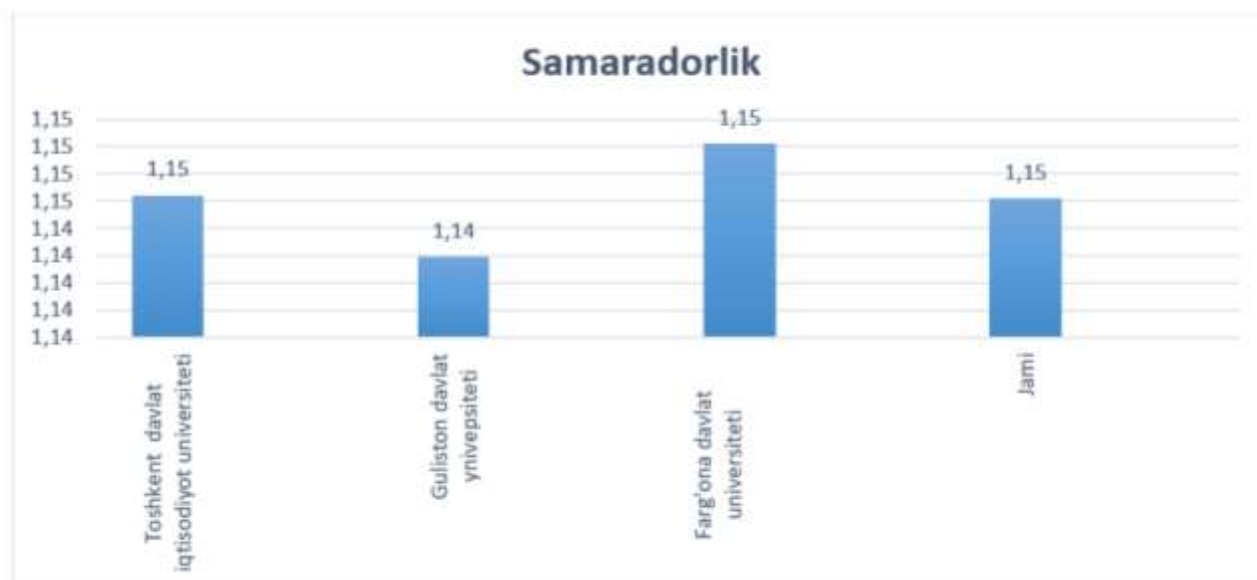
OTM	Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti		Guliston davlat universiteti		Farg'ona davlat universiteti		Jami	
	Tajriba	Nazorat	Tajriba	Nazorat	Tajriba	Nazorat	Tajriba	Nazorat
o'rtacha qiymat	3,91	3,41	3,97	3,47	4,04	3,51	3,97	3,46
Samaradorlik	1,15		1,14		1,15		1,15	
Tanlanma Dispersiya	0,42	0,44	0,40	0,46	0,40	0,47	0,41	0,46
Standart xatolik	0,65	0,67	0,63	0,68	0,63	0,68	0,64	0,68
aniqlanish ko'rsatkichi	2,0%	2,3%	2,1%	2,6%	2,1%	2,6%	1,2%	1,4%
Ishonchlilik oralig'i	3,76	3,26	3,81	3,30	3,87	3,33	3,88	3,36
	4,07	3,57	4,13	3,65	4,20	3,69	4,06	3,56
xi kvadrat	26,32		20,85		20,20		66,88	
Kritik qiymat	7,81		7,81		7,81		7,81	
Kriteriy xulosasi	H1		H1		H1		H1	
Ishonch chetlanishi	0,06	0,05	0,07	0,06	0,07	0,06	0,02	0,02
o'qitish sifatini baholash ko'rsatkichi	1,11		1,10		1,11		1,13	
bilish darajasini baholash ko'rsatkichi	0,49		0,49		0,52		0,50	

Yuqoridagi natijalardan shunday xulosa qilish mumkinki, tajriba sinov ishlarida olib borilgan tadqiqot ishlari, yaratilgan ishlanmalar va darslarni tashkil

etish metodikasi orqali olib borilgan ishlar samarali ekanligini matematik statistik usullar orqali isbotlandi

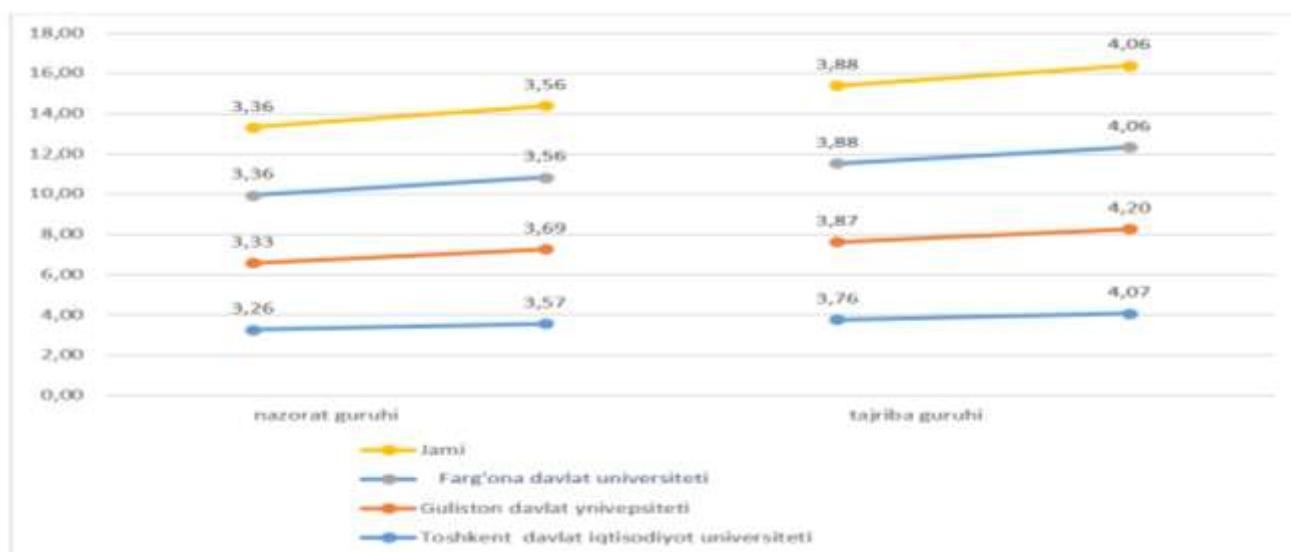
3.2.7-rasm. Yakuniy bosqichda tajriba va nazorat guruhlarining o'rtacha o'zlashtirish qiymatlari²⁵

3.2.8-rasm. Yakuniy bosqichda tajriba guruhining nazorat guruhlarga nisbati, ya'ni samaradorlik ko'rsatkichlari²⁶

²⁵ Muallif tomonidan shakllantirilgan

²⁶ Muallif ishlanmasi

3.2.9 -rasm. Yakuniy bosqichda tajriba va nazorat guruhlarining ishonch oraliqlari²⁷

Demak, barcha ko'rsatkichlar kritik qiymatdan katta va qo'yilgan gipoteza shartini bajarganligi uchun olingan natijalarda tajriba guruhidagi o'qitish samarasi yuqori ekanligi isbotlandi.

Ushbu hisob-kitob natijalariga ko'ra, olib borilgan tadqiqot ishlari samaradorligi o'rtacha 15 % ga yuqori ekanligi statistik metodlar yordamida aniqlandi va olib borilgan tadqiqot ishi natijalari samarali ekanligi isbotlandi.

Xulosa qilinganda, tajriba guruhidagi talabalarning o'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichi farqi 15% ni tashkil etdi.

Demak, ta'lim jarayonida xorijiy tilni o'zlashtirish qobiliyatining rivojlanish darajasini, xorijiy tilni o'zlashtirish qobiliyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirish dasturiga muvofiq kredit-modulli ta'lim tizimida nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan tajriba sinov ishlarini va xorijiy tilni o'zlashtirish qobiliyatining rivojlanish darajasini tajribadan keyingi aniqlash, tajriba mashg'ulotlar natijalarini baholash natijalariga ko'ra olib borilgan taqiqot ishining haqqoniyligini oshiradi.

²⁷ Muallif tomonidan shakllantirilgan

Uchinchi bob bo'yicha xulosa

1. Aniqlash tajribasi xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishning past darajasini aniqladi, bu maqsadli eksperimentni o'tkazish uchun asos bo'lib xizmat qildi.

2. Talabalarning kredit-modul tizimiga asoslangan xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini shakllantirish jarayoni instrumental va informatsion qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olsa, samaraliroq bo'lishini tajriba-sinov ishlari isbotladi.

3. Muammoning hozirgi holatini tahlil qilishimiz bugungi kunda kredit modul tizim sharoitida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish modelini yaratishga imkon beradigan pedagogik tajribaning ma'lum bir ilmiy-uslubiy fondi yaratilganligini aniqlashga imkon berdi.

4. Tadqiqotimiz natijasi shuni ko'rsatdiki, talabalarning kredit-modul tizimiga asoslangan xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishga pedagogik ta'sir ko'rsatishning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi o'z faoliyatida qulay psixologik muhitni yaratishga hissa qo'shadi, talabaga o'z qadriyat pozitsiyalarini rivojlantirish va mustahkamlashga yordam beradi, uning kasbiy yo'naltirilgan muloqot kompetensiyasini boyitishga, ijodiy faoliyat jarayonida hamkorlik qilish qobiliyatini rivojlantirishga ko'maklashgan.

5. Tadqiqotning natijasiga ko'ra, talabalarning kredit-modul tizimiga asoslangan xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishning yetakchi omillari – bu chet tilini o'qitishning tarkibiy jihatlarini kasbiy yo'naltirish, o'quv jarayoni uchun motivatsion asosni ta'minlash; hurmat qilishga asoslangan gumanistik aloqa uslubi, talabaning shaxsiyati, ishonchi, so'z erkinligini rag'batlantirish. Sanab o'tilgan omillar muloqot kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi, agar o'rganish jarayonida quyidagi pedagogik shart-sharoitlar majmuasi yaratilsa: chet tilida ta'lim mazmunining ma'nolarini boyitish, bu esa o'z-o'zini rivojlantirishga imkon bergan.

XULOSA

“Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish texnologiyasi (kredit-modul tizimidagi iqtisodiyot yo‘nalishi talabalari misolida)” mavzusida mavzusida olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Tadqiqot ishlarini o‘tkazish jarayonida normativ hujjatlar (DTS, malaka talablari) va talabalarning ingliz tilini o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun asosiy kommunikativ, metakognitiv, kasbiy kompetensiyalar bo‘yicha amaliy ishlar amalga oshirilib, kredit-modul tizimida o‘rganish tamoyillari tahlil qilingan va aniqlangan (maqsad va vazifalarga yo‘naltirish tamoyili, natijalar, kompetensiyani shakllantirishning birligi tamoyili, o‘quv materialini modulli qurish tamoyili va minimal yetarlilik, funksionallik tamoyili, sheriklik tamoyili, motivasiyani boyitish tamoyili, faol nutq amaliyoti tamoyili va tilning barcha jihatlarini o‘qitishning o‘zaro bog‘liqligi kabilar).

2. Talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasining rivojlanish darajasini baholash mezonlari ishlab chiqilgan (lingvistik, psixologik, ijtimoiy-madaniy mezonlar) va imkoniyatlari funksional va kommunikativ jarayonlarda bir-birini baholashi asosida ochib berilgan, xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmalarini bosqichma-bosqich rivojlantirish dasturi ushbu ko‘nikmaning rivojlanish bosqichlarini tavsiflaydi

3. O‘qituvchi va talabaning guruh va mustaqil ishlardagi harakatlari algoritmi ishlab chiqilgan va metodologiyani amalga oshirishning kerakli natijasi aniqlanib, ingliz tilini o‘zlashtirish malakalarini shakllantirish jarayonining tarkibi va mazmuni, jumladan, tarkib bloki, axborot bloki, texnologik blok va o‘qitish vositalari bloki kabilar ishlab chiqilgan va takomillashtirilgan.

4. Tajriba-sinov ishlari davomida kredit-modulli tizim asosida talabalarning ingliz tilidan mustaqil o‘zlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishning uslubiy modeli ishlab chiqilgan, uning tarkibiy qismlari va ish tamoyillari ya’ni: kredit-modulli tizimda tilni o‘zlashtirishning maqsadi, vazifalari, yondashuvlari, tamoyillari,

tuzilishi va mazmuni (kontent bloki, axborot bloki, texnologik blok, o‘qitish vositalari bloki), ish shakllari va o‘qitish texnikasi kredit-modulli tizimda gapirish (guruh ishi, mustaqil ish, talabalarning nazorat qilinadigan mustaqil ishi) mezonlari va o‘quv natijalari kabilar tadqiqot ishida o‘z isbotini topgan.

5. Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarning ingliz tilidan o‘zlashtirish ko‘nikmalarini o‘zlashtirish bo‘yicha ish shakllari va usullari, nutq ko‘nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirish dasturiga muvofiq taqsimlandi, bu ma’lum darajada o‘qituvchining o‘quv jarayoniga tayyorgarligini osonlashtirdi va o‘quv materiallarini tematik modullarga ritorik aloqasini uyg‘unlashtirdi, tadqiqot ishining istiqbollari xorijiy tilni o‘zlashtirish faoliyatining boshqa turlarini o‘qitish modellarini, bakalavr yo‘nalishi talabalari uchun ta’limning boshlang‘ich va yuqori bosqichida ham maxsus kurslar uchun dasturlar ishlab chiqilib, takomillashtirilgan.

6. Talabalarning mustaqil ishi oliy o‘quv yurtining asosiy, tizimni shakllantiruvchi tarkibiy qismi sifatida tashkil etildi, o‘quv jarayonining shaxsga yo‘naltirilgan mazmunini aniqlash maqsadida talabalarning mustaqil ishining yangi mazmuni, shakllari va usullarini ishlab chiqish, ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish va o‘tkazish, talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish jarayonida o‘qituvchi va talaba o‘rtasida ishlab chiqarish munosabatlarining yangi shakllarini yaratish hamda muammoli til birliklarini ifodalovchi so‘zning leksik va grammatik shakllarini assotsiativ bog‘lab o‘rgatish maqsadga muvofiqligi ta’minlangan.

7. Oliy ta’lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish qobiliyatining rivojlanish darajasini bosqichma-bosqich rivojlantirish dasturiga muvofiq, kredit-modulli ta’lim tizimida nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan tajriba-sinov ishlarini tajribadan keyin aniqlash va talabalarning shaxsiy intellektual harakatchanligi uyg‘unligini izchil motivatsiyalash asosida tajriba mashg‘ulotlari natijalarini baholashga ko‘ra olib borilgan taqiqot ishining haqqoniyliги oshirilgan.

8. Mustaqil ishlash jarayonida talabalarning xorijiy tilni o‘zlashtirish ko‘nikmasini rivojlantirishga oid zamonaviy nazariy yondashuvlar asosida:

- bakalavriatning barcha ta'lim yo'nalishlar talabalari, tadqiqotchilar, xorijiy tilni rivojlantirishga qiziquvchi barcha soha egalari uchun mo'ljallangan "Economy English in one lesson" nomli o'quv qo'llanma;

- mustaqil ishlash jarayonida hamda masofaviy o'qitishda talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishni vositasi sifatida "Xorijiy til"(ingliz tili) fanidan "Talabalarning mustaqil ta'lim jarayonlarini rivojlantirish yoki boshqarish uchun natijalarni tahlil qilish va bashorat qilish tizimi" mobil ilovasi;

- tilni mustaqil ravishda o'rganish uchun mo'ljallangan "Independent work time" nomli o'quv qo'llanma tayyorlangan.

TAVSIYALAR

talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishda kredit modul tizimining pedagogik va psixologik imkoniyatlarini aniqlashtirishda, axborot almashishga muvofiq ehtiyojlarni muvofiqlashtirish, amaliy faoliyat texnologiyalarini egallash, nutqiy qobiliyat va lingvistik faoliyatni soddadan murakkabga takomillashtirish maqsadga muvofiq.

talabalarning kredit modul tizimi sharoitida xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishda ishbilarmonlik, madaniyatlararo aloqa vositalaridan foydalanish, o'z qadr-qimmatini mustahkamlash, ishonch, empatiya, o'zlikni interfaol muhitga moslashtirishga asoslangan munosabatlarini takomillashtirish zarur.

mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning xorijiy tilni o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirishga qaratilgan didaktik mikromuhitni yaratish hamda pozitiv va kreativlikka asoslangan shaxsiy-kasbiy xislatlarni barqaror namoyon qilishga ustuvorlik berish va jamiyat ijtimoiy taraqqiyotiga ta'sirini ko'rsatish asosida takomillashtirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

I. Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1. 2020 yil 27 fevraldagi “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4623-son qarori. www.lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi o‘zluksiz ta’limi tizimining davlat ta’lim standarti. Ta’limning barcha bosqichlari bitiruvchilarining chet tillari bo‘yicha tayyorgarlik darajasiga qo‘yiladigan talablar. Vazirlar Maxkamasining 2013 yil 8 maydagi 124-son qaroriga 1-ilova. O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami. 2013. www.uza.uz

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 8 maydagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zluksiz ta’lim tizimining chet tillar bo‘yicha davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. www.lex.uz

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xorijiy tillarni o‘rganishni takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori. (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 20.01.2022 y., 09/22/34/0048-son)

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish to‘g‘risida”gi PQ-2909-son qarori. www.lex.uz

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son farmoni. www.lex.uz

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son farmoni. www.lex.u

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisiga Murojaatnomasi. www.uza.uz

9. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni – T.: 2020 yil, 23 sentyabr //O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi: www Lex.uz

10. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi.-T.:O‘zbekiston, 2003.

II. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

11. Mirziyoev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T: “O‘zbekiston” NMIY, 2017. – 488 b.

12. Mirziyoev SH.M. «Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyida so‘zlagan nutqi. T:O‘zbekiston, 2017.-80 b.

13. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. –T:O‘zbekiston, 2017.-488 b.

14. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -T:O‘zbekiston, 2016.-56 b.

15. Mirziyoev SH.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz.-T:O‘zbekiston, 2017.

16. Mirziyoev SH.M. Qonun ustuvor ligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.-T:O‘zbekiston, 2017.-48 b.

Manbalar (maxsus adabiyotlar)

17. Azizova F.S. Ingliz tili frazeologizmlarini o‘rgatish metodikasi. -T, 2011.

18. Himmataliyev D.O Integratsiyalashgan axborot ta’lim muhitida bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini pedogogik faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish.-T: 2020-143 b.

19. Keldiyorova M. Mustaqil ta’limni samarali tashkil qilish talabalar mustaqil fikrlashini rivojlantirish omili sifatida. – T., Zamonaviy ta’lim. 2022-113 b.

20. Kredit-modul tizimi va o‘quv jarayonini tashkil etish moduli bo‘yicha o‘quv uslubiy majmua. - T., 2020-113b.

21. Maxmonov O‘.A. Oliy ta’limda kredit-modul tizimining joriy etilishi va imkoniyatlari. Zamonaviy ta’lim. 2021, 1 (98)-4-11b.

22. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. — T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.-146 b.
23. Muslimov N.A, Usmonboyeva M., Sayfurov D., To'rayev A. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari, – T., 2015. – 120 b.
24. Nikadambayeva H.B. Talabalarni mustaqil ta'limini tashkil etishda dasturiy didaktik majmuaning o'rni va ahamiyati. <https://infourok.ru/3713179.html>.
25. Nurullayeva Sh.A. Pedagogik mahorat va kompetentlik: mazmuni, shakllantirish metodikasi, rivojlantirish yo'llari. Pedagogik mahorat, 2021. 15 b.
26. Qodirova M. T. Kompetentlik yondashuvi nazariyasi va uning pedagogik mazmuniga doir qarashlar // Молодой ученый. — 2020. — № 43. — 343 b.
27. Riskulova K.J. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari sotsiolingvistik kompetentligini shakllantirish tizimi. Ped.f.d. (DSc) diss. avtor. - T: 2017. — 14 b.
28. Sattarov T.K. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchisining uslubiy xomilkorligini shakllantirish texnologiyasi. -T., 2003.-123b.
29. Sultonov M.K, O'rinov V, Umarov A O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tashkilotlarida ESTS kredit-modul tizimi: asosiy tushuncha va qoidalar. O'quv qo'llanma. TDIU – T.,2020. -131b.
30. Talaba va magistrantlarning mustaqil ishini tashkil etish va nazorat qilish bo'yicha yo'riqnoma. Jizzax., 2021.
31. Usmonov B.Sh. Xabibullayev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. – T, TKTI, 2020. - 120 b.
32. Xoshimov O'.X. Ingliz tili o'qitish metodikasi. – «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi. T. 2003.-304 b.
33. Yoqubov I.Ya Ingliz tili o'qitish metodikasi. – «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi.T. 2003.-304 b.
34. Shoumarov G'.B va boshqalar. Shaxsda nutq malakalarini rivojlantirishning ayrim psixologik jihatlari. Zamonaviy ta'lim. 2016, №1. -177b.

35. Ахмедова Л.Т. Методика преподавания литературы. Узб. государственный ун-т мировых яз. философов Узбекистана, - Т. 2009. -306 с.
36. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. - М.: Русский язык, 1977. - 288 с.
37. Варенова Л.И., Куклин В.Ж., Наводнов В.Г. Рейтинговая интенсивная технология модульного обучения. - М., 1993. - 67 с.
38. Гальскова Н.Д., Гез Н.П. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: Учебное пособие для студ. лингв, ун-тов и фак. ин.яз.высш.пед.учебн.заведений-М.:Издательский центр «Академия», 2009.
39. Дифференцированное обучение (Т.В.Машаровой, В.Матвеева, Л.В.Байбородовой)//URL: <http://cito-web.yspu.org/link1/metod/met49/nodel6.html>.
40. Европейская система уровней владения иностранным языком [Электронный ресурс] И URL: http://lang.mipt.ru/articles/european_levels.html.
41. Европейское пространство высшего образования Совместное заявление европейских Министров образования, подписанное в Болонье 19 июня 1999 года // URL: <http://iic.dgtu.donetsk.ua/russian/ovs/bologna.html>
42. Жук О.Л. и др. Педагогические основы самостоятельной работы студентов: Пособие для преподавателей и студентов / Под общ. ред. О.Л.Жук. - Мн.: РИВШ, 2005. - 112 с.
43. Зеер Э., Сыманюк Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования - 2005. - № 4. - С. 23-30
44. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. - 2003. - № 5. - 34-42с.
45. Зимняя И.А. Сахарова Т.Е., Проектная методика обучения английскому языку / /Иностранный язык в школе. - 1991. - № 3. - 9-15 с.
46. Ибрагимова Ф.Х. Формирование у будущих учителей английского языка интереса к культуре англии как фактор профессионального совершенствования, - Ташкент 2014. -208 с.

47. Конышева А.В. Организация самостоятельной работы учащихся по иностранному языку. - СПб.: КАРО; Мн.: Четыре четверти, 2005. - 208 с.
48. Касымова Н.А. Болонский процесс: кредитно-модульная система., Ташкент-2019- 14с.
49. Колесникова И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. - М.;, 2008. - 431
50. Кудрявцева Л.В. Использование телекоммуникационных проектов для формирования иноязычной социокультурной компетенции у учащихся старших классов// Иностранные языки в школе. - 2007. - № 4. - 49-53с.
51. Махкамова Г.Т. Консервирую формирования межкультурное компетенции студентов английского языка. -Ташкент: Фан, 2010.-208 с.
52. Мирошниченко Ю. Анализ состояния организации самостоятельной работы студентов университетов в процессе кредитно-модульного обучения / Ю.Мирошниченко, А.Троян //- №2(33).- 2010.- 131с.
53. Попова Н.В. Самостоятельная работа с использованием информационных технологий при обучении иностранному языку в непрофильной магистратуре /- Новочеркасск: Юж.-Рос. гос.техн.ун-т (НПИ). - 2010. - С. 305–309.ю. - 2-е изд. - М.: Просвещение, 1991. – 230 с.
54. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. - М., 1989. – 278 с.
55. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - СПб.: Питер, 2000.
56. Саидова Ф.Б. Целостность управления качеством образования в высших учебных заведениях . - Ташкент 2014.- 152 с.
57. Салтовская Г.Н. Модульная технология обучения иностранному языку // Иностранный язык в школе. - 2007. - № 7. - С. 7-11.
58. Сафонова В.В. Культуроведение в системе современного языкового образования // Иностранные языки в школе. - 2001. - № 3. — 17-24 с.

59. Сафонова В.В. Культуроведение и социология в языковой педагогике. - Воронеж, 1992. - 430 с.
60. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам. - М.: Высшая школа, Амскорт Интернэшнл, 1991. - 305 с.
61. Сергеенкова В.В. Управляемая самостоятельная работа студентов. Модульно-рейтинговая и рейтинговая системы. - Мн.: РИВШ, - 132с.
62. Соколова Е.Е. Введение в психологию: учебник (Общая психология: В 7 т. Под ред. Б.С.Братуся; том 1; гриф МО РФ). М., 2005.-189с.
63. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей. - М.: Астрель, 2008. - 270с.
64. Темуров С.Ю. Методика организации самостоятельной работы студентов по курсу математического анализа с использованием информационных технологий// Молодой ученый. - 2012. - № 6. - 428–431с.
65. Хошимова Д.У. Лингводидактические основы изучения лакун вконтексте современного функционированию русского языка и межъязыковых взаимодействия: УзГУМЯ, 2007.-350 с.
66. Чошанов М.А. Еще раз о блочно-модульном обучении: уроки внедрения // Учитель. - 2005. - № 4. - 59-65 с.
67. Шакадилова Н.И. Практическое значение использования кредитно-модульной системы в высшем образовании. –Т., 2020- 160 с.
68. Шамова Т.И. Самостоятельно по индивидуализированной программе (модульная технология обучения)// Народное образование.-1997.-№9.-74-84с.
69. Щукин А.Н. Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам. -М.: Филоматис, 2010. - 186с

Xorijiy (ingliz tilidagi) adabiyotlar

70. Aston, S. 2009 “How Do I Contribute to Student Teachers’ Critical Development?” *Educational Journal of Living Theories* 2 (2): 172–214 p.

71. Berge, Z.L Student barriers to online learning: A factor analytic study - Publisher: Taylor and Francis Ltd, Distance education, 2005.28-49p
72. Choi, J. A. 2011. "A Self-study of the Teaching of Action Research in A University Context." *Studying Teacher Education* 7(01):35–49.
73. Coleman, E., and M. Leider. 2014. "Personal and Professional Growth Realized: A Self-study of Curriculum Design and Implementation in A Secondary Science Classroom." *Studying Teacher Education* 10 (1): 53–69 p.
74. Crowe, A. (Ed.). (2010). *Advancing social studies education through self-study methodology: The power, promise, and use of self-study in social studies education*. Dordrecht: Springer.
75. Dinkelman, T. (2003). Self-study in teacher education: A means and ends tool for promoting reflective teaching. *Journal of Teacher Education*, 54, 6–18.10.1177/0022487102238654.
76. Harmer J. *The Practise of English Language Teaching*: 3rd edition. Longman. 2001. – 384p.
77. Karimkhani F. The relationship between EFL learners' writing performance with their grammar knowledge, writing strategy use and self-esteem. *Advances in Asian Social Scienses (AASS)*, 7(2), 2016, 1189-1196 p.
78. Liao F. (2007) investigating the construct validity of the grammar and vocabulary section and the listening section of the ESSE: Lexico-grammatical ability as a predictor of L2 listening ability. *Sraan fellow*, 1001, 37, -116p.
79. Senese, J. (2002). Opposites attract: What I learned about being a classroom teacher by being a teacher educator. In J. Loughran & T. Russell (Eds.), *Improving teacher education practices through self-study* (pp. 43–55).
80. Whitehead, J., & Fitzgerald, B. (2007). Experiencing and evidencing learning through self-study: New ways of working with mentors and trainees in a training school partnership. *Teaching and Teacher Education*, 23(1)

V.Lugʻatlar

81. Большой толковый психологический словарь / (Пенгийн). Том 1 (А-О): Пеп. с англ. – М.: Вече, АСТ, 2000. - 592с.
82. Волков, Ю.Г., Поликаппов, В.С. Человек: Энциклопедический словарь. – М.: Гадапика, 2000. - 520с.
83. Дьяченко, М. И., Кандыбович, Л. А. Психологический словарь-справочник. - Мн.: Карвест, М.: АСТ, 2001. - 576с.
84. Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М.: Сов. энциклопедия, 1989.-694 с.
85. Педагогические энциклопедический словарь / Б.М.Бим-Бад.–М.: Большая Поссийская энциклопедия, 2002. - 528с.
86. Словарь иностранных слов // URL: <http://www.megaslov.ru>
87. Щукин А.Н. Лингво дидактический энциклопедический словарь. - М.: АСТ; Астрель; Хранитель, 2008. - 408с.

VI.Dissertasiya va avtoreferatlar

88. Ahrorova F.B. Nofilologik oliy oʻquv yurtlari talabalariga chet tillarini oʻqitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodikasi. - Pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertasiya, T., 2020. – 185 b.
89. Arziqilova D.N. Kasbiy kamolotning psixologik oʻziga xos xususiyatlari: Psix. f.n. diss.– T., 2002. – 22 b.
90. Hamidov J.A. Kasb taʼlimi oʻqituvchilarini tayyorlash jarayoniga axborot texnologiyalarini qoʻllashning ilmiy-uslubiy asoslari (umumsosiolingvistik fanlarni oʻqitish misolida): Ped. fan. nom. ... dis. avtoref. -T., 2005.– 24 b.
91. Jumanazarov U. Taʼlimda axborotlashtrish sharoitida boʻlajak ingliz tili oʻqituvchilarini fraziologik kompetensiyalarini rivojlantirish 2019 yil. Avtoref.diss... PhD T.:2019. –67-68 b.

92. Mamatkulov X.A. Pedagoglarda xorijiy tillar bo'yicha kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning axborot-metodik ta'minotini takomillashtirish: Diss.avtoref. ped.fan. bo'yicha falsafa dok. – T., 2017.– 11 b.

93. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Ped.fan. dokt. ... diss. – T., – 2007. – 349 b.

94. Omanov R.X. Ingliz tilini o'qitishda talabalar ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini autentik videomateriallar vositasida rivojlantirish / Avtoref. diss. ...red. fan. bo'yicha falsafa doktori. – T., 2021.

95. Qo'ysinov O.A. Kasb ta'lim yo'nalishi bakalavr o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limning ilmiy-metodik asoslari: Ped.fan.nom...dis.avtoref -T., 2008. -22b.

96. Rahimov B.X. Bo'lajak o'qituvchida sosiolingvistik-madaniy munosabatlarning shakllanishi: Ped. fan. nom. ... dis. -T., 2004.161 b.

97. Ro'zmetova M.Sh. Umumiy o'rta ta'lim 7 sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'qitishda kompetensiyalarni rivojlantirish texnologiyalar. – Ped. fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan . – 231 b.

98. Riskulova K.J. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari sosiolingvistik kompetentligini shakllantirish tizimi. Ped.f.d. (DSc) diss. avtor. — T.,2017. — 14b

99. Ziyayeva S.A. Lingvistik oliy ta'lim muassasalari talabalarini nemis tilida o'qitishda sosiolingvistik kompetensiyasini takomillashtirish / Avt. diss. ...ped. fan. bo'yicha falsafa doktori. – T., 2020. – 72 b.

100. Андриенко А.С. Развитие иноязычной профессиональной компетентности студентов технического вуза (на основе кредитно-модульной технологии обучения): Дис.... канд. пед. наук 13.00.08.- Ростов н/Д., 2007.- 282 с.

101. Аршинова Н.И. Формирование иноязычной лингвистической компетенции студентов вуза с применением средств компьютерных

технологий: английский язык как вторая специальность: дис.... канд. ред. наук. - Р, 2007. - 189 с

102. Беленюк Н.А. Формирование социолингвистической компетенции студентов младших курсов технического вуза в процессе обучения устному общению: английский язык, базовый курс: дис.... канд. ред. наук. - Томск, 2007.

103. Гуськова Т.В. Организация учебного процесса в высшей школе с использованием модульно-рейтинговой технологии: на примере технического вузов: Дис. ... канд. пед. наук. - Пенза, 2008. - 241 с.

104. Густомясова Т.И. Методика формирования социолингвистической компетенции студентов на материале E-mail-проектов: неязыковой вуз, английский язык: дис. ... канд. пед. наук. - Волгоград, 2010. - 217 с.

105. Дармаев Б.А. Сочетание тестовых и рейтинговых технологий оценки качества подготовки специалиста: Дис.... канд. пед. наук: 13.00.08.-М., 2004. - 147 с.

106. Ковалева Т.М. Теоретические основы становления инновационной школы: Дис. ... докт. пед. наук. - М., 2000. - 277 с.

107. Нечаева Е.С. Методика формирования социолингвистической компетенции студентов языковых факультетов педагогических вузов на основе социофонетического компонента (на материале английского языка): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02.-М., 2010.-216 с.

108. Павлова Л.Р. Исследование влияния игрового учебного процесса на формирование межкультурной компетенции студентов вуза: На материале иностранного языка: дис. ... канд. ред. наук: -Ставрополь, 2004.-176 с.

109. Романенкова Д.Ф. Дидактические условия дистанционного обучения студентов-инвалидов: Дис. ... канд. пед. наук. - Челябинск, -С. 180, 184.

110. Серунян В.А. Педагогические условия формирования личности специалиста : дис... канд. ред. наук.: - М.- 2002. – 141 с.

111. Селиверстова М.В. Формирование управленческих компетенции учителя в условиях развития современного образования: дис. ... канд. ред.наук. - Ижевск, 2011.- 84 с.

112. Соловьева Н.А. Формирование познавательной самостоятельности студентов вуза в условиях кредитной системы обучения: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. - Троицк, 2008. - 177 с.

113. Третьяков П.И. Технология модульного обучения в школе: практико-ориентированная монография. Под ред. П.И.Третьякова.-М.: Новая школа, 2001.

114. Федорова О.Н. Обучение английскому языку студентов неязыкового вуза на основе компетентностного подхода: Дис.... канд. пед. наук: 13.00.02. - СПб., 2007. - 278 с.

115. Халупо О.И. Формирование коммуникативной культуры студентов технического вуза при изучении иностранных языков.: дис. ...канд.ред.наук. - Челябинск, 2002. - 144 с.

116. Храмовкина О.А. Технология модульно-рейтингового контроля качества подготовки студентов по иностранному языку (на материале неязыковых вузов): Дис.... канд. пед. наук:13.00.08.- Белгород, 2005. - 188 с.

117. Шалавина Т.И. Формирование познавательной самостоятельности студентов в условиях сочетания проблемного и объяснительно-иллюстрированного обучения: Дис. ... канд. пед. наук. - М, -203 с.

118. Шишкина И.Л. Реализация дидактических функций педагогических измерений в условиях кредитно-модульной системы: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. - Ростов н/Д., 2009. - 184 с.

Internet manbalari

119. www.soe/lang-CEFR

120. <http://www.une.edu.au> (University of New England, Australia)

121. <http://www.massey.as.nz> (Massey University, New Zealand)

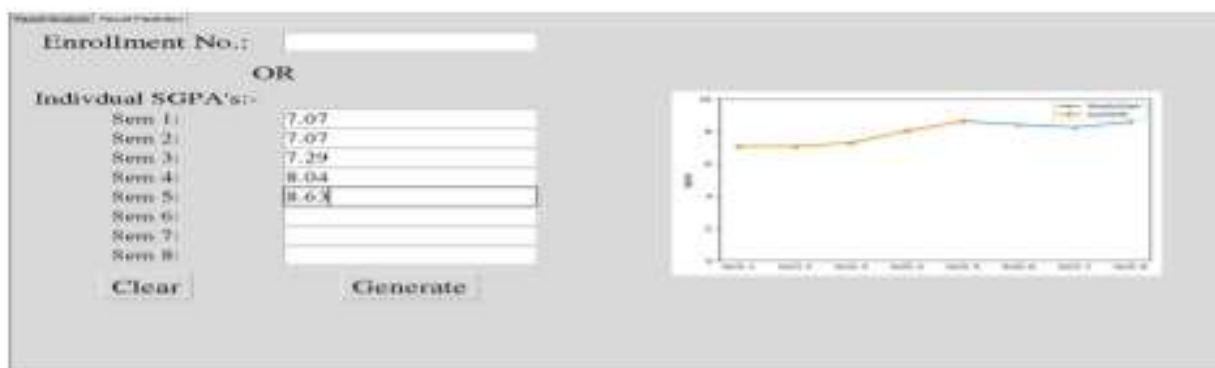
122. <http://www.ola.bs.sa> (Oren Learning Agency, Sanada)

123. <http://www.oren.as.uk> (United Kingdom Oren University)

ILOVALAR

2.2.1- ilova

Talabalarning mustaqil ta'lim jarayonlarini rivojlantirish yoki boshqarish uchun natijalarni tahlil qilish va bashorat qilish tizimi, ayniqsa tilni mustaqil ravishda o'rganish dasturi(kredit modul tizimi asosida)

2.1.1-ilova

Lesson Plan 1

Teacher: Sevara Ibragimova

Date: 17.10.22

Group:EK- 52

Subject: English

Age group: 18-20 years old

Topic: Gaining experience

Number of students: 15 students

Length of the lesson: 80 minutes

General objectives: At the end of the lesson, students should be able to:

- To describe pictures about their experience
- To determine theme and the meaning of words and phrases
- To be able to answer questions which are about gaining experience

Contents	Read and speak: a. describe pictures b. recycling vocabulary c. discuss the questions
Language skills	Speaking/Listening
Prior Knowledge	Students have learned the following items in previous classes: a. telling the story b. makeup dialogue
Supplement Materials: Overhead projector (OHP) /Check list for self-monitoring/ Audios with fables/ Laptop/White Board / Worksheets/Words for minimal pairs /Check list for self-monitoring	
Collaborative Learning Activities: Group work/Individual work	
Preparation: Projector, laptop	

Stage & Interaction	Teacher's instructions & content	Student's instructions	Resource
Presentation T-Ss T T-Ss T-Ss	A lead-in Activity 1: Introduce students the topic of the lesson and ask questions about themselves. Use colourful pictures in order to improve students speaking. Teacher shows the pictures and turn by turn students should describe. A lead-in Activity 2: The teacher will introduce expressions from OHP and ask: Which of these experience do you find the most interesting? Rank them in order from 1 (most interesting) to 6 (least interesting). Give reasons for your choice. Then, the teacher will present the objectives and the application of that knowledge in life: to be able to understand spoken language and infer what motivates people to say different things, and to be able to apply new vocabulary.	1. Listen to the topic of the class and get familiar with it. 2. Describe the pictures. 3. Work with groups and answer to the questions given by your teacher 4. Learn new words and phrases.	OHP worksheet OHP
Practice T-Ss T	In practice section, students match the words in the left-hand column with those in the right-hand column to make expressions. The students will have the instruction to pay attention to unfamiliar words and phrases and write them down for later clarification. The students will practice pronunciation of the new words during the discussion and the teacher will do on the spot corrections to help them with correct pronunciation.	5. Look at the OHP 6. Watch the projector and listen carefully to the explanation 7. Ask teacher questions if some parts are unclear	PPT Overhead Projector
Controlled practice	In controlled practice, students complete the questions with <i>is, are or do</i> .	8. Listen carefully and instructions	OHP

T-Ss Semi controlled practice Ss	Students listen and answer to the questions. 1. Where are the speakers? 2. Do they know each other? 3. What else do we learn about speakers? The teacher will divide the class in groups of 4 and will talk about EXPERIENCES. 1. Have you ever been abroad? Where have you been? Which country would you like to visit and why? 2. Have you travelled by plane or ship? Which do you prefer? Explain. By the way, they will share experience to each other.	answer 9. Work individually to complete the tasks 10. Check your answers with whole the group	Speaker
Freer practice Ss		11. Answer to the questions. Give your reasons.	OHP
Production Ss	The students will present a summary of the fables as a speech in class. They will be required to use at least 5 of the new words. Students will do project work with the partners. Topic should be related to the theme and present in front of groupmates.	12. Work with your partner and look at the given task	Worksheet
Homework Ss		13. Present the topic	OHP

Handouts

Appendix 1- Speaking part

1. Look at the pictures and describe their experience

fly over a place in a helicopter

cycle across country

go camping

2. Which of these experience do you find the most interesting? Rank them in order from 1 (most interesting) to 6 (least interesting). Give reasons for your choice.

- ushbu tajribalardan qaysi biri sizga eng qiziqarli deb hisoblaysiz? ularni 1 (eng qiziqarli) dan 6 (eng kam qiziqarli) gacha bo'lgan tartibda tartiblang. Tanlovingiz sabablarini keltiring.

- visiting a theme park

- reading a book
- visiting a water park
- going to the cinema
- playing video games at home
- hiking in the countryside

Appendix 2- Vocabulary part

Related Words and Idioms to Experience

A man of experience is someone who has a lot of worldly knowledge

In addition to a stereotypical common synonym for experience, this word has many idioms and related words. Some idioms that include this word are:

1. Years of Experience

This idiom refers to the work experience or history someone has.

2. Experience is the Best Teacher

This visualization equates experience with a classroom teacher because most people learn best through doing.

3. Man of Experience

A man of experience is someone who has a lot of worldly knowledge or savoir-faire due to his past history.

What are some synonyms for experienced?

Someone who is experienced is:

1. Knowledgeable
2. Skillful
3. Mature
4. Qualified
5. Accomplished

What are some synonyms for work experience? Some synonyms for work experience include:

1. Employment history
2. Length of service
3. Professional experience

hiking: the activity of going for long walks, especially across country.

"She enjoys hiking and climbing in her spare time».

hike out *Nautical*

To sit and lean backward or be suspended beyond the high side of a heeling sailboat in order to counterbalance the heel.

Idiom: take a hike *Slang*

Ex. 1. Match the words in the left-hand column with those in the right-hand column to make expressions.

theme	a. number
enormous	b. atmosphere
chief	c. park
real	d. reality
somber	e. world
virtual	f. executive

Ex. 2. Complete the questions with *is, are or do*

- Where _____ you staying?
- What _____ do you do?
- _____ your job well-paid?
- _____ you have children?
- _____ you live alone?
- _____ you ski?
- _____ you religious?
- The weather _____ terrible, isn't it?
- What _____ you think of the new PC?
- _____ this your first visit to Serbia?

Appendix 3- Listening part

Listen to four conversations at a conference. Give the main idea of their speech.

Ex. 3. Answer the questions for each conversation.

- Where are the speakers?
- Do they know each other?
- What else do we learn about speakers?

Ex.4. Let's talk about EXPERIENCES.

- Have you ever been abroad? Where have you been? Which country would you like to visit and why?
- Have you travelled by plane or ship? Which do you prefer? Explain.
- Have you ever been camping? Where did you go? Did you like it? Talk about it.
- Have you ever been on the radio or on TV? Talk about it

5. Have you ever performed in public? (sing on stage, play music, act in a play, speak in public, etc.) Talk about it.
6. Have you ever been to an amusement park? What were your favourite rides? Talk about it.
7. Have you ever ridden a horse? An elephant? A camel? A motorbike? Anything else? Talk about it.
8. Have you ever met a celebrity? Who was it? Talk about it.
9. Have you ever been to the zoo? Which animals did you like most? Explain why.
10. Have you ever done anything that you really regretted? (= to be sorry or sad about something) What was it?

Appendix4- Mini quiz.

Task 1. Finish each phrase about careers with the best collocation from a-h.

1. make a career	a) application
2. reach your long term	b) bonus
3. prefer money rather than job	c) choice
4. learn new	d) experience
5. gain	e) goal
6. get a performance related	f) placement
7. send off a job	g) satisfaction
8. apply for a gap year	h) skills

Task 2. Put each verb into the correct form: present perfect (have/has done) or present perfect continuous (have/ has been doing).

1. I _____(write) my CV all morning, and finally I _____(finish) it.
2. I____(write) four job applications this week. One day I must get lucky-I____(try) to find a job for ages.

Task3. Write an informal letter to your friend. Admitting a Mistake

You attended an old friend's wedding in another city, about 3 hours away, a week ago. It was an outdoor wedding held on a rainy day and you had taken along a rather expensive, elegant umbrella. When you returned, you were tired and went

straight to bed. You had a very busy week. This weekend, when it started to rain, you realized you had the wrong umbrella. You must have taken someone else's umbrella, which was very similar to your own, when leaving the wedding reception. Write to your friend who got married. In your letter: congratulate him / her on the beautiful wedding explain the situation ask how you can return this umbrella and locate your own

Begin your letter as follows: Dear Joan _____

Lesson Plan 2	
Teacher: Sevara Ibragimova	Date: 18.02.23
Group: MI- 61 Age group: 16-18 years old Number of students: 14 students	Subject: English Topic: Internship abroad Length of the lesson: 80 minutes
General objectives: At the end of the lesson, students should be able to: <ul style="list-style-type: none"> • Able to know about culture of other countries • Able to know the process of internship • Able to learn new expressions. 	
Contents	Speak, read and write: a. internship different countries. / b. recycling vocabulary c. talk and write about interns
Language skills	Speaking/Reading/Writing
Prior Knowledge	Students have learned the following items in previous classes: Retelling an article/ Make up dialogue
Supplement Materials: Overhead projector (OHP) /Laptop/White Board, Worksheets/Words for minimal pairs/Audios with fables	
Collaborative Learning Activities: Group work/Individual work	
Preparation: Projector, laptop	

Stage& Interaction	Teacher's instructions & content	Student's instructions	Resource
--------------------	----------------------------------	------------------------	----------

Presentation T-Ss T-Ss T	A lead-in Activity 1: Introduce students the topic of the lesson and ask questions about themselves. Teacher may use cluster and ask: 1. Have you been internship? 2. Which countries do you want to intern? 3. Has anyone been to China? 4. Would you like to visit China? 5. What do you know about China? By asking questions elicit some vocabulary like career ladder, career plans. etc. Then write their responses and the words on the board and make them understand its meaning. Ask students to say some sentences using the words Make them understand the sentences and tell them to write some more sentences using the words.	1. Listen to the topic of the class and get familiar with it. 2. Answer to questions 3. Work with groups and answer to the questions given by your teacher 4. Make up sentences	OHP worksheet
Practice T-Ss	Students read the first three paragraph and predict the answer to questions 2-4. Elicit student's ideas. Give them time in order to think questions then discuss.	5. Look at the OHP 6. Watch the projector and read carefully. 7. Ask teacher questions if some parts are unclear 8. Complete the text	PPT Overhead Projector
Controlled practice T-Ss Semi controlled practice Ss Freer practice Ss	After that, distribute the below worksheet to your students. Tell them there are some blanks in the rhyme. And they have to fill the blanks by listening to the tune. The teacher will play the rhyme twice or three times to make them identify the missing words. Before you play the tune make them read in groups and also individually. Once they complete, ask them to present. Track 7,8 The students will read and retell an article "Experience abroad"	9. Listen carefully instructions and answer 10. Work individually to complete the tasks 11. Check your answers with whole the group 12. Retell the text	OHP
Production Ss	Give students a few moments to think about their own reasons. Ask them agree or disagree with them. 1. An internship is an essential part of university education. 2. It's normal to work without pay when you are an intern. 3. Every student needs to experience life in another country. Finish the lesson by giving feedback where necessary.	13. Work with your partner and give your reasons with samples.	Worksheet

<p>Homework: Ask students to research details of a specific internship which is interesting and relevant for them.</p>	<p>14. Report back to the class with your research.</p>	<p>OHP</p>
---	---	------------

<https://wordwall.net/resource/37066744/internship>

<https://create.kahoot.it/details/65d17b25-c430-47fd-90d1-dfdb97d8>

Appendix 1-Speaking part

Appendix 2- Reading part

Read the text and answer the follow questions:

AN EXPERIENCE ABROAD

When I was 16 years old I went to the United States: I was a student then and that was the first time I left home.

I went to Boston to live with an American family for two months only. How exciting! - I though. How scared I felt! But I went all the same.

One of the things I remember quite clearly was my arrival: to start with, I missed the train from New York to Boston! That was trouble, although the family was there to greet me.

When I arrived at the family house, I lost my voice, so nervous I felt. For three days I did not say a word. Now I know that was an unconscious way to get familiar with the English they spoke.

Fortunately, after one week I felt more confident, I started to speak a little and the people in the house began to understand me.

How nice and enjoyable the second week was!

The big morning breakfast, a snack at lunch time and early dinner at 6:00 p.m. became a routine. The shops were interesting, the vanilla ice-cream was wonderful, the sports were attractive and in a short time new friends were like the old ones.

This experience was unforgettable!

1) Who did wait to Mariza arrive in Boston?

---

2)- How old was Mariza when she went to the United States?

---

3)- What became a routine to Mariza?

- Circle the verbs in simple past and give the infinitive form of them. (DO IT IN YOUR NOTEBOOK)

Appendix 3- Listening part

To download the audio file copy and paste this audio file link.

https://drive.google.com/file/d/16c0eMghNzTJn6zD9Z_Ie6qA0nL_U6ZUE/view?usp=sharing

BEFORE YOU LISTEN

What is an *au pair*? _____

What is Sandra going to do in the house? _____

WHILE YOU LISTEN

Sandra is working as an *au pair* in London. Listen to her talking about her job. What does she think about the things? Tick (✓) the correct box.

	love	enjoy	like	not mind	not like	hate
• her job, in general						
• being with children						
• cooking						
• washing-up						
• washing clothes						
• ironing						
• getting up early						
• being indoors						
• meeting people						

AFTER YOU LISTEN

Now answer these questions about Sandra's job and her visit in London.

1) What time does she have to get up?

At _____

2) What does she like doing in her free time?

_____

3) Why is going to the cinema good for her?

Because _____

Interviewer: So, what are you doing here in London?

Sandra: I'm working as an au pair.

Interviewer: And so you're living with a family?

Sandra: Yes, I am. I'm looking after two little girls aged four and five and an eight-year-old boy because both their parents work full time.

Interviewer: And how are you finding the job? Are you enjoying it?

Sandra: Yes, I am. I mean, I love being with children and their parents are really nice.

Interviewer: Is there anything you don't like about it?

Sandra: Umm ... well, I don't mind cooking and washing-up, but I don't like washing clothes and I hate ironing. I don't like getting up early either.

Interviewer: What time do you have to get up?

Sandra: At half past six.

Interviewer: Wow, that is early. And do you mind being indoors all day?

Sandra: No, I like it.

Interviewer: And are you making friends in London?

Sandra: Yes, I am. I like going out and meeting people, and I've got several friends who are also au pairs.

Interviewer: What do you do in your free time?

Sandra: Well, London's great for shopping and ...

Interviewer: So you like shopping?

Sandra: Yes, I love it. I also like going to the cinema. It's good for my English, and I sometimes go dancing.

Appendix 4. Mini Quiz.

Task 1. Match the verbs 1-10 with the phrases a-j to make expressions about internships abroad.

1 work	a) your communication to the local style
2 acquire	b) together after work
3 experience	c) without pay
4 adjust	d) skills on an internship

5 go out	e) life in another country
6 build	f) before you speak and be diplomatic
7 live	g) relationships between people from different cultures
8 take	h) with uncertainty
9 think	i) employers with your experience
10impress	j) time to make a decision

Task 2. Complete the sentences with four expressions from task 1.

1 It is common for interns to, but the experience they gain compensates for not receiving a salary_

2 In China, team spirit is very important and people often _____ to get to know each other.

3 Multicultural teams may take more time to make decisions. You need to be patient and for a while.

4 In a hierarchical organization, everyone respects the boss. Adjust your communication to the local style, _____ so that people don't think you are rude.

2. Write an informal letter to your friend. Advising a friend about a holiday.

An English-speaking friend wants to spend a two-week holiday in your region and has written asking for information and advice. Write a letter to your friend. In your letter:

- offer to find somewhere to stay
- give advice about what to do
- give information about what clothes to bring

Begin your letter as follows: Dear _____

You should write at least 150 words. You should spend about 20 minutes on this task.

Lesson Plan 3	
Teacher: Sevara Ibragimova	Date: 15.03.23
Group: BN-61	Subject: English Grammar
Age group: 17-19 years old	Topic: Present Simple
Number of students: 14 students	Theme: Daily life
	Length of the lesson: 80 minutes

General objectives: At the end of the lesson, students should be able to:	
<ul style="list-style-type: none"> verbally detect the form of the verbs in a dialogue with Present Simple Tense complete the letter with the usage of Present Simple write a letter that uses present simple to your friend about “ My day” 	
Contents	Present simple tense: a. expresses daily habits b. singular and plural simple present tense.
Language skills	Speaking/Writing/Reading
Prior Knowledge	Students have learned the following items in previous classes: c. function of present simple tense d. usage of present simple tense
Supplement Materials: Worksheets/Overhead projector (OHP)/Laptop/White Board	
Collaborative Learning Activities: Group work/ Individual work	
Preparation: White board/ Projector, laptop	

	Teacher's instructions & Content	Student's instructions	Resource
Set introduction	A lead-in Activity 1 <ul style="list-style-type: none"> Introduce students the topic of the lesson Divide students into groups and let them talk about what do they do every day. As the questions like “When do you get up every day?” “How do you get to school?” “How often do you play tennis?” “How many lessons in a day?” 	1. Listen to the topic of the class and get familiar with it 2. Work with groups; ask and answer to the questions given by your teacher 3. Try to guess the usage of Present Simple Tense	OHP
Content development	Activity 2. Presentation Ask students to look at the white board Explain the usage of Present simple (Appendix 1) Show the structure of Present Simple Affirmative Statement Explain the usage by showing the formula Show the usage of Present Simple Negative Statement Explain the usage by showing the formula Encourage students to give questions about the topic	4. Look at the white board 5. Watch the whiteboard and listen carefully to the explanation 6. Ask the teacher questions if some parts are unclear	PPT Overhead Projector
Content development	Activity 3. Practice Distribute worksheets to each student (Appendix 2) Ask students to complete exercises on Present Simple	7. Look at the given handouts 8. Work individually to complete the tasks 9. Check your answers with whole group	Worksheet

Content development	Activity 4. Production <ul style="list-style-type: none"> • Distribute worksheets with reading to each student (Appendix 3) • Ask students to read the letter about studying abroad, which was written by Aziz • Divide students into pairs and let them read and guess the Aziz's feelings before studying abroad • Ask students to write 5 sentences about Aziz's future career. 	10. Work with your partner and look at the given task 11. Read and guess Aziz's feelings before studying abroad 12. Write 5 sentences about Aziz's position 13. Compare your sentences with other pairs	Worksheet
Homework			

Appendix 1

There are two basic structures for the Present Simple:

1. Positive sentences

subject	+	main verb
		Present Simple

2. Negative and question sentences

subject	+	auxiliary <i>do</i>	+	main verb
		conjugated in Present Simple		
		do, does		base

Look at these examples with the main verb *like*:

	subject	auxiliary verb		main verb	
+	I, you, we, they			like	coffee.
	He, she, it			likes	coffee.
-	I, you, we, they	do	not	like	coffee.
	He, she, it	does	not	like	coffee.
?	Do	I, you, we, they		like	coffee?
	Does	he, she, it		like	coffee?

Activity 2: Present Tenses

Instructions: Use the present tense to complete the letter below.

Dear Kathleen.

- 1) I ..'m writing (write) to tell you my news. My school
  - 2) _____(choose) me to spend six-week s at a school in the U SA.
I'm very happy about it! At the moment. I
  - 3) _____ (pack) things for my trip because I
  - 4) _____ (leave) next week. My mother
  - 5) _____ (book) the ticket. I
  - 6) _____ (wait) for this opportunity for ages, so I'm very excited. I
  - 7) _____ (finish) reading two book s about the U SA and
  - 8) _____ borrow) another one from the school library. I
  - 9) _____ (become) more and more nervous every day!
- Well. I must go now. I've got a lot of things to do. I'll write to you from the USA.
Love, Aziz

Practice:

1. When can the simple present tense be used for a future event? Give an example.

---

2. When can the present continuous tense be used for a future event? Give an example.

Present Simple vs. Present Continuous

(1)

This is Mrs White. She ..... (be) a primary school teacher.

She ..... (teach) English, Maths and Geography.

At the moment, she ..... (teach) Maths.

She ..... (live) in London and ..... (be) married to Georges, who is French. They ..... (have) three children. They all ..... (love) animals, but they ..... (not have) any pets because they ..... (live) in an apartment. Mrs White ..... (speak) French as well as English, but she ..... (not teach) it.

Mrs White's niece Sophie ..... (stay) with the Whites for a few days. Sophie ..... (live) and ..... (study) in Liverpool, but she ..... (enjoy) her mid-term

break in London at the moment. She ..... (plan) to do some serious shopping and sightseeing.

Mrs White's son Arnold ..... (not like) shopping, but he ..... (love) hanging out with friends. They usually ..... (go) to the local park where Today, however, Arnold ..... (not play) football or basketball; he ..... (skateboard).

Mr White ..... (work) for a multinational company.

He ..... (not work) today, however, because he ..... (not feel) well. He phoned in sick.

Mini quiz

Task 1. Complete the sentences. Use one of these verbs:

Build	cook	go	have	stand	stay	swim
-------	------	----	------	-------	------	------

1. 'Where's John?' 'He's in the kitchen. He .....
2. 'You.....on my foot.' 'Oh, I'm sorry.'
3. Look! Somebody.....in the river.
4. We're here on holiday. We.....at the Central Hotel.
5. 'Where's Ann?' 'She.....a shower.'
6. They ..... a new theatre in the city center at the moment
7. I ..... now. Goodbye.

Task 2. Write questions from these words. Use is or are and put the words in order.

1. (working Paul/today?) .....
- 2.(what / doing / thechildren?).....
3. (you / listening / to me?).....
4. (where / going / your friends?).....
5. (your parents/television/watching?) .....
6. (what / cooking / Ann?) .....
7. (why / you / looking / at me?) .....
- 8.(coming / the bus?) .....

Task 3. Complete the sentences. Use these verbs: present simple

boil	close	cost	like	meet	open	teach	wash	cost	like
------	-------	------	------	------	------	-------	------	------	------

- 1 In Britain the banks usually.....at 9.30 in the morning.
- 2 The City Museum ..... at 5 o'clock in the evening.
3. Tina is a teacher. She.....mathematics to young children.
4. My job is very interesting. I .....a lot of people.
5. Peter..... his hair twice a week.
6. Food is expensive. It.....a lot of money. 7. Shoes are expensive. They .....a lot of money. 8. Water.....at 100 degrees Celsius. 9. Julia and I are good friends. I ..... her and she .....me.

Lesson Plan 4	
Teacher: Sevara Ibragimova	Date: 18.03.23
Group: EK-52	Subject: English
Age group: 18-20 years old	Topic: Profit and loss
Number of students: 15students	Length of the lesson: 80 minutes
General objectives: At the end of the lesson, students should be able to: <ul style="list-style-type: none"> • Able to understand breakeven points • Able to describe the graphs • Able to to learn new expressions. 	
Contents	Speak, read and write: a. match the reasons/b. recycling vocabulary
Language skills	Speaking/Reading/Writing
Prior Knowledge	Students have learned the following items in previous classes: How to use present simple/ Make up dialogue
Supplement Materials: Overhead projector (OHP)/ Laptop/White Board,/ Worksheets/ Audios with fables	
Collaborative Learning Activities: Group work/Pair work	
Preparation: Projector, laptop	

Stage& Interaction	Teacher's instructions &content	Student's instructions	Resource
Presentation	A lead-in Activity 1: Introduce students the topic of the lesson. Write the words profit and loss on the board.	1. Listen to the topic of the class and get familiar with it.	OHP
T	By asking questions elicit some vocabulary that are different part of speech, and phrases containing these words. Eg, to make profit, make a loss. etc. Then write their responses and the words on the board and make them understand its meaning. Ask students to say some sentences using the words. Make them understand the sentences and tell them to write some more sentences using the words.	2. Answer to questions 3. Work with groups and answer to the questions given by your teacher 4. Make up sentences	
T-Ss			
T			

Practice T-Ss	Teacher shows a graph. Ask students to match the reasons given with the three situations Ex1. Let students compare answers in pairs they discuss other possible reasons for these situations. Elicit students' ideas. Give them time in order to think questions then discuss.	5.Look at the OHP 6.Watch the projector and match these reasons with the situations in Ex1. 7.Ask teacher questions if some parts are unclear.	PPT Overhead Project
Controlled practice T-Ss	Give students time in order to read the article and answer to questions. Ask students to look at the photo and see if they can guess the answer to question 1	8.Answer to the questions 9.Students read the first paragraph of the article and then answer the questions.	OHP
Semi controlled practice Ss	Ask students to read the remainder of the article and follow the instructions to complete the graph. Give students a few moments to think about their own reasons. Ask individual students to explain how they calculated each answer.	10.Work individually to complete the tasks 11.Check your answers with whole the group	
Freer practice Ss			
Production Ss	Divide the class into pairs and focus students on the words in bold in the text. Ask them to discuss the meaning of the words and encourage them to use their dictionaries to confirm their ideas. Finish the lesson by giving feedback where necessary.	12.Work with your partner and give your reasons with samples.	Worksheet
Homework:	Ask students to research any company. Present their profit and loss with the graph	13.Report back to the class with your research.	OHP

Appendix 1

Discussion. 1.With a partner, match the graphs with the situations in the box.

Break even	make a loss	make a profit
 <p>1.</p>	 <p>2.</p>	 <p>3.</p>

2. Match these reasons with the situations in Exercise 1. Can you think of other reasons?

- Prices are too high. The company has stock that it can't sell.
- The company's cost are high-almost the same as its prices.
- Customers are happy to pay high prices for beautiful products.

Reading

3. Read the first paragraph of the article. Answer the questions.

1. What does Akbar sell?
2. Is this his day job?
3. How do his customers get their flash drivers?

Akbar has a small business. In the evening and at weekends he sells personalized USB flash drives on his websites. Each flash drives costs Akbar 12 \$ to make and mail to his customers. He sells the flash drivers for 24\$ each. So his gross profit per piece is 12\$.

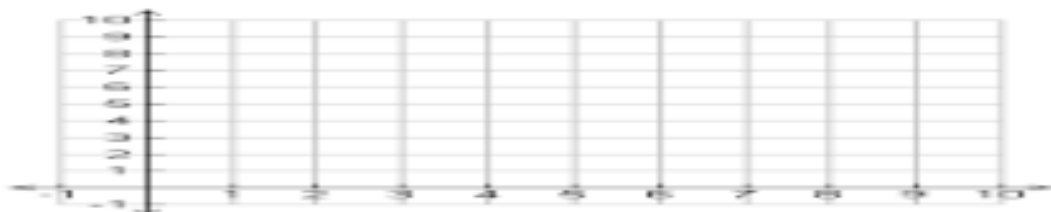
Not bad, you say. The **gross margin** on each flash drive is 50%. If Akbar sells a thousand per year, he can make 1,000 per month. But wait... Akbar also has to pay his server, his website and his accountant. And don't forget his electricity, telephone and advertising bills. These are fixed costs, or **overheads**: a total of about 500 \$ a month. If he sells 100 flash drives, or none at all, Akbar still pays 500 \$ every month.

At present, Akbar sells 500 flash drives per year, so his **turnover** is 12,000\$. Akbar's variable costs, or **cost of goods sold (COGS)**, are 12\$ per piece: that's 6,000 for 500 pieces. So, turnover minus COGS minus fixed costs equals. Sales of 500 pieces are just enough to reach **breakeven point**. Fortunately, Akbar also has a day job. But if his sales are under 500, Akbar will **make a loss**. On the other hand, if they are over 500, he will make a **profit** – but then he will start paying **tax**.

4. Read the rest of the article. Answer the questions and, in each case, mark the points on the graph below. Then draw a line connecting each set of points.

1. How much are Akbar's fixed costs if he sells a) 0 or b) 1,000 flash drives per year?
2. How much is Akbar's turnover if he sells a) 0 or b) 1,000 flash drives?
3. How much are Akbar's variable costs if he sells a) 0 or b) 1,000 flash drives?
4. How much are Akbar's total costs (fixed cost variable costs) if he sells a) 0 or b) 1,000 flash drives?

5. Mark the points where the total costs line meets the turnover line. What is this called?

Appendix 2. Find a profit and loss from issues.

1. Andy purchased 120 pencils at the rate of \$2 per pencil. He sold 72 of them at the rate of \$2.5 per pencil and the remaining at the rate of \$2 per pencil. Find his profit or loss per cent.
2. Mike sold two horses for \$18000 each. On one he gained 20% and on the other he lost 20%. Find his total gain or loss.
3. A television set was bought for \$3900. \$200 was spent on transportation and \$900 on repair. It was sold at a loss of 10%. Find the S.P. of television.
4. A bed sheet was sold for \$483 thereby gaining 15%. Find the C.P. of the bed sheet.
5. Aaron bought an almirah for \$1520 and sold it at a profit of $12\frac{1}{2}\%$. Find the selling price of the almirah.
6. By selling a camera for \$2400, Ron loses 4%. At what price must he sell it to gain 12 %.
7. By selling a stool for \$240 a carpenter loses 20%. How much per cent would he gain or lose by selling it for \$360?
8. The selling price of 12 eggs is equal to the cost price of 15 eggs. Find the gain per cent.
9. The cost price of 10 bananas is equal to the S.P. of 12 bananas. Find the loss per cent.

Mini quiz. Task 1. Read the text below and fill the gaps in the statements with no more than 4 words and/or a number.

According to the latest survey, the world's costliest cities are Oslo, Zurich and Tokyo. The prices of 120 goods and services were compared amongst 72 cities

in 58 countries for the survey of the most expensive places in the world. Although Oslo is the most expensive place to live, its residents are not necessarily rich. The city only ranks fourth when it comes to average wages and purchasing power. Zurich is the highest ranked in consumer purchasing power, followed by Sydney and Luxembourg, which means the net hourly wage in these cities can buy the most goods and services. A worker in Zurich can buy an iPhone after working for 22 hours. In Manila, it takes around 20 times more hours.

In contrast, the cities with the lowest cost of living are Delhi and Mumbai. Workers in these Indian cities receive, on average, six percent of the wages of the average Zurich worker. Tokyo is the most expensive city for food, followed by Zurich and Geneva. The food items surveyed were not specified, but the basket of 39 products cost US\$928 in Tokyo, US\$715 in Geneva and US\$704 in Zurich. The same food basket in Mumbai costs US\$186. Major cities missing from the top ranks of the list of expensive cities are New York, at sixth place, and Hong Kong, at 32nd place. However, this list does not consider the effect of paying rent on the cost of living in these cities. If rents were calculated as well, then Dubai, currently at 22nd place, New York and Hong Kong would move up the list of most expensive cities.

1. The most expensive city for food is _____.
2. Hong Kong ranks _____.
3. In the most expensive city to live, people are _____.
4. If you work in Zurich, you can buy an iPhone after _____.
5. Compared to workers in Zurich, workers in Delhi receive about ___ of their wages.
6. Oslo is the most expensive place to _____.
7. If rents were calculated in the survey, Dubai would _____.
8. The survey did not calculate the effect of _____.
9. To compare how much food can be bought in the cities, the survey used a basket of _____.
10. One of the cities with the lowest cost of living is _____.

Task 2. Complete the sentences with the correct forms of the verbs in brackets.

1. If we ..... (advertise) more, sales would increase by the end of the year.
2. I normally ... (work) at the London office for half a day every week, but these days I ... (work) less.
3. At the moment I .... (stay) in a hotel near the station, even though I ... (not/prefer) living in crowded places.
4. ... you ... (make) an appointment to see the bank manager yet? Yes. We ... (meet) tomorrow morning.
5. ... it ... (be) a good year so far? - Yes, very good. I can afford a holiday on Anguilla again!

Task 3. Match the word to its definition.

1) adaptable	a) the group of people who work for an organization
2) workload	b) to make something stronger
3) reinforce	c) a piece of work given, typically as part of studies or job
4) staff	d) able or willing to change in order to suit different conditions
5) assignment	e) the amount of work to be done, especially by a particular person or machine in a period of time

Task 4. Write a letter of complaint about the given situation.

You are deeply concerned about the increasing number of road accidents in your area. You strongly feel that reckless driving by youngsters is the primary cause of such accidents. Write a letter to the Traffic Police Commissioner asking him to take immediate and appropriate action. Give concrete suggestions to deal with the problem.

In your letter:

- Introduce yourself
- Explain the situation
- Say what action you would like the company to take

Write at least 120 words

Lesson Plan 5	
Teacher: Sevara Ibragimova	Date: 20.03.23
Group: SS-51 Age group: 18-20 years' old Number of students: 15 students	Subject: English Topic: Job Interview& CVs Length of the lesson: 80 minutes
General objectives: At the end of the lesson, students should be able to: <ul style="list-style-type: none"> • Able to know how to write down CVs • Able to organize and present the information • Able to to learn new expressions. 	
Contents	write and speak: a. express information b. recycling vocabulary
Language skills	Writing/Speaking/Reading
Prior Knowledge	Students have learned the following items in previous classes: e. How to make profit & loss? f. Make up dialogue
Supplement Materials: Overhead projector (OHP)/ Laptop/White Board/ Worksheet	
Collaborative Learning Activities: Group work/Pair work/Individual work	
Preparation: Projector, laptop	

Stage& Interaction	Teacher's instructions & content	Student's instructions	Resource
Presentation T T-Ss T-Ss	A lead-in Activity 1: Introduce students the topic of the lesson. The topic focuses on Job Interview and analysing the order of information in a CV. As lead in, divide the class into small groups to discuss the following idea: What kind of employee are you? What is CV? Have you ever changed your CV? If so, what changed did you make? Then put them back into small groups to compare their answers. Elicit feedback on areas in which students disagreed. Before playing the recording, check that students know the word <i>variable</i> . Tell students they will hear Andrea Winter went to the clothes shop to ask about the sales assistant job.	1. Listen to the topic of the class and get familiar with it. 2. Answer to questions 3. Work with groups and answer to the questions given by your teacher 4. Read the answers 5. Listen and fill in gaps. Compare what he says with your ideas.	OHP
Practice T-Ss	Ask students to read the CV and choose the correct answers. Underline the correct answers. Elicit student's ideas. Give them time in order to think questions then discuss.	5. Look at the OHP 7. Ask teacher questions if some parts are unclear.	PPT Overhead Projector

Controlled practice T-Ss	When students have finished numbering each section, let them compare their answers with a partner. Before eliciting students answer to this question, ask:	8.Number these section in the order they appear in the CV.	OHP
Semi controlled practice Ss	<i>Which is first on your CV- Education and work experience. Why?</i> Let students complete the exercise 7 themselves. Monitor and offer help as necessary	9. Give your opinion based on facts. 10.Rewrite these sentences from CVs to give better impression. Use verbs in brackets.	
Freer practice Ss	Encourage students to include suitable headings. If possible, students can print out the reworked CV and exchange it with another pair to compare their work. Ask some pairs to give feedback on any points of discussion to the whole class.	11.Check your answers with whole the group	
Homework. For homework, students should look at their own CV and creating better impression. Make three changes to it.		Students should explain their changes to a partner in the next lesson	OHP

Job Interview – Interview a classmate

Read the questionnaire carefully and answer the questions about yourself

1. Tell me about yourself. Describe your personality.
- 2.What are your strengths? Best skills?
3. What is your major weakness?
4. What are your career goals? Future plans?
- 5.What things are most important to you in a work situation?
- 6.What would be your dream job? Why?
- 7.What do you think, is the worst job in the world?
- 8.Would you describe yourself as a workaholic?
- 9.Where do you see yourself being in five years? Ten years?
- 10.When you were a child, what job did you want to have when you were older? Why?
- 11.What jobs in your country are considered to be good jobs? Why?
- 12.If you had a choice, would you prefer to work alone or as part of a team? Why?
14. What are your hobbies?

15. What salary are you expecting?

Applying for a job: Letter format example

George Gilhooley

XYZ Company 87 Delaware Road

Hatfield, CA 08065

Dear Mr. Gilhooley,

I am writing to apply for the programmer position advertised in the *Times Union*. As requested, I am enclosing a completed job application, my certification, my resume and three references.

The opportunity presented in this listing is very interesting, and I believe that my strong technical experience and education will make me a very competitive candidate for this position. The key strengths that I possess for success in this position include: I have successfully designed, developed, and supported live use applications

I strive for continued excellence

I provide exceptional contributions to customer service for all customers

With a BS degree in Computer Programming, I have a full understanding of the full life cycle of a software development project. I also have experience in learning and excelling at new technologies as needed.

Please see my resume for additional information on my experience.

I can be reached anytime via email at john.donaldson@gmail.com or my cell phone, 909-555-5555. Thank you for your time and consideration. I look forward to speaking with you about this employment opportunity.

Sincerely,

John Donaldson

Listening Part

Andrea Winter went to the clothes shop to ask about the sales assistant job.

Fill in the gaps. Pauline: Good morning, how can I help?

Andrea: Good morning. I would like to ask about the job ____ I saw yesterday in a newspaper.

Pauline: Oh, yes. My name's Pauline and I'm the assistant manager. Are there any questions you'd like to ask?

Andrea: Well, could you tell me how ____ hours there are exactly in the contract?

Pauline: 37

Andrea: And how many days per week would I have to work?

Pauline: 4 days per week plus every other _____.

Andrea: Would I have to wear _____?

Pauline: No, but you would have to wear the clothes from our shop.

Andrea: Would I have to pay for them?

Pauline: No, we provide our staff with some new clothes twice a year.

Andrea: It says in the advertisement that it is a __ position, but it doesn't say for how long.

Pauline: It's for __ a year but there is a chance that this position will become permanent.

Andrea: That's great. How do I _____ for this job?

Pauline: You can leave your ____ with me and we'll be inviting people for ____ with the manager next week.

Andrea: Thank you very much. Here's my CV. You'll find my phone number and address there.

Pauline: See you next week then. Bye.